

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

ABDULLAH SİRACÜDDİN'İN TEFSİRCİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ali AKPINAR

HAZIRLAYAN

Fatma SİDDİK

KONYA-2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatıma SİDDİK		
	Numarası	18810601090		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri /Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Abdullah Siracüddin'in Tefsirciliği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatıma Sıddık

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatıma SİDDİK		
	Numarası	18810601090		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri /Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Tezin Adı	Abdullah Siracüddin'in Tefsirciliği			

Kur'an'ın ilk nazil olduğu günlerinden itibaren tefsir faaliyetlerinin başladığını ifade etmek mümkündür. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber, sahâbenin bilmedikleri ayetleri kendilerine açıklamıştır. Ayrıca sahâbe, bilmedikleri ayetler hakkında birbirlerine sormuşlardır. Şifâhî faaliyetler ardından Tefsir çalışmalarının, erken sayılan bir zamanda başladığını söyleyebiliriz. Ayrıca tefsir çalışmaları farklı unsurlardan etkilenerek gelişmiştir. Rivâyete dayanan tefsir çalışmalarının yanında dirâyet tefsirleri de yazılmıştır. Tefsir çalışmaları günümüze kadar devam etmiştir. Yalnız özellikle X. asırda tefsir çalışmaları, tefsir tarihi için büyük önem arz etmektedir. Zira XX. asır, İslâm âlemi, farklı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede çalışmamız XX. asırda yaşayıp de tefsir alanında çok eser bırakan tefsir ve aynı zamanda hadis âlimi olan Abdullah Sirâcuddin'in hayatını ve tefsir çalışmalarını ele alıp onun metodunu güncel tefsir meselelerine bakışını ve tefsir ilmine katkısını inceleyeceğiz. XX. asrın çok boyutlu bir âlimi olan Sirâcuddin, on üç sure hakkında müstakil eserler kaleme almanın yanında Kur'an'ın üslubundan bahseden iki eser bırakmıştır. Çalışmamızda Sirâcuddin'in hayatını incelemeye çalışmıştık ve gördük ki o, bu istikrarsız ortamda doğup yetişmiştir. Ancak ilmî yetişmesinin, onun İslamî ve ilmî hususlardaki yaklaşımının oluşumunda büyük bir etkisi vardır. Sirâcuddin, özellikle mekkî sureleri ele almıştır. Bunun sebebi, onun dinî ve ictimâî sorunlara çözüm getirmek isteğine bağlıdır. Mekkî surelerin ana konusu olan ahlak, Sirâcuddin'i bu tür sureleri ele almaya sevk etmiştir. Farklı ahlakî meseleleri ihtiva eden ve medenî sayılan Hucurât suresini ele alması, vardığımız neticeyi desteklemektedir. Sirâcuddin'in tefsir metodu diğer müfessirlerin metodundan farklıdır. Nitekim o, luğavî meselelere veya cüzi hususlara girmek yerine iki noktaya yoğunlaşmaya çalışmıştır. Birinci nokta: ayet veya ayetlerin konusuna önem vermesidir. Gördüğümüz gibi Sirâcuddin, ayetin ihtiva ettiği konuyu ele alıp diğer ayetler ve hadislerin ışığında izah etmeye çalışmıştır. İkinci nokta ise ahlakî ve terbiye ile ilgili konulara itina göstermesidir. Daha önce ifade edildiği gibi, Sirâcuddin'in toplumsal dinî hususlara önem vermiş olduğunu izah ettik. Buna göre tefsir eserlerinde, bu meselelerin varlığını görmekteyiz.

Dizin

Tefsir, Halep, Abdullah Sirâcuddin, Mekkî Surler, XX.Asır.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatima SİDDİK		
	Student Number	Fatma Sıddık		
	Department	Temel İslam Bilimleri /Tefsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Abdullah Siracüddin as a Commentator			

It is possible to state that tafsir activities started from the days when the Qur'an was first revealed. As is known, St. The Prophet explained the verses that the Companions did not know to them. In addition, the Companions asked each other about the verses they did not know. After verbal activities, we can say that Tafsir studies started at a time that is considered early. In addition, tafsir studies have developed by being influenced by different factors. Besides the tafsir studies based on the narration, dirayat tafsirs were also written. Translation studies have continued to the present day. However, tafsir studies, especially in the X. century, are of great importance for the history of tafsir. Because XX. century, the Islamic world faced different problems. In this context, our work XX. In this article, we will examine the life and tafsir studies of Abdullah Sirajuddin, who was a tafsir and hadith scholar who lived in the 19th century and left many works in the field of tafsir, and we will examine his method, his perspective on current tafsir issues and his contribution to the science of tafsir. XX. Sirajuddin, who was a multidimensional scholar of the century, left two works that talked about the style of the Qur'an, in addition to writing individual works about thirteen suras. In our study, we tried to examine Sirajuddin's life and we saw that he was born and raised in this unstable environment. However, his scientific upbringing has a great influence on the formation of his approach to Islamic and scientific issues. Sirajuddin dealt especially with the Makki Surahs. The reason for this depends on his desire to find solutions to religious and social problems. Ethics, which is the main subject of the Makki surahs, prompted Sirajuddin to deal with such suras. The fact that it covers different moral issues and is considered civilized supports our conclusion. Sirajuddin's method of tafsir is different from the method of other commentators. As a matter of fact, he tried to concentrate on two points instead of dealing with religious issues or minor issues. The first point is that it gives importance to the subject of the verse or verses. As we have seen, Sirajuddin tried to explain the subject of the verse in the light of other verses and hadiths. The second point is that he pays attention to moral and upbringing issues. As stated before, we explained that Sirajuddin gave importance to social and religious issues. Accordingly, we see the existence of these issues in the works of tafsir.

İndex

Tafsir, Aleppo, Abdullah Sirâcuddin, The Meccan surahs, XX. Century.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

ÖNSÖZ

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ2

BİRİNCİ BÖLÜM**ABDULLAH SIRÂCUDDİN VE YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ**

1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış 4
 - 1.1. Halep Şehri4
 - 1.2. Siyâsî ve Sosyal Durum5
 - 1.2.1. Siyâsî Durum5
 - 1.2.2. İktisâdî Durum6
 - 1.2.3. Sosyal Durum7
 - 1.2.4. Kültürel Durum8
 - 1.3. İlmî Durum8
2. Sirâcuddin'in Hayatı ve İlmî Şahsiyeti11
 - 2.1. Doğumu ve Ailesi11
 - 2.2. Eğitimi12
 - 2.3. Hocaları13
 - 2.4. İlmî Faaliyetleri14
 - 2.5. Eserleri19
 - 2.5.1. Akaid20
 - 2.5.2. Hadis-Siyer21
 - 2.5.3. Ahlâk22
 - 2.5.4. Fıkıh24
 - 2.5.5. Ulûmu'l-Kur'ân24
 - 2.5.6. Tefsir25
 - 2.5.7. Diğerleri28
 - 2.6. Bazı Görüşleri28

2.6.1. Akîdeye Dair Görüşleri	28
2.6.2. Tefsire Dair Görüşleri	29
2.6.3. Hadise Dair Görüşleri	29
2.6.4. Zühd ve Tasavvufa Dair Görüşleri	31
2.6.5. Fıkıh ve Usulüne Dair Görüşleri.....	32
2.7. Vefatı	32
Değerlendirme	33

İKİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH SİRÂCUDDİN'İN TEFSİRCİLİĞİ

1. Tefsir Metodu	34
1.1. Tefsir Metoduna Genel Bir Bakış	35
1.2. Tefsirinin Kaynakları	40
1.2.1 Dirâyet ve Rivâyet	41
1.2.2. Hadis ve Hadis İlimleri	42
1.2.3. Lügat Kitapları	44
1.2.4. Diğer Kaynaklar	45
1.3. Rivâyet Tefsiri	46
1.3.1. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri	47
1.3.2. Kur'ân'ın Hadislerle Tefsiri	50
1.3.3. Kur'ân'ın Sahâbe Görüşleri ile Tefsiri	53
1.3.4. Kur'ân'ın Tâbiûn Görüşleri ile Tefsiri	54
1.4. Kur'ân'ın Lügavî Tefsiri	57
1.4.1. Nahiv Açıklamaları	58
1.4.2. Belâgat Açıklamaları	60
1.4.3. Şiirle İstişhadı	61
2. Ulûmü'l-Kur'ân	62
2.1. Mekkî ve Medenî Konusuna Dair Açıklamaları	63
2.2. Kıraat İlmine dair açıklamaları	63
2.3. Esbâb-ı Nüzul Açıklamaları	65
2.4. Hurûf-ı Mukattaa İle İlgili Açıklamaları	68
2.5.Münasebet İlmine Dair Açıklamaları	72
2.6. İsrâiliyât Karşısındaki Tutumu	75

2.7. Müşkilü'l-Kur'ân Açıklamaları	78
3. Farklı Meselelere Dair Görüşleri	84
3.1. Fıkhî Meseleler	84
3.2. Akîdevî Meseleler	86
4. Bazı İlmî Meselelere Dair Görüşleri	91
4.1. Hz. İbrâhim'in Babasının Müslüman Olup Olmaması Meselesi	91
4.2. Hz. Peygamber'in Ebeveyni in İman Etme Meselesi	92
4.3. Misâl Âlemi	93
5. Sirâcuddin'in Tasavvufî Yönü	91
5.1. Ahlakî Eğitime Verdiği Önem	94
5.2. İşârî Tefsir Hususundaki Yaklaşımı	99
6. Bazı Toplumsal Problemlerin Çözümüne Kavuşturulması	101
7. Müfessirlerin Görüşlerini Değerlendirmesi	103
8. Konulu Tefsire Bakışı	104
Sonuç	107
Kaynakça	110

KISALTMALAR

b.	oğlu
bkz.	Bakınız
bnt.	Kızı
c.	Cilt
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicrî
haz.	Yayına hazırlayan
Hz.	Hazreti
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
(ra)	Radıyallâhu anh
s.	Sayfa
(sav)	Sallallâhu aleyhi ve sellem
tah	Tahkik eden
ty.	Tarih yok
vb.	Ve benzeri
y.y.	Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Hamd, Allah Teâlâ'ya, salât ve selâm Rasûl-i Ekrem'e, onun ehl-i beytine ve ashâbına olsun.

İslam âlimlerinin her birinin önem verdiği tefsir ilminin temelini sahâbe döneminde atıldığını söyleyebiliriz. Nitekim sahâbenin Kur'an ayetlerinin ne ifade ettiği hususunda çok çaba gösterdiği bilinmektedir. Tarih boyunca bu çaba, hız kesmeden devam etmiş ve bu çerçevede âlimler farklı eserler kaleme almışlardır. Diğer taraftan İslam âlimleri ulûmu'l-Kur'ân diye bilinen alanda da sayısız eser bırakmışlardır.

Suriye/Halep bölgesinde bu alanda yapılan çalışmaların son temsilcilerini incelemeyi hedefleyen tezimizin konusunu "*Abdullah Sirâcuddin'in Tefsirciliği*" olarak belirlemeyi uygun gördük.

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Tezimizin Giriş bölümünde, konunun önemi, amacı, metodu, kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Halep şehrinin tarihi ve XX. asırdaki ilmî, siyasî ve içtimaî durumlar ele alındıktan sonra bu bölgenin önde gelen ilim adamlarından Abdullah Sirâcuddin'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde onun tefsir ilmine yaklaşımı, Kur'ân'ın ayetlerini tefsir ederken takip ettiği metot ve bu metodun özellikleri incelenmiştir.

Tez konusunun tespitinden itibaren tüm merhalelerde rehberlik ederek tecrübe ve ilmî birikiminden istifade ettiğim değerli danışmanım Prof. Dr. Ali Akpınar'a teşekkür ediyorum. Ayrıca ders aldığım ve istişarelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Harun Ögmüş, Doç. Dr. Mesut Kaya, Doç. Dr. Hakan Uğur ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül Oruç'a şükranlarımı sunuyorum.

Bu mütevazı çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sağladıklarını düşündüğüm küçüklüğümden beri bana İslam'a hizmeti tavsiye eden babam ve anneme dualar ederken; çalışmalarım boyunca bana sabır ve anlayış gösteren eşime de teşekkürü bir borç biliyorum.

Fatıma Sıddık

Konya 2022

Giriş

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Kur'ân'ın ilk nazîl olduğu günlerinden itibaren tefsir faaliyetlerinin başladığını ifade etmek mümkündür. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber, sahâbenin bilmedikleri ayetleri kendilerine açıklamıştır. Ayrıca sahâbe, bilmedikleri ayetler hakkında birbirlerine sormuşlardır. Şifâhî faaliyetler ardından Tefsir çalışmalarının, erken sayılan bir zamanda başladığını söyleyebiliriz. Ayrıca tefsir çalışmaları farklı unsurlardan etkilenecek şekilde gelişmiştir. Rivâyete dayanan tefsir çalışmalarının yanında dirâyet tefsirleri de yazılmıştır. Tefsir çalışmaları günümüze kadar devam etmiştir. Yalnız özellikle X. asırda tefsir çalışmaları, tefsir tarihi için büyük önem arz etmektedir. Zira XX. asır, İslâm âlemi, farklı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim, başta müsteşriklerin görüşler olmak üzere Kur'an hakkında farklı şüpheler ortaya konmuştur. Ayrıca, farklı fikrî akımlar ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan özellikle Arap ülkelerinin çoğu, bağımsızlığını kazandıktan sonra farklı sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. İşte bütün bunlar, insanların dinî konulara yaklaşımına tesir etmiştir. Bu zaman diliminde Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ ve Cemâluddîn Afğânî gibi âlimler, bu tür sorunlara çözüm getirmek adına farklı yollara başvurmuşlar ve farklı eserler yazmışlardır. Tefsir alanındaki çalışmalar XIX. asrın sonları ve XX. asrın başından itibaren hız kazanmıştır. Nitekim tefsir âlimleri, güncel bazı sorunlara dikkate alarak farklı tefsir faaliyetleri ve tedrisatları gerçekleştirmişlerdir. Bu bakımdan çağdaş tefsir çalışmaları ve tefsir âlimlerini inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çerçevede çalışmamız XX. asırda yaşayıp de tefsir alanında çok eser bırakan tefsir ve aynı zamanda hadis âlimi olan Abdullah Sirâcuddin'in hayatını ve tefsir çalışmalarını ele alıp onun metodunu güncel tefsir meselelerine bakışını ve tefsir ilmine katkısını inceleyeceğiz. XX. asrın çok boyutlu bir âlimi olan Sirâcuddin, on üç sure hakkında müstakil eserler kaleme almanın yanında Kur'ân'ın üslubundan bahseden iki eser bırakmıştır. Araştırmamızın amacını şu maddelerle özetleyebiliriz:

a) Abdullah Sirâcuddin'in yaşamış olduğu çağın siyâsî, ictimâî ve ilmî durumunu inceleyerek yaşadığı ve yetiştiği ortam hakkında bilgi verip etkilerinin ortaya konulması.

b) Abdullah Sirâcuddin'in ilim dünyasına tanıtılması, tefsir ilmindeki yeri ve bu ilme neler kazandırdığının tespit edilmesi.

c) Tefsirinin rivâyet ve dirâyet yönünün incelenmesi.

d) Tefsirini yaptığı ayetlerin Kur'ân ilimleri açısından değerlendirilmesi.

e) Tefsirini yaptığı ayetlerde hadisleri ele alış yönünün araştırılması.

Yapılan her tefsir çalışması, içinde yazılan zamanın sorularını ve problemlerini tartışıp onlara çözümler getirmeye çalışmaktadır. Bu itibarla bir kişinin tefsirciliğini incelemek o zamanın ilmî ortamını ortaya koymaktır. Diğer taraftan, bir tefsir âliminin tefsirciliğini ve ona tesir eden unsurların ne olduğunu tespit etmek, sonraki tefsir âlimlerinin ele alması gereken meselelere ışık tutmaktadır. Zira tefsir ilimi, diğer ilimlerde olduğu gibi bir birikimdir. Her müfessir önceki âlimlerden istifade ettiği gibi sonraki âlimler de ondan istifade edecektir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Abdullah Sirâcuddin'in ilmî şahsiyetini iki bölümde ele almayı uygun gördük. Birinci bölümde yaşadığı dönem siyâsî, iktisâdî ve sosyal açılardan incelenecektir. Sirâcuddin'in hayatı, ilmî kişiliği ve ilmî faaliyetleri değerlendirilecektir. Bunun yanında onun bir âlim olarak kimliği ortaya konulup eserleri tanıtılacaktır. İkinci bölümde tefsir çalışmaları incelenerek tefsire dair meseleleri ele alış, metodu, tefsirin konusu bazı meselelerine bakışı, diğer İslâmî ilimlere vukufiyeti ortaya koyulacaktır.

Onun İslâmî ilimlere dair yazmış olduğu bütün eserleri incelendikten sonra, tefsir ilmine dair telif ettiği eserler tanıtılarak tefsirciliği tespit edilecektir. Tefsire eserleri tahlil edilirken şu sorulara cevap aranacaktır: Ayetlerin tefsirine ve tefsir ilmine yaklaşımında takip ettiği metodu ve bu metodun ayet yorumlarında nasıl bir avantaj sağladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu konuda Suriye tarihi ile ilgili eserlerden faydalanılacaktır. Abdullah Sirâcuddin'in yeğeni ve damadı olan Nuruddin Itr'ın (ö. 1441/2020) hazırladığı *Safahâtun Min Hayâti'l-İmâmi Şeyhi'l-İslâm Abdullâh Sirâcuddin el-Hüsaynî*, adlı eseri, çalışmamız için son derece önemlidir. Zira Itr, Sirâcuddin'in hayatını ve yaşadığı dönemin özelliklerini iyi bir şekilde inceleyerek önemli sonuçlara varmıştır. Ayrıca XX. asırda Suriye ve özellikle Halep'teki ilmî çalışmaları konu edinen müstakil şu iki eserden de istifade edilecektir: Muhammet Beyler tarafından yazılan "XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettâh Ebû Ğudde'nin Hadisçiliği" adlı doktora çalışmasıdır. Üç bölümden oluşan bu tez, ilk bölümde Halep tarihinden bahsedildikten sonra, Halep'in XX. asırdaki iktisâdî, siyâsî ve dînî durumlarına dair bilgiler

sunulmuştur. İkinci bölümde XX. asır da yaşamış olan Halepli muhaddisler iki grupta incelenmiştir. Beyler, Sirâcuddin için bir bölüm tahsis edip hadisçiliğini incelemiştir.

Muhammed Sıddık tarafından hazırlanan “XX. Asırda Şâm’da Hadis Çalışmaları” adlı doktora tezidir. Bu eserinde yazar, özellikle Suriye’nin ilmî durumunu incelemiş ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler bizim çalışmamız için önem arz etmektedir.

Çalışmamız Sirâcuddin’in tefsir ilmine hangi perspektiften baktığını ve bu ilmin gelişmesindeki katkılarının ne olduğunu, onun yetişmesine, metoduna tesir eden unsurların ne olduğunu ve hangi biçimde etkilediğini ortaya koymaya çalışacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH SİRÂCUDDİN VE YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

1. Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Abdullah Sirâcuddin, hayatının çoğunu doğduğu ve vefat ettiği Halep ilinde geçirmiştir. Onun yaşadığı dönem geçiş dönemi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda siyâsî açıdan temel atılan bir dönem olarak görülmektedir. Çünkü Osmanlı devleti 1900-1920 yılları arasında bölgedeki hükmünün son yıllarını yaşamıştır. Osmanlı'nın geri çekilişinden sonra da uzun sürmeyen bir bağımsız yönetim kurulmuştur. Sonraki dönemde Fransız işgali başlamış, 1946 yılında da Suriye bağımsızlığını kazanmıştır.¹

1946'dan sonra bağımsızlık ve modern devletin temelini atma dönemi başlamıştır. O da birçok açıdan çalkantılı ve sarsıntılı bir süreç içermektedir. Bunun sonucunda sosyal hayatta karmaşanın ortaya çıkmasıyla Fransız işgaline boyun eğilmiştir. Her açıdan korku ve endişe ortamı oluşmuştur. Ülkede 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren istikrarsızlık baş göstermiştir. Birçok askerî darbe olmuş ve bunun sonucunda 1970 yılında Hafız el-Ased darbe aracılığıyla başkanlığa gelmiştir.²

Abdullah Sirâcuddin'in Halep'te yaşadığı dönemin özelliklerini anlayabilmek için ilk önce yaşadığı şehrin kültürel durumuna bakmak gerekmektedir. Şehri daha fazla tanımak, onun üzerindeki etkisini her açıdan anlayabilmek için şehrin 90'lı yıllarından başlayarak vefatına kadar olan dönemini yani 1990 – 2000 yıllar arasında detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Halep şehrinde birçok olay yaşanmıştır. Atlattığı süreçler de duruma göre istikrar ve çalkantı özellikleri göstermiştir. Geçirdiği süreçler siyasî, ekonomik, bilimsel, sosyal vb. her yönde olumlu veya olumsuz etkiler oluşturmuştur. Bu nedenle onun yaşadığı dönemin öncesinden vefatına kadar olan zaman dilimini incelemeye karar verdik.

1.1. Halep Şehri.

Halep, dünyanın tarihteki en eski ve hala ayakta duran şehirlerinden sayılmaktadır. Tarihi önemi özel coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı

¹ Ahmed, Abdulmün'im, *el-Hayâtu'l-İctimây'iyyetu ve'l-İktisâdiyetu fî Medîneti Haleb Hilâle Fetratî'l-İntidâbi'l-Faransi (1946-1920)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şam Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2004, s. 17-18.

² Dîb, Kemâl, *Târihu Suriye el-Muâsır*, Daru'n-Nahâr, Beyrut, 2011, s. 327.

Devleti'nin 20. yüzyıldaki en önemli şehirlerden biri sayılmıştır. Suriye ekonomisinin başkenti olan şehir, stratejik konumundan dolayı da en önemli ticari şehirleri arasına girmiştir. Halep Osmanlı devletinin hükmettiği dönemde devletin eyaletlerinden biri olup 3 sancağa ve 23 kasabaya ayrılmıştır.³

Fransız işgalinden sonra dinî karmaşaları tetiklemek için bölge küçük devletçiklere bölünmüştür. Halep ismiyle o zaman tanınmaya başlanmıştır. Şam hükümetine bağlandıktan sonra kendi bağımsız hükümeti oluşturmuştur.⁴

Halep bölgesinin nüfusu, Araplar, Ermeniler, Çerkezler ile Yahudi ve Rum gibi azınlıklardan oluşur. Halep ilinin merkezinde kullanılan Arapça dilinin yanında Türkçe ve Fransızca da kullanılmaktadır.⁵

Halep bölgesinin toprağının bereketli oluşundan dolayı tarımsal ürünler bol ve çeşitli bir şekilde yetişmektedir. Halep bölgesinin en ayırt edici özelliklerinden biri olan ve diğer bölgelerde kalitesi ve lezzeti açısından benzeri bulunmayan fıstık ağacı, şehre çokça kazanç sağlamaktadır. Aynı zamanda zeytin ağaçları ve çeşitli meyve ağaçları bulunmaktadır. Ayrıca insanlara yararlı olan koyunlar, inekler vb. hayvanlar yetiştirilebilmektedir.⁶ Bölgedeki ticari hareketler ve ona dayanan diğer sektörler de gelişme kaydetmiştir. Aynı zamanda avantajlı coğrafi konumundan ve eskiden İpek Yolu'nun üzerinde bulunmasından dolayı Anadolu ve Arap bölgesi arasında köprü görevi üstlenmiştir.⁷

1.2. Siyâsî ve Sosyal Durum

Halep, zaman zaman savaş, hastalık ve doğal afetlere maruz kalmıştır. Yaşananlar genel olarak bölgeyi ve özellikle de Halep şehrini etkilemiştir. Buna bağlı olarak da ekonomik, siyasî ve ilmi hareketler bu durumdan etkilenmiştir. Sonraki bölümlerde siyasî, iktisâdî, sosyal açıdan olayların bölgenin üzerine etkisini detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

1.2.1. Siyâsî Durum

Halep, Osmanlı devleti döneminde Osmanlı hükümetine bağlıydı. Türk valiler bir, iki veya üç yılda, bazen de yılda iki veya üç kez değiştirilmekteydi. Bu şehir, hacca gidenler veya hacdan dönenler için önemli bir duraktı. Birinci dünya savaşı döneminde (1914-1918),

³ Ahmed, *el-Hayât*, s. 19.

⁴ Ahmed, *el-Hayât*, s. 17-18.

⁵ Ahmed, *el-Hayât*, s. 110.

⁶ Ahmed, *el-Hayât*, s. 125.

⁷ Ahmed, *el-Hayât*, s. 214.

Avrupa'dan batıya gelen saldırıyı durdurmak Çanakkale ve Antep gibi Osmanlı cephelerini savunmak için Halep ve Şam'dan ordular toplanıp gönderilmişti.⁸

Osmanlı yönetiminden sonra kral Faysal b. Hüseyin önderliğinde krallık inşa edilmiş, ancak bu yaklaşık olarak iki yıl sürmüştür. Suriye'yi Fransa işgal edince Halep, Fransız işgalinin altında kalmıştır. Bu da onu tüm açılardan etkilemiştir.⁹

Fransız işgali sırasında yerel yönetim olmasına rağmen emirlerin verilmesinde ve denetimde son karar Fransız işgalcilerine aitti. 1930'lu yıllarda çalışanlar, tüccarlar ve köylüler işgal politikalarının yükü altında kalmışlardır. Bundan dolayı bazı gruplar, partiler oluşmuş ve işgale karşı olarak genel halkın, çalışanların da katıldığı protestolar yapılmıştır.¹⁰ 1946 yılında Suriye, bağımsızlığını ilan etmiştir.¹¹

1946 yılında da Mısır ve Suriye arasında birlik ilan edilmiş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Fakat bu birlik uzun sürmeyip 1957 yılında sona ermiştir. Biraz sonra belirteceğimiz gibi bu birlik sırasında Halep'te ticaret ve sanayi gibi ekonomik sermayeler olumsuz etkilenmiştir.¹² Birlik sona erince Suriye birçok askerî darbeye maruz kalmıştır. Sonuncu darbe 1970 yılında Hafız el-Ased tarafından yapılmıştır. Onun vefatından sonra da oğlu Beşşâr, yönetimi ele geçirmiştir.¹³

1.2.2. İktisâdî Durum

XX. asırda ekonomik durum, siyasî durumu takip etmiştir. Bu yüzden siyâsî durumlar iyiye gitmeye başladığında ve istikrar hâkim olduğunda yaşam kalitesi artmış ve ekonomik durum gelişmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Halep I. ve II. Dünya savaşlarından dolayı zor durumlar yaşamıştır. Aynı şekilde şehir, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra askerî darbeler yüzünden ekonomik krizlerden geçmiştir. 90'lı yıllardaki krizler düzelineye kadar da durgunluk devam etmiştir.¹⁴

⁸ Antâbî, Muhammed Fuât, (ö. 1413/1993), ve Osman, Necvâ, (ö.1430/2009), *Haleb fî Mieti "Âm 1850-1950, Menşûrâtu Câmiati Haleb*, 1993, II, 182.

⁹ Ahmed, *el-Hayât*, s. 30.

¹⁰ Dîb, *Târih*, s. 55-77.

¹¹ Dîb, *Târih*, s. 78.

¹² Dîb, *Târih*, s. 97-99.

¹³ Dîb, *Târih*, s. 327.

¹⁴ Dîb, *Târih*, s. 117.

Fransa pamuk gibi ihtiyacı olan ürünleri Halep'ten alıp Fransa'daki fabrikalara götürmekteydi. İşgal hükümeti, insanların emeğine el uzattığı için Halep halkı devamlı olarak bir sıkıntı içerisinde yaşamaktaydı.¹⁵

Halep şehri sanayinin gelişmesi ve sanayicilerin sayısının çok olmasıyla öne çıkmıştır. Fakat Fransa'nın sanayiye ilgisizliği ile Avrupa'dan gelen ucuz ürünlerin Halep'in çarşısına hücum etmesi, sermayenin zayıflamasına neden olmuştur. Modern ürünlerle de bu sermaye önemini kaybetmiştir.¹⁶ Halep ekonomisinin en büyük kaynağı ticaret olmuştur. Sabun, pamuk ve ipek ürünleri, hububat, fıstık, tereyağı ve süt ürünleri, şehrin en meşhur ürünleri arasında yer almaktadır.¹⁷ Cemal Abdülnasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Halep'teki fabrikaların birçoğunu kamulaştırmasıyla tüccarların ve sanayicilerin büyük bir kısmı varlıklarını kaybetme tehlikesine maruz kalmışlardır.¹⁸

O dönemde eski Osmanlı eserlerinden mescitler, hamamlar, kuleler, manastırlar, kiliseler, tapınaklar ve Halep kalesine, ayrıca Simeon Manastırı kalesi ve Madiq Kalesi gibi kaleler ve eski eserlere de ilgi gösterilmiştir.¹⁹ Halep, İstanbul ve Kahire'deki çarşılara benzeyen eski ve özel çarşılarıyla mimari açıdan da öne çıkmıştır. Bu çarşılarda defne sabunu, ipek ürünleri ve Hindistan'dan gelen baharatlar gibi birçok çeşitli ve eşsiz ürünler satılmaktaydı.²⁰

1.2.3. Sosyal Durum

Halep'in halkı, asıl Arap nüfusundan başka birçok çeşitli milletin karışımından oluşmuştur. Asurlar, Ermeniler, Yahudiler, Çerkezler, Kürtler ve Türkmenlerden oluşan göçmenler akın etmiş ve Halep halkı onlarla tam bir uyum içinde yaşamıştır. Buna bağlı olarak Halep'te başta Müslümanlar, sonra Hıristiyan ve Yahudiler olmak üzere farklı dine mensup gruplar bulunmaktadır. Şiiler ve Aleviler şehrin batısında ve merkezindeki bazı köylerde, Dürziler ise Hârım ilçesinde meskûn olmuşlardır.²¹

Halep'in Osmanlı devleti dönemindeki öneminden dolayı farklı Türk eyaletlerinden Türk valiler gelmekteydi. Bu valiler kendi bölgelerinin gelenek ve adetlerini Halep'e

¹⁵ Ahmed, *el-Hayât*, s. 175-183.

¹⁶ Antâbi ve Osman, *Haleb*, III, 183-209.

¹⁷ Antâbi ve Osman, *Haleb*, III, 111.

¹⁸ Ahmed, *el-Hayât*, s. 225; Dîb, *Târih*, s. 197.

¹⁹ Dîb, *Târih*, s. 435; Antâbi ve Osman, *Haleb*, III, 204.

²⁰ Neşvân, Atâsî, *Tedavvuru'l-Muctamai's-Sûrî 1831-2011*, Atlas, Beyrut, 2015, s. 203.

²¹ Ahmed, *el-Hayât*, s. 56.

taşımışlardır. Bunun sonucunda yemekleri, içecekleri, hatta isim ve soy isimleri etkileyen birçok açıdan eşsiz bir kültür kaynaşması meydana gelmiştir.²²

70'li ve 80'li yıllarda modern Suriye devleti döneminde Halep, diğer şehirler gibi köyden kente göçmen akınları almıştır. O göçlerin birçoğu devlete bağlı farklı kurumlarda çalışmaya başlamıştır.²³

1980 yılındaki Halep'te yaşanan olaylarından sonra Müslüman Kardeşler grubuna mensup olan herkesin idam edilmesine karar verildiğinden birçok genç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Millet de devletin ajanlarının gözetimi altında aşağılanmış bir durumda yaşamaya zorlanmıştır.²⁴

1.2.4. Kültürel Durum

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Halep'te bulunan çeşitli ırkların kaynaşmasına bağlı olarak birçok farklı kültür meydana gelmiştir. Osmanlı devleti zamanında Halep'in valileri Türklerden olmuştur. Ayrıca Türkiye'yi, Arap ülkelerini ve Avrupa'yı birbirine bağlayan konumundan dolayı ona farklı ülkelerden tüccarlar gelip oraya yerleşmiştir. Onlar da kendi kültürlerini beraber getirince Halep, kültürlerin kaynaştığı bir yer haline gelmiştir.

Fransa'nın ülkeyi işgal etmesine rağmen milletin işgalcilere ve yaptıklarına duyduğu nefretten dolayı Fransız kültürü Halep ortamlarının arasında yer almayıp oraya sinememiştir. Buna rağmen Fransızca dili mühendislik, tıp vb. bilimsel alanlarda kullanılmıştır.²⁵

Yirminci yüzyılın başlarında hem Arapça hem Türkçe birçok dergi yayınlanmıştır. Örnek olarak *Fırat*, *Nahda* ve *Şehbâ* verilebilir. Fransız işgali sırasında da gazeteler yayınlanmıştır. Ancak daha sonra basımları durdurulmuştur. Modern devlet döneminde başka dergiler yayınlanmıştır.²⁶ Hafız el-Ased yönetime geçince kendi adına konuşan dergiler hariç tüm dergilerin basımı durdurulmuştur.

1.3. İlmî Durum

²² Debbâğ, Aîşe, *el-Hayatu'l-Fikriyyatu fî Haleb fî'n-Nisfi's-Sâni Mine'l-Karni't-Tâsi Aşar ve Matlai'l-Karni'l-İşrîn*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1972, s. 17-33.

²³ Dîb, *Târih*, s. 758.

²⁴ Dîb, *Târih*, s. 316.

²⁵ Dîb, *Târih*, s. 112.

²⁶ Dîb, *Târih*, s. 120.

Osmanlı devleti döneminde Halep'te eğitim diğer Osmanlı eyaletlerindeki gibiydi. Medreselerde dinî eğitim ve dil eğitimi verilmekteydi. Osmanlı döneminde bahsedebileceğimiz üç farklı medrese bulunmaktaydı:

1. Dinî eğitim ve dil eğitimi veren medreselerdir. Bu tür okullara geleneksel dinî medreseler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu okullar iki aşamadan oluşmaktaydı. Birincisi, çocuklara dinî temellerini ve Kur'ân'ı öğreten mektepler; ikincisi ise gençlere dinî eğitiminin yanında müspet beşerî ilimleri öğreten, bir nevi yüksekokul mertebesinde olan medreselerdir. Bu okulların en önemlilerinden olanları Osmaniye, Şa'bâniye,²⁷ Kurnâsiye'dir. Aynı zamanda Hüsrüviyye,²⁸ Seyfiyye, İsmâiliyye, Mansûriyye ve Bahâiyye adlarındaki okullar da eğitim vermektedir.²⁹

2. Osmanlının inşa ettiği ve Emîriyye denilen devlet okullarıdır. Müfredatı Türkçeydi. Dinî medreselerden farkı ise eğitiminin modern olmasıyla birlikte beşerî ilimlerin, Farsça ve Türkçe gibi başka dillerin, aynı zamanda dinî ilimlerin öğretilmesiydi. Ayrıca memur ve çalışanların çocukları orada okumaktaydı. Bu okullar, devlet dairelerinde çalışacakları mezun etmeyi amaçlamaktaydı. Bu yüzden halkın geneli bu okullarından faydalanamazdı.

3. Yabancı ve bazı dinî fırkalara bağlı olan okullardır. Yabancı devletlerin, özellikle de Fransa'nın ilgilendiği -oradaki eğitimi destekleyip öğretmen ve öğrencileri kitaplarla donatan, az sayıda bulunmayan yaklaşık olarak 25 okul- bu okullar kendi kültürünü ve dilini yaymayı, nüfuzlarını eğitim yoluyla güçlendirmeyi amaçlıyordu. Cahilliğin yaygın ve okuryazarlık oranının düşük olduğu dönemde bazı okullar, dinlerine ve mezhebine bakmaksızın tüm halka ücretsiz eğitim veriyordu.³⁰

Osmanlılar bölgeden çıktıktan sonra Arap yönetimi hâkimiyetinde Fransa'nın işgalinden önceki dönemde dinî medreseler, Evkâf Bakanlığını bağlanmıştır. Ayrıca bu süreçte İslamî okullar inşa edilmiştir. Bu okullar ücretli olup hem yeni hem eski ilimleri

²⁷ Bu medrese Halep'in en eski medresesi sayılır. Zira 1675 senesinde inşa edilmişti ve günümüze kadar devam etmektedir. Bekrû, Kemâluddin, *et-Talîmuş-Şarî' fi Haleb 1918-1958*, y.y, 1998, s. 63.

²⁸ Osmanlı döneminde ilk inşa edilen medrese ve oradaki eğitim tamamı Hanefî mezhebine göredir.

²⁹ Debbâğ, *el-Hayatu'l-Fikriyyatu*, s. 97; Ahmed, *el-Hayât*, s. 111.

³⁰ Debbâğ, *el-Hayatu'l-Fikriyyatu*, s. 105; Ahmed, *el-Hayât*, s. 111.

öğretmiştir.³¹ Emîriyye medreseleri ise, velilerin isteklerinden dolayı eğitimi Arapçalaştırmaya başlamışsa da sadece Arapça eğitimi veren liselerde açılmıştır.³²

Fransız işgali sırasında bu okullar eğitimlerine devam etmiştir. Eğitimin Arapça yapılmasına rağmen Fransızca öğretimini zorunlu kılmışlardır. Ayrıca Fransızlar yıllık oranla 15 ila 20 Fransız denetimli okul açmışlardır. Fakat bu çalışmalar ilkokul dönemi için kısıtlanmıştı. Bunların sonucunda eğitim görenlerin sayısı artsa bile yine de düşük oranda olup eğitim de genel olarak aristokratik tabakaya tahsis edilmişti.³³

Bağımsızlık ilanından sonra milli yönetim döneminde eğitim ve öğretime ilgi artmış, düzeni bugüne kadar devam eden modern okullar kurulmuştur. Ancak bu okullar eski okulların dinî konulara verdiği önemi vermemiştir. Hatta üniversite girişi için o dinî okulların belgesi geçersiz sayılmıştır.³⁴

O dönemde bulunan dinî okullara gelecek olursak sayısı yaklaşık olarak 44'ü bulmuştur. Ama çoğu dolu olmayıp doğal afetler veya tahrip çalışmaları yüzünden harap olmuştur. 90'ların başından beri devam eden onlarca okul bulunmaktadır. Tam dolu olanlar ise yaklaşık olarak, Salâhiyye, Kurnâsiyye, İsmâiliyye, Osmâniyye, Asediyye, Cuvvâniyye, Rahmiyye, Şa'bâniyye, Hüsruiyye okullarıdır.³⁵

1949 yılında Sirâcuddin'in eğitimde görev aldığı dönemde bu okullar birleştirilip iki okula indirgenmiştir: bunlar: Şa'bâniyye ve Hüsruiyye. Şa'bâniyye, inşa edildiği seneden sonra bir müddet açık kalmış, ondan sonra 1921 senesine kadar kapatılmıştır 1921 senesinde tekrar açılmıştır. Ama bu süre fazla sürmedi, nitekim bir yıl sonra bir daha kapatılmıştır. Bu kapanma 1949 yılında tekrar açılana kadar devam etmiştir. En önemli öğretmenleri Abdulfettah Ebû Ğudda, Necîb Hayyâta'dır.

Hüsruiyye'ninin en önemli öğretmenleri: Abdullah Sirâcuddin, Abdulfettah Ebû Ğudda, Râgıp et-Tabbâh, Îsâ el-Biyânûnî, Kemâl el-Gazzî, Muhammed es-Salkînî vb. Bu okulda hem İslâmî ilimler hem de cebir, geometri gibi modern ilimler hem de Fransızca ve

³¹ Ahmed, *el-Hayât*, s. 113.

³² Debbâğ, *el-Hayatu'l-Fikriyyatu*, s. 113; Ahmed, *el-Hayât*, s. 123.

³³ Ahmed, *el-Hayât*, s. 120; Dîb, *Târih*, s. 67.

³⁴ Ahmed, *el-Hayât*, s. 117.

³⁵ Bekrû, *et-Talîm*, s. 62.

İngilizce gibi beşerî ilimler görülüyordu. Buna rağmen bu okulun belgesi üniversitede geçersiz sayılmaktaydı.³⁶

2. Sirâcuddin'in Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

2.1. Doğumu ve Ailesi

Sirâcuddin Halep'te 1924/1322 yılında ilmî bir evde doğmuştur. Soyunun Hz. Peygamber'e ulaştığı söylenmiştir. İffetli, ünlü bir imam olan babası Necîb, (1954) Hindistan âlimlerinden محي السنة sünneti ihya eden lakabını almıştır.³⁷ Aynı zamanda ona imam da denilmiştir. İnsanlar arasında saygın bir yere sahip olmakla sözleri halk arasında takip edilen bir kimse olarak tanınmıştır. Annesi Hatice, Vahîd el-Mektebî'nin kızı olup ilim ve iffetiyle Halep'te ün salan bir aileye mensuptur. Babası eren, iyi huylu bir kimse olup Osmanlı devleti cihat için çağırdığında katılan mücahitlerden biriydi. Şehadet şerbetini içmeyi amaçlayarak gitmiş ve geri dönmemiştir.³⁸ Sirâcuddin'in doğumunda görülen, hayra dair alamet gösteren bir rüya nakledilmiştir. Babası Necib'in arkadaşlarından biri, Hz. Peygamber'i yeni doğan bir bebeği taşır ve süt verirken görmüştür. Kim olduğunu sorduğunda oğlumuz Necib'in çocuğu doğmuştur, buyurduğunu aktarmıştır. Bu rüya Sirâcuddin'in doğumuyla uyum göstermiştir.³⁹

Hz. Peygamber'e mensup olan soyunu oğlu Muhammed Muhyiddin (ö. 1441/2019), *İthâfû'l-Muhibbîn* kitabında aktarmıştır.⁴⁰ Babası onunla ilgilenip onu ilim meclislerine götürmüştür. Âlimlerin, salih kişilerin dualarını ve bereketlerini kazandırmıştır. Nereye giderse onu yanında götürmüştür. Bir defasında Sirâcuddin hastalandığında onu âlimlere götürmüş, ona dua etmelerini istemiştir.⁴¹

³⁶ Bekrû, *et-Talîm*, s. 92-99.

³⁷ İtr, Nuruddin, (ö. 1441/2020), *Safahâtun Min Hayâti'l-İmâmi Şeyhi'l-İslâm Abdullâh Sirâcuddin el-Hüsaynî*, Daru Ru'ye, Dımaşk, 2002, s. 118.

³⁸ Muhyiddin'in eserinde ifade ettiği gibi, Sirâcuddin'in anne tarafından dedesi Şeyh Vahîd Maktabi, Birinci Dünya Savaşı sırasında düşmanlarla savaşmaya gitmiş, ancak Sultan Abdülhamid bilgisini görünce , onu savaştan muaf tuttu ve insanlara öğrenmesini emretti ve ölene kadar İstanbul'da kaldı, Sirâcuddin, M. Muhyiddin (ö. 1441/2019), *İthâfû'l-Muhibbîn Bizkri Menâkibi'l-İmâmi eş-Şeyh Abdullâh Sirâcuddin*, [إتحاف المحبين بذكر مناقب الإمام الشيخ عبد الله سراج الدين \(srajalden.com\)](http://srajalden.com) s. 12.

³⁹ İtr, *Safahât*, s. 15

⁴⁰ Dedesi فخر الأشراف lakabıyla bilinir. Muhyiddin, *İthâf*, s.18.

⁴¹ İtr, *Safahât*, s. 17.

Sirâcuddin, babasının arkadaşının tüccar Muhammed Tatarî'nin kızı Fatma hanımla evlenmiştir. Sirâcuddin'in 4'ü kız, 5'i erkek dokuz çocuğu olmuştur. Erkek çocuklarından üçü İslamî ilimleri okumuş, diğer ikisinden biri doktor diğeri mühendis olmuştur.⁴²

Meşhur hadis âlimi Nuruddin Itr, Sirâcuddin'in damadı ve kız kardeşinin oğluydu. Çocuklarının isimleri sırasıyla, Hamide, Necât, dedesinin adını alan ve Şa'bâniyye okulunda öğretmenlik ve babasından sonra yönetmenlik yapan Muhammed Necîb, Ahmet Yahya, Ayşe, doktor olan İbrâhîm, mühendis ve bir süreliğine abisi Muhammed Necîb ile okulun idaresini ele alan Muhammed Muhyiddin, İmâduddin sonra en küçükleri Zehra'dır.⁴³

Üç kez hacca gitmiş, Medine'de üç yıldan fazla kalmıştır. Hicaz ve Hindistan âlimleri ona "İmâmu'l-Harameyn" ve bu dönemde "ümmetin valilerinin en büyüğü" lakabını vermişlerdir.

Güzel yüzlü, yeşil gözlü, iyi sesli, gür sakallı, ince yapılı, beyaz tenli ve iyi ahlâkın verdiği al yanaklı mütevazı bir görünüşe sahipti. Kıvrak zekalı, çalışkandı. Arapların kültürel kıyafetini ve beyaz türban giyerdi. Genelde suskun olurdu.⁴⁴ Damadı Itr, onun hakkında şöyle demiştir: "*Hz. Muhammed'in ahlâkı onda çok bulunurdu ve birçok insan Hz. Peygamber'i onun imajında görmüştür.*"⁴⁵

2.2. Eğitimi

Eğitimine beş yaşında Süleymân Eyyubi Camisi'nde, öğretmeni Osman el-Mısırî ile Kur'ân okumayı öğrenerek başlamıştır. Okuma yazmayı ve müspet ilimlerin temellerini Sultâniyye Camisi'ndeki Felâh okulunda görmüştür.⁴⁶ O okuldaki hocası, Muhammed Hayreddin İsbir'dir. Sirâcuddin, o hocanın derslerine devamlı bir şekilde katılmıştır. Kur'ân'ı ezberlemeye hocası Abdulvehhab el-Mısırî ile, Osmaniyye okulunun vakfına ait bir mektepte başlamıştır. Ezberlemeyi on iki veya on üç yaşındayken bitirmiş, yaşı ilerlediği dönemde Kur'ân'ı her hafta, bazen de daha kısa bir sürede hatmetmiştir. Babası hem imam hem öğretmen olduğundan onu hep mescide giderken yanında götürmüştür. Babasıyla ilim

⁴² Muhyiddin, *İthâf*, s. 34.

⁴³ Itr, *Safahât*, s. 123-124; Muhyiddin, *İthâf*, s. 35-40.

⁴⁴ Itr, *Safahât*, s. 132-133.

⁴⁵ Itr, *Safahât*, s. 135.

⁴⁶ Halep kalesinin önünde bulunmaktadır.

derslerine küçüklüğünden beri katılmıştır. Bu sayede babasından birçok şey öğrenmiş, aynı zamanda zikir meclislerine katılmıştır.⁴⁷

Halep'te ilim merkezlerinin en önemlilerinden, Halep'in Ezhari adını alan Hüsruiyye okuluna hızlı öğrenebilme kabiliyetinden ve zekâsından ötürü, katılım yaşı 15 olan okula 13 yaşından küçük başlamıştır. Oradakilerden küçük olmasına rağmen hep birincilik derecesini almıştır.⁴⁸

Ezberi kuvvetli olan Sirâcuddin, Kur'ân'ı, Buhârî'yi, İslâmî ilimlerin ana metinleriyle beraber pek çok şiir ezberlemiştir. Büyük âlimlerden birçok icâzet almıştır. İdrîsiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye gibi birçok tarikat şeyhlerinden de icâzet almıştır.⁴⁹ Hadis eserlerini de icâzet yolu ile rivâyet almıştır.

Tecvid ilminde Cezeriyye, tevhid ilminde Cevhera ve Senûsiyye metinlerini ezberlemiş; mantık ilminde Süllm metnini, hadis usûlünde Beykûniyye metnini, nahv ilminde Elfiyyetu İbni Mâlik kitabını okulda eğitim görürken istenilen süreden daha az bir zaman diliminde ezberlemiştir. Ayrıca Elfiyyetu's-Suyûti, siyer ilminde Elfiyyetu'l-İrâkî, farâiz ilminde ise Rahbiyye metnini vb. ezberlemiştir.⁵⁰

Hüsruiyye okulunun son sınıfına geldiğinde - 6.sınıf - okulun müfredatının değiştirilip doğal bilimlerin eklenmesiyle okulu terk etmiştir. Babası müfredata gelen değişime karşı gelenlerden olmuştur. Okulu terk edip 6.sınıfı bitiremediği için de okuldan mezun belgesi alamamıştır. Anlatılanlara göre okul idaresi birçok doğal bilim dersi ekleyip dersleri görmeleri için 6. sınıf öğrencilerinin 4.sınıfa geri alınmalarını zorunlu kılmıştır. O da bunu kabul etmediği için okuldan ayrılıp eğitimine hayatında büyük bir etkiye sahip olan babasının rehberliğiyle devam etmiştir. Şa'bâniyye okulunda ona ait olan ve iki yıl kaldığı bir oda bulunmaktadır. Kaldığı süre boyunca babasından aldığı en önemli kitapları okuyarak şeriat ilimlerinin farklı dallarını öğrenmesine güçlü temel atacak alt yapıyı sağlamıştır.⁵¹

2.3. Hocaları

İlk hocası babasıdır. Babasının kitapları ve derslerinden öğrendikleriyle babasından çokça faydalanmıştır. Ayrıca o, Muhammed Nâşid'den dil bilimlerini öğrenmiştir.

⁴⁷ İtr, *Safahât*, s. 17.

⁴⁸ Muhyiddin, *İthâf*, s. 47.

⁴⁹ Muhyiddin, *İthâf*, s. 87.

⁵⁰ Muhyiddin, *İthâf*, s. 59.

⁵¹ Beyler, Muhammet, "Abdullah Sirâcuddin", *DİA*, EK-1. 13-14.

Sirâcuddin, Muhammed el-Labâbidî ve Muhammed İbrâhîm es-Salkînî'den fıkıh ilmini öğrenmiştir. Ayrıca o, İsâ el-Biyânunî'den de ahlâk dersini görmüştür.

Ayrıca Sirâcuddin, o dönemde Halep'in müftüsü Ahmet el-Kürdî, Abdürrahman el-Abkarî, Muhammed el-İdlibî'den dersler görmüştür. Hüsruiyye okulundaki öğretmenleri arasında Feyzullah el-Kürdî, Ömer el-Mardînî ve o dönemde Hüsruiyye okulunun müdürü olan Muhammed Râğip et-Tabbâh bulunmaktadır. Aynı zamanda Sirâcuddin, hocası Muhammed İsbir'den birçok ders almıştır. Tecvid ilmini de Abdulvehhâb el-Mısrî'den görmüştür.⁵²

2.4. İlmî Faaliyetleri

Camide öğretmenlik yapmak için katıldığı yarışmayı kazandıktan sonra Ebu'd-Dereceyn adlı bir camide öğretimine genç yaşta başlamıştır. Bu yarışmaya kendi öğretmenleri de dâhil olmak üzere birçok büyük âlimin katıldığı söylenmiştir. Ayrıca birçok camide fıkıh ve dilbilgisi dersleri vermeye başlamıştır. Sirâcuddin, öğretmenliğinin ilk aşamalarına kendi babasının yerinde başlamıştır, babası onun ilminin yeterliliğini ve öğretebilme yeteneğini 1946 yılında - 22 yaşındayken- görünce bazen ona kendisinin yerine ders verme görevini vermiştir.⁵³

Sirâcuddin, babasının 1958'de kapatılmasından önce yönettiği Şa'bâniyye okulunu (İslâmî ilimlerin yüksek okulu) tekrar açarak ilmi yaymaya devam etmiştir. Şa'bâniyye okulunun camisinde bulunan okulu, Hüsruiyye okulunun eski yerine taşınmıştır. Şa'bâniyye okulu kapatıldığında da öğrencileri Hüsruiyye okuluna geçiş yapmış, Sirâcuddin, okulun tekrar açılması için çok çalışmıştır. 1960 yılında okulu tekrar açabilmiş, işlerini düzenlemek, yeterli öğretmenleri tutabilmek ve Ezher Üniversitesi'nden denklik alabilmek için de çok emek sarfetmiştir. Babası ondan önce İslâmî ilimleri öğreten özel bir medrese açmaya çalışmıştır. Ancak hasta olması, okulun tekrar açılışıyla arasına girmiştir. Babası Necîb rüyasında Hz. Peygamber'in onu okulu açması için emrettiğini görmüştür⁵⁴. Fakat okulu açamadan vefat etmiştir. Bu yüzden açılması için oğlu Abdullah çok emek göstermiştir. Okulu açabildiği ve babasının isteğini gerçekleştirebilen Sirâcuddin ilk dersi Hamavî Camisi'nde vermiştir. 1960 yılında Şa'bâniyye okulunun binasını alabilmiştir. Onaylı

⁵² Muhyiddin, *İthâf*, s. 50; Itr, *Safahât*, s. 21.

⁵³ Itr, *Safahât*, s. 39.

⁵⁴ Itr, *Safahât*, s. 64.

sertifikasını da elde etmiştir. Bu okul bugüne kadar öğrenci mezun etmeye devam etmiştir. Zamanında da okulu kendisi denetlemiş, işlerini kendisi takip etmiştir.⁵⁵

Okulun ihtiyaç duyduğu masrafları karşılamak için amacı ilim talipleri ve ilim ehli ailelerden muhtaç olanlara yardım etmek olan *جمعية التعليم الشرعي* Şerî Eğitim Derneği'ni kurmuştur. Kıraat ilminde eksiklik gördüğünden hafızlara ve Kur'ân'ı ezberlemek isteyenlere bir okul açmıştır. Öğrencilere hayatlarında ve eğitimlerini tamamlamalarına destek olacak yardımlar vermiştir. Okulun ve derneğin durumlarını kendisi takip etmiştir. Okulun düzenine sahip çıkmak için öğrencileri okula özgün dernekten verilen bir formayı giymeye tabî tutmuştur. Formanın öğrencilerin bedenlerine uygun olmasına kendisi kontrol ederek öğrenciler formayı giydiğinde başlarını okşayıp onlara dua etmiştir.⁵⁶

Mescitlerde çeşitli insanların -üniversite profesörlerinin, öğrencilerin ve halkın genelinin- katıldığı genel dersleri olurdu. Süleymân Eyyübî Camisi'nde cuma hutbeleri vermiştir. Bankûsâ Camisi'nde de her cuma ikindi namazından sonra iman meselelerine dair dersler vermiştir. Aynı zamanda el-Camiu'l-Kebîr (Emevî Cami'si) her pazartesi öğlen namazından sonra dersler okutmuştur. Cuma günü hariç her sabah Hamavî Camisi'nde Hz. Peygamber'in hayatı, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri göstermiştir. Özellikle de Şa'bâniyye Okulu'nda hadis ve tefsir öğretmenliği görevi verildikten sonra bu dersleri yoğun işlerinden dolayı ilerde pazar, çarşamba ve perşembe günleriyle kısıtlamıştır.⁵⁷

Hüsruiyye Medresesi'nde tevhîd, hadis ve fıkıh dersleri vermiştir. Derslerinden birini de Neseî tefsirini okumaya tahsis etmiştir. Neseî'nin metnini okuyup incelemiş, meselelerle ilgili ayet ve hadisleri, müfessirlerin sözlerini zikrederek katılanların beğenisine göre aralarından seçerek aktarmıştır. Buhârî'nin kitabını, Nevevî'nin Riyâzü's-Sâlihîn kitabını okumak için başka dersler de vermiştir.⁵⁸

Sirâcuddin, öğretmek ve ders vermekle çok ilgilenmesi derslerine insanlar çok gelmesine sebebiyet vermiştir. Dersleri ve konuları herkesin dikkatini çektiğinden dolayı cami tam dolacak şekilde öğretmenler, ilim talebeleri ve insanların geneli derslerine katılmıştır. Bu nedenlerden kaynaklı bazı arkadaşları ona gelecek nesillere kalması için

⁵⁵ Itr, *Safahât*, s. 37.

⁵⁶ Itr, *Safahât*, s. 71, 100.

⁵⁷ Itr, *Safahât*, s. 38- 47.

⁵⁸ Beyler, Muhammet, *XX. Asır Halep Muhaddisleri Ve Abdülfettâh Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Ana Bilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, 2008, s. 52.

derslerini yazıya geçirmesini önermiştir. İnsanların geneline kitaplarını okuma ve ilminden faydalanma fırsatını vermek için Sirâcuddin, hayatının son 20 yılında yazmaya başlamıştır. Kelâm ile tefsir gibi farklı ilimlerde yaklaşık olarak 36 kitap yazmıştır. Öğrencisi Bekri es-Sammân, onun kitaplarıyla ilgilenmiş ve hayattayken yayınlamadığı birkaç kitabını yayınlamıştır. Bu sayede kitapların sayısı 41'e ulaşmıştır. Buna ek olarak yazıya geçirilmeyen dersleri vardır. Yazmaya 1409 yılında, vücuduna ağrı ve hastalıklar girdikten sonra başlamıştır. Bu dönemden sonra öğretmenliği bırakıp yalnız kalarak kendinî Allah'a ibadet etmekle ve kitap yazmayla meşgul etmiştir.⁵⁹

Derslerini önünde bulunan bir kitaptan okuyarak değil, hitabet sanatıyla vermiştir. Üslubu akıcı, açıktır. Konuşmasında halk ağzını bir sözcüğü veya cümleyi açıkladığı durumlar dışında kullanmamıştır. Nebevi hadisleri bolca zikretmiş, onlarla başka rivâyetleri - râvînin ismiyle beraber- söylemiş, mana ile rivâyetten kaçınmıştır. Derslerini verirken izlediği yol ise, derslerine Allah'a şükretmekle ve Hz. Peygamber'e salavât getirmekle başlama sonra Fâtiha'yı okuma sonra da اهدنا الصراط المستقيم ayetinin anlamını açıklayarak oradan güzel bir şekilde akıcı ve anlaşılır bir yolla anlatmak istediği konusuna varma şeklinde olmuştur.⁶⁰ Mukaddimeden sonra dinleyicinin bilgilerini hatırlaması için önceki dersi tekrar edip yeni derse bağlayarak anlatmaya çalışmıştır. Önüne okuduğu bir kitabı veya ana fikirleri bulunduran bir sayfa koymayıp onun yerine Sahih-i Buhârî'yi bulundurmuştur. Yaklaşık bir saat süren derslerini namaz kılar gibi kibleye doğru oturarak anlatmıştır. Kalabalık, şevkle dinleyen katılımcıları sıkmamak için arkadaşlarından birisinden ders başladıktan 50 dakika sonra mihrabın önünden geçmesini istemiştir. Ders sonu yaklaştığını anlayınca dersi hızlıca toparlamıştır. Ders bittikten sonra hatimeyi Hz. Peygamber'e salavât getirmekle ve dua etmekle yapmıştır.⁶¹

Müslüman Kardeşler ve hükümet arasında sorunların başladığı 1980 yılında, Medine'ye taşındığında kitaplarını yazmaya yönelmiştir. Hac ve umreyi amaçlayarak Medine'ye gitmiştir. Fakat ülkenin bulunduğu durumdan dolayı Halep'e geri dönememiş, orada 3,5 yıl boyunca kalmıştır. Medine'de hayırlı işleri meşgul olmuştur. Bazı hayırseverler ona İslâmî ilimleri anlatan medrese kurmak için danıştığında okulu kendi yönlendirmesi ve denetimi altında inşa ettirmiştir. Okulu Nuruddin Itr ziyaret etmiş, onu denetim ve yönetim açısından en iyilerden biri olarak görmüştür. Sirâcuddin, Medine'de yazdığı سيدنا محمد رسول الله

⁵⁹ Muhyiddin, *İthâf*, s. 361.

⁶⁰ Itr, *Safahât*, s. 47.

⁶¹ Itr, *Safahât*, s. 47-47; Muhyiddin, *İthâf*, s. 95-97.

adlı kitabını yayınlamak istemiştir. Suudi Arabistan resmi yönetiminin onayı olmadan yayınlanamayacak olan kitap, onay verilmesi imkânsız olarak görülse de onaylanmış ve yayınlanmıştır.⁶²

Halep'e döndükten sonra öğretmenliğe geri başlamış, 1988 yılına kadar devam etmiştir. Bundan sonraki dönemde vefatına kadar zamanını kitap yazmaya ayırmıştır. أسماء الله الحسنى adlı kaleme aldığı eserinde el-Mecîd ismine ulaşmış, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir.⁶³ O, sadece kendi talebelerine icazet veriyordu. Ama bir rüya gördükten sonra sadece talebelere ve Şam, Fas'tan gibi gelen âlimlere hadis icâzeti vermeye başlamıştır.⁶⁴

Onda iş yoğunluğuna ara vermesi ihtiyacı doğmuştur. O yüzden arkadaşı onu çiftliğine götürmüştür. Bu arkadaşın vefatından sonra Sirâcuddin eşinin amcası Ahmet Tatarî, ona işyerini ve ikametgâhını -İzmir- ziyaret etmesini teklif etmiştir. Sirâcuddin kabul etmemiş, fakat adamın ısrar etmesi üzerine kabul etmiş ve yıllar boyunca her yaz İzmir'i ziyaret etmiştir. Kendinî insanların gözünden uzak bir yerde izole edip bu yolculuğu yazarlığı için ayırmıştır. Kaynaklarını yanında çantalarda getirmiştir. Eşinin amcası Ahmet Tatarî, İzmir'deki İslamî medresenin inşa edilmesi için çalışmıştır.⁶⁵ Sirâcuddin, öğrenciler ve öğretmenleri toplayarak öğretmenlerle birlikte sohbet edip yol göstermeye özen göstermiştir. Onlarla sosyal ve dinî sorunları çözmek için toplantılar yapmıştır. Bu konuda güzel emek sarf edip güzel bir iz bırakmıştır. Bu toplantılar sayesinde de hafız öğrencilerin Arapça harflerin telaffuzunu düzeltmeleri gerektiğini söyleyen Sirâcuddin, yetkili şahıslara bu konuda yol göstermiştir. Sonraki aylarda bu hocalar talebeleriyle birlikte Halep'e gelip Şa'bâniyye medresesinde eğitim almışlardır.⁶⁶

Sirâcuddin, sağlık sorunları yüzünden kendinî insanlardan tamamen izole edip yalnız kalmayı tercih etmiştir. Okul işlerini oğlu Muhammed Necîb'e bırakıp kitap telif etmek için daha çok emek sarf etmeye çalışmıştır. İnsanlar bu kitapların yayınlanmalarını şevk ve tutkuyla beklemişlerdir. İnsanların haberleriyle ve işleriyle ilgili olan Sirâcuddin, İslam ümmetinin durumuyla da alakadar olup dua etmeye devam etmiştir. Münker olan durumları

⁶² Itr, *Safahât*, s. 100-101; Muhyiddin, s. 527.

⁶³ Muhyiddin, *İthâf*, s. 465.

⁶⁴ Itr, *Safahât*, s.106.

⁶⁵ Ayrıca farklı mescitlerin ve medresenin inşasına ve oradaki hocaların maaşlarına destekte bulunmuştur.

⁶⁶ Itr, *Safahât*, s. 70; Muhyiddin, s. 395.

inkâr etmiş, arsa fiyatlarının akıl almaz bir şekilde pahalanması, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in koyduğu hükümleri hafife almasını kabul etmemiştir.⁶⁷

Fetva vermekten kaçınmış ancak zorunlu olduğunda olayı dinler, kaynakça ve kitaplara geri dönmek üzere zaman isteyerek sonra fetvasını vermiştir. Bu tutumu da Hz. Peygamber'in “*Sizin fetva vermeye en cüretkâr olanınız, cehenneme atılmaya en cesaretli olanınızdır*”⁶⁸ hadisine dayanmaktadır. Bu durum, fetva verme cüretine duyduğu sakınganlığı ve korkunun göstergesidir.⁶⁹

Meclislerini ve ders halkalarını zikir ve Hz. Peygamber'e salavât la doldurmuştur. Babasından ve ilminden çok bahseden Sirâcuddin, öğretmenlerinden de övgüyle bahsederek onlara dua etmiştir. Sirâcuddin, Misafirlerini evinde karşılayan, acayip bir basirete sahip olup kişinin bulunduğu ruh halini anlayıp ona uygun konuşan, yine insanların bilgi seviyelerine ve durumlarına göre hareket eden, meclislerini Hz. Peygamberle bitirip ziyaretçilerinden ona dua etmesini isteyen bir kişilik olarak tanınmıştır.⁷⁰

Sirâcuddin 'in zikir meclisini Rifâiye tarikatına göre yaptığı nakledilmiştir. Meclislerin ve zikir halkalarının ise haftada bir ve iki saat sürmek üzere Osmâniyye Camisi'nde yapıldığı, meclislerin Kur'ân-i Kerîm okunmasıyla başlayıp sonra Esmâül'hüsna ile dua edilerek Hz. Peygamber'e salavât ın çeşitleri ile devam ettiği, sonra Allah'ı tesbih ve şehâdet kelimesi ile zikredip ilahiler söylendiği kaynaklarda geçmektedir. Yazın ise katılanlardan biri yatsı veya sabah namazını kaçırmamasın diye zikir halkasının durdurulduğu da söylenmiştir.⁷¹

Sirâcuddin iyi huylu, çalışkan ve daimi ilim talep eden, işlerini geciktirmeyen, zamanını iyi yöneten, herkese hakkını veren, mütevazı, sevimli ve gayretli biri olarak tanınmıştır. Babasına ve annesine iyi davranan, Hz. Peygamber'i seven, ona çok salavât getiren, çevresindekilere saygı gösteren, ihtiyaç sahiplerine yardım eden, ona gelen herkesi dinleyen, iftiracıların eziyetine sabır gösteren bir şahsiyet olarak da vasedilmiştir.

İlk haccına babasıyla beraber gitmiştir ve ona yardım etmiştir. İkinci hacca annesiyle gitmiştir. ona yardım edip ayaklarını öpmek için rica etmiştir. Üçüncü hacca gitmeden önce annesi hastalanmıştır. Dolayısıyla annesine pek çok kez göz kulak olunmasını emretmiş

⁶⁷ İtr, *Safahât*, s. 107; Muhyiddin, *İthâf*, s. 273.

⁶⁸ Dârimî, *Müsned*, “159”, I, 258.

⁶⁹ Muhyiddin, *İthâf*, s. 257.

⁷⁰ İtr, *Safahât*, s. 138-139.

⁷¹ Muhyiddin, *İthâf*, s. 86.

ancak annesi vefat etmiştir. Ona bir şey olmasın diye haberi ondan saklamışlardır. Fakat onu rüyasında görüp vefatını öğrenmiştir.⁷²

İbadetinde ve davranışlarında özellikle de ticaretle dinî hassasiyet göstermiştir. Haramdan, faizden ve onlara benzeyen her şeyden kaçınmıştır. Her gün okuduğu günlük virdleri olmuştur.

Duaları ve virdleri barındıran birçok kitap yazmıştır. Birkaç örneği de: “*Ediyatu’s-Sabâh ve’l-Mesâ: Sabah ve Akşam zikirleri*”, “*Siyru ve’l-Mesâi’ fi Ahzâbi ve evrâdi es-Seyyid er-Rifâi*”. Bayram tekbirlerine de şunlar eklemiştir:

"الله أكبر الله أكبر لا إله إلا الله، الله أكبر الله أكبر والله الحمد، الله أكبر كبيرا والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة وأصيلا، لا إله إلا الله وحده، صدق وعده، ونصر عبده، وأعز جنده، وهزم الأحزاب وحده، لا شيء قبله ولا شيء بعده. لا إله إلا الله ولا نعبد إلا إياه مخلصين له الدين ولو كره الكافرون، لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، اللهم صلّ على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد، وعلى أصحاب سيدنا محمد، وعلى أنصار سيدنا محمد، وعلى أزواج سيدنا محمد، وعلى ذرية سيدنا محمد وسلم تسليما كثيرا رب اغفر لي ولوالدي رب ارحمهما كما ربياني صغيرا"

Bu dua insanlar arasında yayılmış ve kullanılmıştır, hatta farklı ülkelere ulaşmıştır.⁷³

Küçüklüğünden ömrünün sonuna kadar teheccüd namazını kılmaya devam etmiştir. Genel ve özel meclislerinde de teheccüd namazını kılmayı hep teşvik etmiştir. Kur’ân-ı Kerim’i çok hatim yapmıştır. Ömrünün sonunda da her üç veya dört günde Kur’ân’ı hatmetmiştir. Kur’ân’ı her bitirdiğinde de ev halkı ve torunlarıyla toplanıp Kur’ân bitirme duasını okudukları aktarılmıştır.⁷⁴

Hz. Muhammed (sav)den gelen sabah ve akşama dair zikirleri de bir kitapçıkta toplamıştır. Ayrıca O, Rifâiyye ve Bedeviyye tarikatlarının özel zikirlerini de kendine virdedinmiştir.

2.5. Eserleri

Sirâcuddin’in İslâmî ilimlerin farklı dallarında çeşitli kitapları vardır. Ancak çoğu, tefsir ilmi ile ilgilidir. Kitaplarının en önemli özelliği, zorlayıcı ve sıkıcı olmayan, okuyucunun dikkatini dağıtmayan dile sahip olmasıdır.

⁷² Itr, *Safahât*, s. 145-153; Muhyiddin, *İthâf*, s. 30.

⁷³ Muhyiddin, *İthâf*, s. 245.

⁷⁴ Muhyiddin, *İthâf*, s. 66-67.

Eserlerine baktığımız zaman göreceğiz ki Sirâcuddin, ahlâka ve dinin ana meselelerine dair önemli açıklamalarda bulunmuştur. Mesela o, insanlar tarafından çokça okunan ayetleri açıklamaya, akâid gibi toplumu ilgilendiren konulara önem vermiştir.

Sirâcuddin, kitaplarını telif ederken Kur'ân-ı Kerim ve hadislerden ve sahâbelerin sözlerinden çok istifade etmiştir. Bununla insanların Allah'ın ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenmesini sağlayarak imanlarını kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır. Daha önceden belirttiğimiz gibi o, kitaplarını ömrünün son yıllarında, vücuduna hastalık girdiğinde yazmaya başlamıştır. Burada kitaplarından bahsedeceğiz.

2.5.1. Akâid

2.5.1.1. *el-Îmânu bi Avâlimi'l-Âhira.*

Sirâcuddin, bu eserde imanın şartlarından biri olan kıyamet gününe inancı ele almıştır. Kıyamet gününden ve o günde olacıklardan bahsedip kıyameti ayet ve hadislere dayanarak anlatmıştır. Kitap, berzah âleminde başlayıp haşr, hesap, sırât, cennet ve cehennemle devam etmiştir. Kitap birçok kez basılmış, 1977- 1397 yılında Halep'teki Dârul-Asîl yayınlarından yayınlanmıştır.⁷⁵

2.5.1.2. *el-Îmanü bi'l-Melâike Aleyhimu's-Selâm.*

Bu kitapta imanın şartlarından biri olan meleklere imandan bahsetmiştir. Sıfatlarından, çeşitlerinden, vazifelerinden ayet ve hadislere dayanarak söz etmiştir. İsmetlerinden, Kur'ân ve sünnetten delillerle bahsetmiştir. Kitabın sonunda da cin âlemini incelemiş, görevlerinden, fiziksel özelliklerinden ve kıyamet günü âkıbetlerinden bahsetmiştir. Kitap, Halep'teki Dâru'l-Felâh kütüphanesinden, 1972-1391 yılında yayınlanmıştır.⁷⁶

2.5.1.3. *Şehâdetu el-lâ İlahe İlla-İlah ve enne Muhammed'en Resulullah.*

Bu kitapta imanın şartlarından en önemlisini, Allah'a iman ve “lâ ilahe illallah” sözünün anlamını ele almıştır. Kitapta Allah'ın kudretini, yaratıklarını düşünmeye sevk eden Kur'ân ayetlerine yer vermiştir.

⁷⁵ Muhyiddin, *İthâf*, s. 373.

⁷⁶ Sirâcuddin, Abdullah, (ö. 2002/1422), *el-Îmanü bi'l-Melâike Aleyhimu's-Selâm*, Daru'l-Felâh, Halep, 1972; Muhyiddin, *İthâf*, s. 375.

Ayrıca, zikir ve onun kulların üzerine bıraktığı tesirler ve zikretmekle kulun elde edeceği gerçek kulluktan bahsetmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in dindeki konumunu ve onunla ilişkili bazı konuları, İsrâ ve miraç, Makamü'l-Mahmut, Makamü'l-Vesile ve benzeri konuları işlemiştir. Kitabın birçok baskısı bulunmaktadır. Halep'teki Dâru'l-Asîl yayıncılıktan 1977-1397 yılında yayınlanmıştır.⁷⁷

2.5.1.4. Muhâdarâtun Havle Âlemi'l-Cenne.

Bu eserde, ayetlere ve hadislerle dayanarak cenneti, cennet alemi, cennette sailhlerin yaşayacaklarını, cennet sakinlerinin sıfatını ve cennete yakınlaştıran amelleri açıklamıştır. Eser derslerden olup sonradan kitaplaştırılmıştır. 2000 yılında Halep'teki Dâru'l-Felâh yayıncılıktan çıkmıştır.

2.5.1.5. Muhâdarâtun Havle el-İmani Bi'l-Kadâi ve'l-Kader.

Bu eser, derslerden olup sonradan kitaplaştırılmış küçük bir risaledir. Yazar, bu mesele ile ilgili özgürlük ve irade gibi önemli konuları ele alıp değerlendirmiştir. Kitap, fiziksel olarak basılmamıştır, Abdullah Sirâcuddin internet sayfasında elektronik bir kitap şeklindedir.

2.5.2. Hadis-Siyer

2.5.2.1. Şerhu'l Manzumetu'l-Beykûniyye.

Beykûniyye manzumesi, hadis usulü ilminin talebelerine yönelik ve İslâmî ilimlerin manzumelerinden biridir. Onun çok şerhi vardır. Sirâcuddin, Şa'bâniyye medresesinde öğrencilerine öğretirken aldığı notlarını birleştirerek açıklamıştır. İlim talebelerinin arasında çok kabul görmüştür. Zira kullandığı dil basit ve açıktır. Bazı okullar da onu bir müfredat kitabı olarak okutmakta, aynı zamanda günümüze kadar Suriye'nin sınırları içinde ve dışında öğretilmeye devam etmektedir. 2000-1430 yılında Halep'teki Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.⁷⁸

2.5.2.2. Muhâdarâtun Havle'l-İsrâ-i ve'l-Mi'râc.

Yazar, bu eserde İsrâ ve Mirâc konusunu işlemiştir. Eserin başında İsrâ suresinin ilk ayetini anlatmıştır. Bu kitap Sirâcuddin'in verdiği derslerden ibarettir. Sonra oğlu onu kitaplaştırmıştır. 2005 -1426yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayınevinden yayınlanmıştır.

2.5.2.3. Havle Hicarti Seyyidine Rasulullah.

⁷⁷ Sirâcuddin, *Şehâdetu el-lâ İlahe İlla-llah ve enne Muhammed'en Resulullah*, Dâru'l-Asîl, Halep, 1977; Muhyiddin, *İthâf*, s. 381.

⁷⁸ Sirâcuddin, *Şerhu'l Manzumetu'l-Beykuniyye*, Daru'l-Felâh, Halep, 2009; Itr, *Safahât* s. 225.

Hiz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti konusunu işlemiştir. Kitap Sirâcuddin'in vermiş olduğu derslerden ibaret ve Sirâcuddin'in oğlunun birleştirmesi ile hazırlanmıştır. Kitabı 2006-1427 yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.

2.5.2.4. *el-Hedyü'n-Nebevî ve'l-İrşâdetu'n-Nebeviyye ile Mekârimi'l-Ahlâk.*

Nebevi ahlâkı ele almış, konu Hiz. Peygamber'in “*Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim*”⁷⁹ hadisine dayanmıştır. Hiz. Peygamber'in faziletlerinden, ahlâkından bahsetmiş, mümin ahlâkı ve bu ahlâkın faziletleriyle ilişkili hadislerden söz etmiştir. Bu eser birçok kez basılmış ve ilk kez 1999-1419 yılında basılmıştır.⁸⁰

2.5.2.5. *Seyyidunâ Muhammed, şemâiluhû'l-Hamîde ve Hisâluhu'l-Mecîde.*

Bu kitapta Hazreti Muhammed'in sıfatları ve ahlâkını ele almıştır. Kitabın içinde Cevâmiu'l-Kelim denilen hadislerden 40 hadis bulunmaktadır. Hiz. Peygamber'in soyu ve hayatından biraz bahsetmiştir. Kitap insanların beğenisini kazanmıştır. Sirâcuddin, kitabın her Müslümanın evine ulaşması için özen göstermiştir. Kitap Halep'teki Dâru'l-Felâh yayınevinde birçok kez basılmıştır.⁸¹

2.5.2.6. *Muhâdarâtun Havle'l-Fadâili'l-Muhammediyye.*

Eser derslerden olup sonradan kitaplaştırılmıştır. Yazar, Hiz. Peygamberin ve diğer peygamberlerin mucizelerinde bahseden yazar, vahyi gibi peygamberlik ile ilgili bazı meseleleri ele almıştır. Yazar, Hiz. Peygamberin ahlakından uzun bahsetmiştir. 2007 yılında Halep'deki Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.

2.5.2.7. *Muhâdarâtun Havle Mevâkif Rasûllahi Havle'l-Âlem.*

Eser derslerden olup sonradan kitaplaştırılmıştır. Eserde, kadınlar ve düşmanlar gibi Hiz. Peygamber'in diğer insanlarla müntesiplerinden bahsetmiştir. Kitap üç cüzden oluşur. 1424-2003 yılında basılmıştır.

2.5.3. Ahlâk

2.5.3.1. *et-Takarrubu ila'l-Allah.*

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855), Müsned, tah, şuayip Arnavut, Daru'r-Risâle, Beyrut, 2001, “8952”, XIV, 512.

⁸⁰ Sirâcuddin, *el-Hedyü'n-Nebevî ve'l-İrşâdetu'n-Nebeviyye ile Mekârimi'l-Ahlâk*, Daru'l-Felâh, Halep, 1999; Muhyiddin, *İthâf*, s. 386.

⁸¹ Sirâcuddin, *Seyyidunâ Muhammed, şemâiluhû'l-Hamîde ve Hisâluhu'l-Mecîde*, Daru'l-Felâh. Halep, ty; Muhyiddin, *İthâf*, s. 363.

Bu kitap, konulu bir tefsir kitabı sayılabilir. Zira yazar, “*Allah'ın Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük lütuf budur.*”⁸² ayetinin tefsirini diğer ayetler ve hadislerle açıklamaya çalışmıştır. Eserinde, Allah'ın seçtiği ümmetten, kişinin günah ve haramdan nasıl arınabileceğinden, onları sevap ve hayırlı işlere nasıl değiştirebileceğinden bahseden yazar, tasavvuf dili ve kavramlarını kullanarak, tahliye yoluyla, en yüksek mertebelere nasıl ulaşılacağını ve Allah'ın sâlih kullarına hazırladığı yüksek mertebelere değinilmiştir. Kitap birçok kez basılmış ve ikinci baskısı 1997-1418 yılında Halep'teki Dâru'l-Felâh yayınevinden basılmıştır.⁸³

2.5.3.2. *ed-Duâ- Fedâiluhû, Âdâbuhû.*

İçeriğinde duanın öneminden ve dindeki mertebesinden, nasıl dua edildiğinden ve ilgili ayet ile hadislerin hangi zamanlarda kabul edildiğinden bahsedilir. Hz. Muhammed'den alıntılanan birçok dua içerir. Birçok kez basılmış ve ikinci baskısı 2009-1430 yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayıncılıktan çıkmıştır. Aynı zamanda Halep'teki Daru'l-Minhac'dan çıkmıştır.

2.5.3.3. *el-Ed'ıye ve'l-Ezkâru'l-Vâridetu Ânâ'l-Leyli ve Atrâfi'n-Nahâr.*

Müslümanın bilmesi gereken dua ve zikirlerin toplandığı bir kitapçıktan oluşur. Amaca göre - belânın ve sıkıntının giderilmesi, işin kolaylaştırılması vb.- sınıflandırılmıştır. Yazar, kitabın sonunda delillerle ve ayetlerle vefat edene dua etmenin yararını, Kur'ân-i Kerîm 'i okuyarak sevabını ona ulaşmasının önemini anlattıktan sonra bu durumun “*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez*”⁸⁴ ayetine ters düşmediğini izah etmiştir. Halep'teki Daru'l-Felâh yayıncılıktan kitap birçok kez basılmıştır ve beşinci baskısı 2004-1425 yılında çıkmıştır.⁸⁵

2.5.3.4. *Hizbu'l-Farac li'l-İmâmi'r-Rifâi.*

Sirâcuddin, bu kitapta Rifâi tarikatının okuduğu zikirleri toplamış ve kitabın sonunda seher vaktinde okunması gereken bazı dualar zikretmiştir.

2.5.3.5. *es-Salâtu ale'n-Nebi, Ahkâmuhâ, Matâlibuhâ, Hasâisuhâ.*

Bu değerli bir kitap olup içerisinde Hz. Peygamber'e salavât getirmenin

⁸² Fâtır 35:32.

⁸³ Sirâcuddin, *et-Takarrubu ila'l-İlah*, Daru'l-Felâh, Halep, 1997; Muhyiddin, *İthâf*, s. 373.

⁸⁴ Necm 53:39.

⁸⁵ Sirâcuddin, *Ed'ıye ve'l-Ezkâru'l-Vâridetu Ânâ'l-Leyli ve Atrâfi'n-Nahâr*, Daru'l-Felâh, Halep, 2004; Muhyiddin, *İthâf*, s. 397.

faziletlerinden bahsedilmiştir. İçerisinde “Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; Ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.”⁸⁶ ayetinin anlamını inceler ve Hz. Peygamber’e salavât getirmenin hayırlı olduğu zamanları anlatmıştır. Kitap insanlar arasında beğeni kazanmıştır. Yazar, insanların Hz. Peygamber’e salavât getirmesini şiddetle istemiş ve onları buna teşvik etmiştir.

Sirâcuddin, derslerini Hz. Peygamber’e salavât getirmeyi ve onun faziletlerinden bahsetmeden bitirmemiştir. Kitap 1991-1410 yılında Halep’teki Daru’l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.⁸⁷

2.5.4. Fıkıh

2.5.4.1. *Risâletun fî Menâsik’l-Hac.*

Bu eser, derslerden olup sonradan kitaplaştırılmış küçük bir risaledir. Yazar, hacca gidenlere küçük bir rehber yazmak istemiştir. Birçok kez basılan bu eserin üçüncü baskısı 2005-1426 yılında Halep’teki Sabâh yayıncılıkta basılmıştır

2.5.4.2. *Risâletun fî’s-Siyâm, Edâbuhû, Matâlibuhû ve Fevâiduhû.*

Bu eser, derslerden olup sonradan kitaplaştırılmış küçük bir risaledir. Ramazan ayının fazileti, oruç ibadetinin önemi ve oruç esnasında müslüman kişinin yapması gerekenlerden bahsetmiştir. 2004 Yılında Halep’deki Daru’l-Felâh yayınevinden basılmıştır.

2.5.4.3. *Risâletun fî’Salâti, Menziletuhâ fî’d-Din.*

Bu eser, derslerden olup sonradan kitaplaştırılmış bir risaledir. yazar, namazla ilgili fıkhi meseleler ele almamıştır. O sadece sufi bir anlatımla namazın önemi ve faziletinden bahsetmiştir. Birçok kez basılmış ve beşinci baskısı 2006 -1427 yılında Halep’teki Daru’l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.

2.5.5. Ulûmu’l-Kur’ân

2.5.5.1. *Tilâvetu’l-Kur’âni’l-Mecîd, Fedâiluhâ, Edâbuhâ, Hasâisuhâ.*

Yazar, bu eserde Kur’ân’ın, okunmasının faziletini, okurken okuyucunun uyması gereken adabı, bazı ayet ve surelerin faziletlerinden bahsetmiştir. İnsanların kitabı çok

⁸⁶ Ahzâb 33:56.

⁸⁷ Sirâcuddin, *Salâtu ale’n-Nebi, Ahkâmuhâ, Matâlibuhâ, Hasâisuhâ*, Daru’l-Felâh, Halep, 1991; Muhyiddin, *İthâf*, s. 377.

okumasından dolayı kitap birçok kez basılmıştı. Dördüncü baskısı 1991-1418 yılında Halep'teki Sabâh yayıncılıktan çıkmıştır.⁸⁸

2.5.6. Tefsir

Burada tefsir kitaplarından kısa ve öz bir şekilde bahsedip detaylı incelememizi çalışmamızın bir sonraki bölümüne bırakacağız.

2.5.6.1. *Su'ûdu'l-Akvâl ve Refu'l-Amâl İle'l-Kebîri'l-Mute'âl Zi'l-İzzeti ve'l-Celâl.*

Bu eserde, “Güzel sözler O'na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir”⁸⁹ ayetinin anlamlarını incelemeye ve Kelime-i Tayyibe'nin manasının ne olduğunu açıklamaya çalışan Sirâcuddin, “Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”⁹⁰ ayetin konusunu diğer ayetler ve hadisler ışığında değerlendirmiştir. Bu itibarla bu eseri konulu bir tefsir eseri gibi değerlendirilmek mümkündür.⁹¹

2.5.6.2. *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân.*

Bu kitap konulu tefsir gruplarında yer almaktadır. Yazar, bu eserde Kur'ân'ın hakka ve doğru yola insanları davet ettiğini açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in müciz oluşundan, Allah'ın Kur'ân'ı koruduğundan bahsetmiştir. Bu çerçevede Garânik hadisesinin geçersizliğini kanıtlamıştır. Kitabın sonunda da Kur'ân'ın kişinin üzerine bıraktığı etkiden vb. konulardan bahsetmiştir.⁹² Kitap birçok kez basılmıştır. İkinci baskısı ise 1415-1994 yılında Halep'teki Sabah yayıncılıktan çıkmıştır.⁹³

2.5.6.3. *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân.*

Bu kitap konulu tefsir grubunda yer almaktadır. “De ki: “Bir bakın da görün, göklerde ve yerde neler var?” Fakat iman etmeyecek topluma ne o kanutların ne de uyaruların yararı olabilir.”⁹⁴ Ayetinin anlamlarını incelemektedir. Özel ve genel âlemlerden, su âlemi, cennet ve cehennem âlemi, ruh âlemi ve meleklerin âleminde bahsetmiştir. Ayrıca peygamberlerin halklarını davet ederken kullandıkları delillere değinmiştir. Aynı zamanda

⁸⁸ Sirâcuddin, *Tilâvetu'l-Kur'âni'l-Mecîd, Fedâiluhâ, Edâbuhâ, Hasâisuhâ, Daru'l-Felâh, Halep, 1991; Muhyiddin, İthâf, s. 378.*

⁸⁹ Fâtır 33:10.

⁹⁰ İbrâhîm 14:24.

⁹¹ Bkz: Sirâcuddin *Su'ûdu'l-Akvâl ve Refu'l-Amâl İle'l-Kebîri'l-Mute'âl Zi'l-İzzeti ve'l-Celâl, Daru'l-Felâh, Halep, ty; Muhyiddin, İthâf, s. 376.*

⁹² İtr, *Safahât, s. 77.*

⁹³ Bkz: Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân, Daru'l-Felâh, Halep, 1991.*

⁹⁴ Yûnus 10:101.

kitabta, İbrâhîm Suresindeki “İbrâhim, babası Âzer’e,....demişti.”⁹⁵ ayetinde Âzer'in Hazreti İbrâhîm'in babası değil amcası olduğunu söylemiştir.⁹⁶ Kitap 1991-1411 yılında Halep'teki Dârul'Felâh yayınevinden çıkmıştır.⁹⁷

2.5.6.4. *Durûsun Havle Tefsiri Ba'di Âyeti'l-Kur'âni'l-Kerîm*

Hamavî camiinde verdiği tefsir derslerinin birleştirilmesi ile bu kitap oluşturulmuştur. Bu dersleri sesli olarak kaydedilmiştir. Sonra faydasının devam etmesi ve insanların yararı için oğlu Muhammed Muhyiddin kaydedilmiş olan bu dersleri bir kitapta birleştirmiştir. Sirâcuddin'in vefatından sonra yayınlanmıştır. Çünkü ses kayıtlarının kalitesi düşük olup dinleyenin anlaması çok zordur. Kitap 2004-1425 yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayınevinden basılmıştır.⁹⁸ Ayrıca, okunması faziletli olan bazı surelerin tefsirleri hakkında kitaplar yazmıştır. Bu kitapların isimlerini aşağıda belirteceğiz.

2.5.6.5. *Havle Tefsiri Ümmü'l-Kur'âni'l-Kerîm.*

Eserin içinde tefsir ile ilgili mühim incelemelerde bulunmaktadır. Yazar, istiâze ve besmele ile ilgili meselleri incelemekle başlayarak surenin her ayetinden sonra ilişkili konuları detaylı bir şekilde araştırmıştır. Fâtiha suresinin genel anlamda anlamlarını ve faziletlerini açıklamıştır. 2000-1420 yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayınevinden basılmıştır.⁹⁹

2.5.6.6. *Havle Tefsiri Sûrati Kâf.*

Yazar, eserin girişinde Kaf suresinin konusundan ve faziletlerinden söz etmiştir. Ayetlerini açıklarken detaya inmiştir. Her ayetten sonra ilişkili konuları göstermiştir. 1993-1414 yılında Halep'deki Daru'l-Felâh yayınevinden basılmıştır.¹⁰⁰

2.5.6.7. *Havle Tefsiri Sûrati el-Hucurât.*

Müellif, girişte surenin içerdiği konulardan bahsetmiş, sonra ayetlerini açıklarken detaya inmiştir. Her ayetten sonra ilişkili konuları göstermiştir. Kitap 1992-1413 yılında Halep'teki Daru'l-Felâh yayınevinden basılmıştır.¹⁰¹

2.5.6.8. *Havle Tefsiri Sûrati'l-Kevsar.*

Yazar, surenin ayetlerini açıklarken, farklı meseleleri ele almıştır. Mesela: Havd hakkında detaylı konuşmuştur. Ayrıca İnsanın Hz. Peygamber'e sevgisinin alametlerinden

⁹⁵ En'âm 6:74.

⁹⁶ Muhyiddin, *İthâf*, s. 380.

⁹⁷ Sirâcuddin, *Hedy'l-Kur'ân İle Marifeti'l-Avâlimi*, s. 5-6.

⁹⁸ Bkz: Sirâcuddin, *Durûsun Havle Tefsiri Ba'di Ayâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Felâh, Halep, 2004.

⁹⁹ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsiri Ümmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.

¹⁰⁰ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsiri Sûrati Kâf*, Daru'l-Felâh, Halep, 1993.

¹⁰¹ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsiri Sûrati el-Hucurât*, Halep, Daru'l-Felâh, Halep, 1992.

bahsetmiştir. Eserin sonunda müslümanlara genel öğütler verip birbirlerine karşı olan görevlerinden bahsetmiştir. 1417-1996 yılında Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹⁰²

2.5.6.9. Havle Tefsiri Sûrati'l-İnsân.

Yazar, girişte surenin faziletlerinden bahsettikten sonra ayetleri açıklamaya, onlarla ilgili konuları göstermeye geçmiştir. Aynı zamanda surenin ayetlerini açıklarken ilgili ayetleri ve hadisler zikretmiştir. Kitap 2000-1420 yılında Halep'teki Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹⁰³

2.5.6.10. Havle Tefsiri Sûrati'l- Mülk.

Sirâcuddin, girişte surenin faziletleriyle alakalı uzun bir inceleme yaptıktan sonra surenin ayetlerini açıklamıştır. Ayrıca ilişkili surelerden bazı ayetleri de zikrederek ayetlerinin genel tablosunu ortaya koymuştur. 1997-1418 yılında Halep'teki Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹⁰⁴

2.5.6.11. Havle Tefsiri Sûrati'l-Alak.

Yazar, surenin ilk beş ayetinin içeriklerini uzun incelemede bulunduktan sonra surenin diğer ayetlerini açıklamıştır. Bu eserde, Takvâ kavramından bahsetmek için de bir bölüm ayırmıştır. Kitap 2000-1421 yılında Daru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹⁰⁵

2.5.6.12. Havle Tefsiri Sûrati'l-İhlâs ve'l- Muavvizeteyn.

Yazar, İhlâs suresini ve faziletlerini gösterip böyle isimlendirilmesinin nedenini ve Kur'ân'ı okuyan birinin uyması gereken adabı anlatmıştır. Sureyi detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra Felak suresinin ardından Nâs suresine geçmiştir. Kitap 1996-1416 yılında Dâru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹⁰⁶

2.5.6.13. Havâtîmu Sûrati'l-Bakara ve Âl-i İmrân.

Bu eser, Bakara suresinin ve Âl-i İmrân suresinin hatimelerinin tefsiri hakkında verdiği derslerden oluşuyor. Oğlu Muhyiddin tarafından bir kitapta birleştirilmesiyle hazırlanmış ve kitap basılmamıştır.¹⁰⁷

Hayatı sırasında ve sonrasında basılmayan başka birçok kitabı bulunur; onlardan biri de *el-Esmâü'l-Hüsna* adlı kitabıdır, bu kitabı bitirmeden vefat etmiştir.¹⁰⁸ Oğlu Muhyiddin ve öğrencisi Bekri es-Sammân Sirâcuddin'in vefatından sonra kitapları ile ilgilenmiştir ve bastırmıştır. Bekri es-Sammân, eserlerinin basılmasına itina göstermiştir. Oğlu Muhyiddin,

¹⁰² Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsîri Sûrati'l-Kevsar*, Daru'l-Felâh, Halep, 1996.

¹⁰³ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsîri Sûrati'l-İnsân*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.

¹⁰⁴ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsîri Sûrati'l-Mülk*, Daru'l-Felâh, Halep, 1997.

¹⁰⁵ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsîri Sûrati'l-Alak*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.

¹⁰⁶ Bkz: Sirâcuddin, *Havle Tefsîri Sûrati'l-İhlâs ve'l- Muavvizeteyn*, Daru'l-Felâh, Halep, 1996.

¹⁰⁷ Bkz: Sirâcuddin, *Havâtîmu Sureti'l-Bakara ve Âl-i İmrân*, [المؤلفات المكتوبة \(srajalden.com\)](http://srajalden.com).

¹⁰⁸ Muhyiddin, *İthâf*, s. 387.

babası için "Rahmetli Sirâcuddin Abdullah Sirâcuddin'in İnternet Sitesi" olarak adlandırılan internet sayfası oluşturmuş ve oraya onunla alakalı her şeyi toplamıştır.

Muhyiddin, Sirâcuddin'i tarif etmek için biyografiye ve yazdığı kitaplara yer vermiştir. Ayrıca sesli ve görüntülü kayıtlı dersler ve hutbeleri bulundurmıştır. Muhyiddin, babası hakkında bir eser yazmıştır: *İthâfu'l-Muhibbîn Bizikri Menâkibi'l-İmâmi Abdullah Sirâcuddin*. Sirâcuddin'in ilk kitabı *el-İmanu bi Âvâlimi'l-Âhira*.¹⁰⁹

Ayrıca Sirâcuddin'in çok sayıda sesli dersleri vardır. Bazıları kayıtlı, bazıları not edilmiş bazıları ise daha yazıya geçirilmiştir. Bunlar da öğrencilerin yararı için bıraktığı büyük bir izdir. Kitapları da insanlar arasında kabul görmüş hatta bazıları İngilizceye çevrilmiştir.¹¹⁰

Daha önceden belirtilenlere göre görüyoruz ki: Sirâcuddin'in yazdığı kitaplarda akâid, tefsir, hadis usûlü gibi farklı ilimleri incelemiştir. Dinî ilimlerde herkesin istifade edeceği iz bırakan eserler telif etmiştir.

2.5.7. Diğerleri

2.5.7.1. *Havle Tercemeti'l-Merhûm el-Âlimi's-Şehîr ve'l-Ârifî'l-Kebîr: Muhammed Necîb Sirâcuddin el-Hüseynî.*

Sirâcuddin, bu kitapta babasının hayatından, ilminden, akîdesinden, ilmî çalışmalarından, derslerinden, ibadetleri ve kerâmetlerinden bahsetmiştir. Kitabın bir bölümünde Allah'a ve Hz. Peygamber'ine sevgiden bahsetmiş, bu hususta âlimlerin konuşmalarını iletmiştir. Bu kitap ölümünden önce çıkmış son kitabıdır. 2002-1422 yılında Halep'deki daru'l-Felâh yayınevinden çıkmıştır.¹¹¹

2.6. Bazı Görüşleri

2.6.1. Akîdeye Dair Görüşleri

Akîde derslerini selefi salihin derin kitaplarından istifade etmiştir. Mesela, *Şerhu'l-Mevâkif, Milel ve'n-Nihal* adlı eserlere çok başvurmuştur. Meseleleri anlatırken akli ve nakli delillere dayandırarak açıklamıştır. O, selefi salihin mezhebini benimseyip müteahhir kelamcılar gibi tevile yönelmemiştir. Bu da onun tefsir metoduna yansımıştır. Örneğin "Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir."¹¹² ayetini seleflerinin tefsir ettiği gibi açıklamıştır. "Allah'ın yüceliğine uygun olup kendisinin evrende tek güç olduğu" şeklinde açıklamıştır.¹¹³

¹⁰⁹ Itr, *Safahât*, s. 225.

¹¹⁰ Muhyiddin, *İthâf*, s. 388.

¹¹¹ Sirâcuddin, *Havle Tercemeti'l-Merhûm el-Âlimi's-Şehîr ve'l-Ârifî'l-Kebîr: Muhammed Necîb Sirâcuddin el-Hüseynî*, Daru'l-Felâh, Halep, 2002; Muhyiddin, *İthâf*, s. 380.

¹¹² Tâhâ 20:5.

¹¹³ Itr, *Safahât*, s. 165.

2.6.2. Tefsire Dair Görüşleri

Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen, dil ve hadis alanında çok birikime sahip olan Sirâcuddin tefsir ilminin kitaplarının en önemlilerini okumuştur. Derslerinde öğrencileri ile Nesâfi tefsirini okuyarak kaynakçalara geri dönüş yapmadan meseleyi iyice izah ediyordu. Böyle olunca, bazı öğrencileri, kendisinden bir tefsir yazmasını istemişlerdir. O, buna da niyet etmiş, fakat fırsat bulamamıştır. Eniştesi Itr, bir kez ona tefsir yazmasını önerdiğinde, Sirâcuddin ona: "Bize olanak yoktur" demiştir.¹¹⁴ Bu da onun bilgisine ve gücüne rağmen alçakgönüllülüğünü göstermektedir. Biraz sonra da göreceğimiz gibi Kuranı Kerim'in bazı sure ve ayetlerinin anlamları hakkında tefsir yazmaya başlamıştır.

Tefsirdeki kitapları, yeni bir metot takip etmesiyle öne çıkmaktadır. İşâri (sûfi) tefsirin şartlarına bağlı kalarak tefsir kitaplarında Kur'ân-ı Kerim'in işaretlerine dair konuları ele alıp işlemiştir. O, kitaplarında ayet ve surelerin bazılarının tefsirini Hz. Peygamber'in hadislerine dayandırmıştır. Bazı ayetlerde dilin kuralları gereği tefsir yapmıştır. Ayrıca konulu tefsir metodu tefsir eserlerinde çok hâkimdir. Tefsirleri, ayet ve surelerde anlatılmak istenenlere yönelterek oradan Müslüman okuyucu için en önemli faydayı, öğüt ve tavsiyeleri çıkarırdı. O, tefsir ettiği bazı surelerin faziletlerinden bahsetmiştir. Aynı şekilde, belli bir konu hakkında yazdığı kitaplarında o konuyla alakalı ayetleri toplar, inceler ve onlardan yararlarını çıkarırdı. Sirâcuddin, sözünü kısa bir öğüt ile bitirerek okuyucunun dikkatini o konuya çekerek ve uygulamaya geçmesi için teşvik ederdi. Bazı tavsiyeler verip onunla konuşuyormuş gibi hitap ederdi. Sonra da konuşmasının bir bölümünü konuya uygun olarak Müslümanlara ve kendisine dua ederek bitirirdi.¹¹⁵

Kitaplarında tefsirleri sunma şekli ise şöyledir. Yazar, tefsirini yapmak istediği ayetlere işaret ettikten sonra, onlarla ilgili ayetleri aktarır, yani ayeti başka bir ayet ile tefsir ederdi. Sonra bütünlük içerisinde ayetlerin manasını verir, bazen de ayeti açıklayan ve tefsir eden hadisleri belirtirdi. Sadece râvînin adını verip hadisle ilgili diğer rivâyete işaret ederdi. Sirâcuddin'in hem rivâyet ve hem de dirâyet metodunu takip ettiğini ve böylece eserlerinin daha zengin olduğunu söyleyebiliriz. Bu araştırmamızda kitaplarında takip ettiği yönteme göre tefsir metodunu ele alacağız.

2.6.3. Hadise Dair Görüşleri

Sirâcuddin, hadis ilimlerini anlama ve öğrenmeye önem veren bir ilim adamı idi. Okulda öğrenci iken hadis dersinde İbnu's-Salâh'ın eserini okumuştur. Öğrencilerine hocalık

¹¹⁴ Itr, *Safahât*, s. 179.

¹¹⁵ Itr, *Safahât*, s. 180.

yapmaya başladığında ise hadis usulünde kolay bir esere ihtiyaç duymuş ve *Şerhu'l Manzumetu'l-Beykuniyye* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, ilim talebeleri arasında kabul görmüştür. Diğer taraftan bu eser farklı medresede bir ders kitabı olarak okutulmaya başlamıştır.¹¹⁶

Daha önceden belirttiğimiz gibi Sirâcuddin, Hz. Peygamber'in hadislerinden epey bir miktar ezbere biliyordu. *Kütübü's-Sitte* diye bilinen sünen eserleri ezberlemiş ve bununla yetinmeyip Münziri'nin *et-Terğîb ve't-Terhib* adlı eserinin hadisleri de ezberlemiştir.

Itr, onu İbn Hacer'e benzetmiştir. Aslında Sirâcuddin'in hadis ilmindeki yeri büyüktür. *Fethu'l-Bârî* gibi hadis şerhlerine vâkîf olması ve hadis eserlerinin en önemlisini bilmesi ve ezberlemesi, hadis ilmindeki yerini göstermektedir.¹¹⁷ Sirâcuddin, hadislerin delâletlerini ve âlimlerin hadisler hususundaki görüşlerini incelemeye özen göstermiştir. İhtilaf varsa delillere dayanıp tercihte bulunmuştur. İki Sahih'deki tenkide maruz kalan hadisleri savunmuştur. Hadislerde farklı âlimlerden icâzet almıştır. Ezber yeteneği çok güçlü olup yaşının ilerlemesine rağmen gerilememiştir. Dersler esnasında hadisleri akıcı olarak aktarabilecek zihni canlılığa sahiptir.¹¹⁸

Hadis usulü konusunda, âlimlerin genel kabul ettiği görüşlere tabi olmuştur. Fakat bazen, uygun delilleri bulduğunda, farklı görüşlerde bulunmuştur. Mesela, mürsel hadislerin tamamen zayıf olduğunu uygun bulmamıştır. Hâkim'in *Müstedrek* adlı eserinde hadisler hakkındaki görüşleri kabul etmiş ve Hâkim'in görüşünü desteklemek için İbn Hibbân'ın görüşünü delil olarak göstermiştir.¹¹⁹

Sirâcuddin bir hadisi zikrettiğinde, hadisin lafızlarını ve dil bilgisini incelemeye dikkat eder, hadisin anlaşılmasını sağlamak için de başka rivâyetler zikreder ve âlimlerin hadis hususundaki görüşlerini belirtir ve delillere dayanarak tercihte bulunurdu. Bu da onun hadis elimlerindeki vukûfiyetini göstermektedir.

Kabul edilen hadisleri zikretmeye özen göstermiştir. Zayıf hadis ile amel meselesinde ise ona göre fezâil konusunda zayıf hadisle amel edilir. Ancak bu hadisler için başka rivâyetlere işaret ederdi. Sahih hadisleri aktarırken, onların farklı rivâyetlerini de zikrederdi.

Bazı insanlar, zayıf hadislere dayanmasını, derslerinde ve kitaplarında delil olarak kullanmasını kabul etmemişlerdir. Fakat Sirâcuddin âlimlerin çoğunun kabul ettiği görüşü benimsemiştir. Şöyledir ki ihtiyat kabilinden Kur'ân ve sünnete aykırı olmadıkça zayıf

¹¹⁶ Itr, *Safahât*, s. 185.

¹¹⁷ Itr, *Safahât*, s. 113.

¹¹⁸ Itr, *Safahât*, s. 245.

¹¹⁹ Itr, *Safahât*, s. 186.

hadislerle amel edilir. Bu hususta bazı zayıf hadisleri rivâyet etmek ile meşhur olan Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-Terhîb* adlı eserinden bir hadise işaret etmenin bir sakınca olmayacağını düşünmektedir. Zira âlimler, onun eserini kabul etmişlerdir.

Ayrıca el-Hâkim veya el-Münzirî'nin kitaplarında söylenen hadislerin kabul edildiğini, bu nedenle onlara özenmekte bir sorun olmayacağını düşünmüştür.¹²⁰

2.6.4. Zühd ve Tasavvufa Dair Görüşleri

Zühd konusuna önem veren ve sūfî kitaplarla çok ilgilenen Sirâcuddin, sūfî edebiyatlarını Kur'ân ve sünnete göre değerlendirmiştir. Onlara uyanları kabul edip uymayanları reddetmiştir. Bu hususta Cüneyt Bağdâdî'nin sözünü hatırlatmaktadır. Bağdâdî: “Kitab'a ve sünnete uyanı kabul ediyoruz”. Yine Sirâcuddin, kendine ait birtakım terimleri kullandığı için İbn Arabî'nin kitabını okumayı da uygun görmemiştir. Aynı zamanda İbn Arabî'ye nispet edilen tefsirinin ona ait olmadığını, çünkü kendisi ile çeliştiğini söylemiştir. Ancak Gazzâlî gibi görüşleri Kitab'a ve sünnete uyum içerisinde olan âlimlerin kitaplarıyla ilgilenmiştir.¹²¹

Sirâcuddin ailesi ve çevresiyle güçlü basireti ve ilhamı olan edebi zevki ve yüksek hissi bulunan bir zattı. Ayrıca dinleyiciyi şaşırtacak şekilde onun durumunu vâkıf olurdu. Mesela kişi kafasını bir şeye yorarken ona, durumuna uygun bir şekilde cevap verirdi.¹²²

Hz. Peygamber'i rüyasında çok gördü ve dersleri ile meclislerinde de Hz. Peygamber'den çok bahsederdi. Her mecliste Hz. Peygamber'in ahlâklarından ve güzel şemâilinden söz ederdi. Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmeye özen gösterir ve ahlâkına, âdabına uymaya önem verirdi. Onun ve çevresi hakkında rivâyet edilenlere göre Allah'ın onun dualarını kabul etmesi ve elleriyle gerçekleşen kerâmetinden bahsedilmiştir. Bir işe niyet ettiğinde saklı bir işaret ve Hz. Peygamber'in izin verdiği hayırlı bir rüya görmeden o işi yapmaya kalkışmazdı. Hayatında, oğulları ve çevresinin aktardığı pek çok kerâmetten bahsedilmiştir. Bazılarından Nuruddin Itr, kitabında bahsetmiştir.¹²³

¹²⁰ Muhyiddin, *İthâf*, s. 259.

¹²¹ Itr, *Safahât*, s. 82- 198.

¹²² Itr, *Safahât*, s. 247-252.

¹²³ Itr, *Safahât*, s. 245-256. Burada onlardan iki örnek vereceğiz. Sirâcuddin, uçakta diğer hacılarla hacca giderken uçakta elektrik tellerinin birkaçı arızalanmış, hatta uçağın tavanına dokunmuş ve elektrik akımı hissetmiştir. Bu kaza uçaktaki herkes için hayati bir tehlike teşkil ediyordu. Sirâcuddin, insanları sakinleştirmeye çalışmış, hacılar dua ederlerse Allah'ın kabul edeceğini bildirmişti. Onlara Hz. Peygamber'in (الحجاج والعمار وفد الله أي ضيوف الله) *Haca ve umreye giden insanlar, Allah'ın misafirleridir*¹²³ hadisini söyleyerek sonra Allah'a yalvararak dua etmeye başladı. Akabinde uçak güvenli bir iniş yapmıştı. Pilot olayı -kendisi ve takımı Avrupalıydı- başarmalarının sebebini yolculardan birinin hayırlı ve kıymetli bir adam olduğuna bağlayarak anlatmıştır. Diğer hatırat da

Oğlunun Muhyiddin ve İtr'in anlattığı birçok kerâmeti vardır. Sirâcuddin, de alçakgönüllülüğün zirvesinde olup kerâmeti için Allah'a şükretmiştir. Bunun hakkında sorulduğunda "Allah'ım sen bizi koru Allah'ım sen bizi koru" dediği nakledilmiştir.¹²⁴

2.6.6. Fıkıh ve Usulüne Dair Görüşleri

Hanefî fıkıh ve usulünde derinlemesine inmiş ve o alanda eser yazmak istemiştir. Fakat fırsat bulamamıştır. Fıkıh alanında çok okumuş, öğrencilik günlerinde *Haşiyetu İbn Abidîn*'i öğrenmiş ve diğer mezheplerde özellikle de imam Ahmed mezhebinde derinlemesine inmiştir. Fikhî metodu, ana dört kaynağa dayanmıştır. İbadetlerinde azimetlere dayanmış ve insanların geneline ruhsat ile fetva vermiştir. İnsanların da Kur'ân-ı Kerim'deki müspet birkaç durumu değiştirmesini kınamıştır. Mesela, zekâtın mescit veya hastanenin inşaatına verilmesine karşı çıkmıştır. Zira bu durum, "*Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*"¹²⁵ Zekât ayetine aykırıdır diyerek yorum yapmıştır.¹²⁶

2.7. Vefatı

Son on yılında öğretmenlik yapmasını engelleyen bir sağlık bunalımına girmiştir. Bunun sonucunu öğretmenliği bırakmıştır. Vefat ettiği son senesinde hastalık çok artmıştır. 2002-1420 yılında 78 yaşındayken vefat etmiştir. Birçok insan onu uğurlamış hatta insanlar Halep şehrinin dışından topluluklar halinde onu uğurlamak için gelmişlerdir. Cenazesi o kadar kalabalıktır ki insanlar öğle namazına secde ve rükû için yer kalmadığından kılamamışlardır. Cenaze kılınmış ve namazını eniştesi Nuruddin İtr kıldırmıştır. Vasiyetine göre Şa'bâniyye Camisi'nde gömülmüştür. Cenaze töreni Abdullah b. Abbas Mescidi'nin sahasında yapılmıştır. Sirâcuddin, insanlardan on yıl boyunca uzak kalmasına rağmen insanlar vefatı için çok üzölmüşlerdir.

Bazıları onun hakkında şiir söylemiştir. Mekke ve Medine'de dâhil birçok farklı şehirde gıyabi cenaze namazı kılınmıştır. Medine'deki âlimler de ona "İlimlerin imamı" ve

şöyledir. Şehir dışına arkadaşlarıyla araba yolculuğu yaparken aniden arabanın karşısına bir kız çocuğu çıkıvermiş. Sürücü arabayı durduramamış, arabanın ön ve arka tekerlekleri kızı ezmiş hatta kaburgalarının kırılma sesini duymuşlardır. Sirâcuddin, "Allahuekber" diye bağırmış, araba durmuş ve çevresinde insanlar toplanmıştır. Ancak kız çocuğu kalkmış ve ona bir şey olmamış gibi koşmaya başlamıştır. Topluluk dehşete kapılmış, şeyhin elini öpmeye kalkışmıştır. Kızın selameti için kendisi Allaha şükretmiş ve ailesinin ile kendisine ikram edilmesini istemiştir. Muhyiddin, *İthâf*, s. 484 – 486.

¹²⁴ Muhyiddin, *İthâf*, s. 467.

¹²⁵ Tevbe 9:60.

¹²⁶ İtr, *Safahât*, s. 196.

“bu dönemin büyük vâlisi” adını vermiştir.¹²⁷

Değerlendirme

Yukarıdaki sayfalarda Halep'in tarihi, siyasî ve sosyal yapısının çerçevesini belirtmeye çalıştık; 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarının olduğu dönemin her açıdan çalkantılı olduğunu, bunun da doğal olarak ilmî açıyı etkilediğini gördük. Diğer bir yandan ise Sirâcuddin hayatını, onu etkileyen durumları, içinde büyüdüğü kültürel, sosyal ve bilimsel etkenleri göstermeye çalıştık. Sirâcuddin'in ömrünü kitapların arasında, aki

îde, ahlâk, tezkiye, ibadet, tefsir ve hadis öğrenmek ve öğretmekle geçirdiğini gördük. Ana kaynaklara muttali olması, Kur'ân-ı Kerim'i ve hadisi kuvvetli ezber olması, İslâmî ilimlerde güçlü olmasına neden olmuştur. İslâmî ilimleri okumaya önem veren Sirâcuddin, öğrendiklerini derslerinde aktarmıştır. Derslerine birçok farklı sosyal tabakadan -insanların geneli olsun üniversite profesörleri olsun- insanlar katılmıştır. İsmi farklı ülkelerde duyulmuştur. Bununla yetinmeyip insanların yararlanabileceği güzel bir iz bırakmak, belki de akıcı, anlaşılır dili sayesinde ilgi çekerek okunmasını sağlamak ve okullarda öğretilmesi için kitaplar yazmıştır.

Sirâcuddin'in kitapları insanların genelini ilgilendiren konuları ele aldığından insanlar arasında kabul görmüştür. Bu konuları incelediğinde de insanlardan uzak bir dil kullanmamış hatta dili bütün sosyal tabakalara uygun olduğundan halk arasında yayılmıştır.

Hadis ve hadis ilimlerindeki bilgisi onun bariz özelliği olmuştur. Senet ve icâzları almak için çok emek vermiş, hadislerin büyük bir bölümünü ezberlemiş o yüzden de kitapları hadislerle, sahâbîlerin sözleriyle dolmuştur. Bu durum, metodunda ve tefsirinde önemli bir yer edinmiştir. Sünnet ve hadislere bağlılığı, sûfî kültürü tekrar değerlendirmesini, hadislere uygun olanları kabul edip olmayanları da reddetmesine neden olmuştur.

Kur'ân'ın tümünün tefsirini yazmamasına rağmen tefsir eserlerinin sayısı çoktur. Kitaplarında bazı ayet ve surelerin faziletlerini ele almıştır. Anlatış biçimi diğerlerine göre özgündür. Bu yüzden bu kitaplarına ayrı bir önem verilir. Araştırmamızda bu kitapları analiz etmeyi, tefsirinde takip ettiği metot ve sureleri seçme sebeplerini incelemeyi hedefliyoruz.

¹²⁷ Itr, *Safahât*, s. 112-114.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH SİRÂCUDDİN'İN TEFSİRCİLİĞİ

1. Tefsir Metodu

1.1. Tefsir Metoduna Genel Bir Bakış

Abdullah Sirâcuddin'in tefsir hususundaki çalışmalarında bütüncül bir yaklaşım görülür. Şöyle ki kaleme almış olduğu bazı tefsir çalışmalarında ya bütün sureleri baştan sona tefsir etmiş veya belli başlı bölümlerin tefsirine çalışmalarında yer vermiştir. Özel olarak seçip tefsir ettiği sureler ise şunlardır: Fâtiha, Kâf, Hucurât, Mülk, İnsân, Alak, Kevser, İhlâs, Felak ve Nâs.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sirâcuddin, tefsir ettiği surelerin faziletlerini zikretmeye önem göstermektedir. Bunu bazen kitabın mukaddime bölümünde, bazen de son kısmında yapmaktadır. Ayrıca bazı surelerden ayetler seçip bunları tefsir ettiği kitaplarında, onun bu ayetleri seçerken, ayete dair Hz. Peygamber'den (sav) rivâyet edilen bir fazilet sebebiyle bunu yaptığını ifade eder. Nitekim bu, Bakara ve Âl-i İmrân suresinin tefsirinde açıkça görülür. Ayrıca seçtiği bazı ayetlerin kendisinin bizzat önem gösterdiği bazı konuları içermesinden dolayı böyle bir yazım tarzı benimsediği görülmektedir. Genel anlamda tefsirine bakıldığında ahlâkî ve akâide dair konulara önem gösterdiği de görülmektedir. *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân* adlı kitabı sözünü ettiğimiz bu durumun en önemli örneklerindendir. Bahsi geçen bu kitabında Sirâcuddin, evreni ve yaratılıştaki ilahî hikmeti konu edinen ayetleri özel olarak seçip tefsir etmektedir. Bunlara ek olarak Sirâcuddin bir sureyi tefsir ederken, seçtiği konunun bütünlüğünü korumak adına, o surede geçen ve konuyu bizzat ilgilendiren ayetleri toplamaya ve açıklamaya çalıştığı da görülmektedir.

Sirâcuddin'in mescitlerde vaaz niyetiyle verdiği sohbetlerden oluşan bazı kitapları vardır. Karşısındaki kitleyi dikkate alarak yaptığı bu sohbetlerinde, sık sık ayet ve hadislerden bahsettiği için kitaplarında bunların tekrar ettiği de görülmektedir. Sohbet şeklinde verdiği derslerden oluşan bazı kitapları vefatından sonra bir araya getirilmiştir. Bunların büyük bir kısmı kayda alınmış, daha sonra dijitalleştirilmiştir. Ancak alınan bu kayıtlar sürekli ve düzenli olmadığı için tefsir ettiği bazı ayetler kaybolmuştur. Bu da eserlerine yansımış olup bazen bir sure kısmen tefsir edilmiş ve sonunda bu şekilde kitaplaştırılmıştır.¹²⁸

¹²⁸ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 108-214.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hucurât suresi dışında tefsir ettiği surelerin çoğu Mekkî'dir. Kanaatimizce bu husus Mekkî ayetlerin muhtevasının, diğerlerine nispeten, önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Mekkî surelerin itikadî, ahlâki konuları içermesi, veciz bir usluba sahip olması gibi birtakım özellikleri vardır. Mekke döneminde indirilen sure ve ayetlerde daha çok inanç konuları, şirk ve putperestlikle savaşılmışından bahsedilmektedir. Ayrıca ikna edici delillerle yaratıcının varlığı, onun azameti ve ahlâkî-insanî değerler de sıkça gündeme gelmektedir.¹²⁹

Sirâcuddin'in kitaplarında çeşitli konulara önem gösterdiği görülmektedir. Bunlar sayesinde onun tefsir ve İslâmî ilimlere bakış açısını anlamak mümkündür. Israrla üzerinde durduğu bazı konular şunlardır: Allah'a iman ve ma'rifetullah, Allah'ın ve peygamberlerinin ta'zîm edilmesi düşüncesi, nefsin tezkiye edilmesi ve daima ahlâklılı olmaya gayret edilmesi. Müellifin tefsir ettiği Alak ve Kâf sureleri bunun açık örneklerindedir.¹³⁰

Yazarın tefsir ettiği bazı Mekkî surelerin birtakım özellikleri daha vardır. Bunların faziletleri hakkında Hz. Peygamber'den (sav) bazı rivâyetler vârid olmuştur. Ayrıca Fâtiha, Mülk ve Muavvizât gibi surelerin devamlı okunması şiddetle tavsiye edilmiştir. Ebû Saîd b. Muallâ isimli sahâbenin aktardığına göre bir gün mescitte otururken kendisini Rasûlullah (sav) çağırır. Namaz kıldığından dolayı davetine icabet edemediğini söyler. Hz. Peygamber (sav) de ona *"Allah Teâlâ, "Ey iman edenler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıklarında Allah ve rasûlünün çağrısına uyun"*¹³¹ diye buyurmamış mıdır? Mescitten çıkmadan önce sana Kur'an'daki en büyük sureyi öğreteyim mi? dedi." Ardından elimden tuttu. Mescitten çıkmak istediği zaman ben: "Sana en büyük sureyi öğreteceğim dememiş miydiniz, ey Allah'ın Rasûlü", dedim. Bana: "O sure Elhamdulillahi Rabbi'l-Âlemin'dir ki, (namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi ayet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'an'dır"¹³² diye buyurdu. Mülk suresinin fazileti hakkında ise Ebû Hüreyre'den aktarılan bir rivâyet vardır. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kur'an-ı Kerim'de yer alan 30 ayetlik bir sure, bir kişiye şefaattir ve bunun sonucunda o affedildi. İşte bu sure Mülk suresidir."*¹³³

Medenî sureler arasında Sirâcuddin'in tefsir ettiği tek sure Hucurât'tır. Bilindiği üzere Medenî sureler diğer surelerden şer'î hükümleri açıklaması, ehl-i kitap ile ilişkilerin boyutuna

¹²⁹ İtr, *Ulûmu'l-Kur'an*, s. 64.

¹³⁰ Sirâcuddîn, *Kâf*, s. 35, 59, 79; *Alak*, s. 47.

¹³¹ Enfâl 8:24.

¹³² Ahmed, *Müsned*, "93455", XV, 200.

¹³³ Ahmed, *Müsned*, "7975", XIII, 353.

değınmesi, münafıkların vasıflarının beyan edilmesi ve devlet hukukuna ait bazı prensiplerin belirlenmesi açısından farklılaşmaktadır. Kanaatimizce Hucurât suresi ibadete dair belirli bir fikhî hükümden veya insanlar arası hukukî bir ilişkiden bahsetmemektedir. Bundan ziyade toplumsal ahlâkî ilkeleri açıklar ve kişinin Rabbi, peygamberi ve etrafındakilerle olan ilişkisine değınır. Sirâcuddin'in bu sureyi tefsir etme amacı da bu doğrultuda olup o her bir Müslümanın uyması gerektiğı ahlâkî ilkeleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle onun özellikle bu sureyi seçmesinin, vurgulamak istediğı konular ile uyum içerisinde olduğı söylenebilir. Ancak bunu söylerken, yazarın, Hucurât suresini tefsir etme sebebini açıkça beyan etmediğini de vurgulamak gerekir. Bu, eserlerini taramamız sonucu ulaştığımız bir neticedir. Nitekim birçok kez onun kısa ve öz bir şekilde bir surenin faziletine dair bilgilere yer verdiğini görmekteyiz, ancak hakkında kitap telif ettiğı sureleri neden seçtiğini tespit edememekteyiz. Bunlara ilave olarak müellifin kitaplarının bariz bir şekilde vaaz içerikli bir özelliğı sahip olduğı da görülmektedir. Buna uygun olarak insanının nefsinin tezkiye etmesini sağlayan ve rabbine ulaşmasına vesile olan sureleri seçmeye gayret etmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla kitapları arasında sadece *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân* adlı eserinde telif sebebinden bahsetmiş, hedefinin insanları irşad etmek, akıl sahiplerine hatırlatmalarda bulunmak, cahillerin öğrenmelerini sağlamak ve hak ile bâtılın arasını net bir şekilde ortaya koymak olduğunu vurgulamıştır.¹³⁴

Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellifin tefsir yönteminde öne çıkan başka bir hususta onun ayetleri birlikte yorumlamasıdır. Örneğın bir ayet bazen farklı konular içermektedir. Müellif bu konuları ayrı başlıklar altında ele almakta, her konuyla alakalı olan ayetleri bir araya getirerek topluca mana vermektedir. Öncelikle ayetin kelimelerini dil ve ıstılah açısından tahlil etmekle başlar. Bundan sonra ayetin konusunu ele almaya başlar, bu konudaki Kur'ân veya sünnetten delilleri ve konuyla ilgili âlimlerin görüşlerini zikreder. Ardından aynı ayet yeni bir konu içeriyorsa başka bir kelimeye geçer, onu inceler, sonra bu iki konuyu aralarındaki ilişkiyi göstererek birleştirir ve ayetteki hükmü ve farklı yönlerini özetler. Bütün bunları “bu ayetin incelenmesi birkaç yöndendir” başlığı altında ele alır. Sonra ayette bahsedilen farklı yönleri sırayla zikreder ve en önemlisi ayetler belirli öğüt ve talimat içeriyorsa bunları da “burada şöyle bir öğüt vardır” başlığı altında açıklar.¹³⁵ Kanaatimizce onun yorumlarının “surenin tefsiri hakkında” şeklinde isimlendirilmesinin sebebi budur.

¹³⁴ Sirâcuddin, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 140.

¹³⁵ Sirâcuddin, *Alak*, s. 27; *İnsân*, s. 111.

Çünkü müellifin kitapları tefsir yorumlardan ibaret değildir. Ayrıca müellifin farklı bir amacı vardır; İnsanlara iman ve terbiye açısından fayda sağlamak ve Kur’ân okunduğunda anlaşılmasını sağlamak. Bunun bazı örneklerine değineceğiz:

“*Kuşkusuz dönüş Rabbinedir*”¹³⁶ ayetini inceleyen müellif, ayetteki “er-Rucâ” kelimesini dilbilimsel olarak açıklamaya başlamaktadır; “er-Rucâ” masdardır ve anlamı geri dönmektir, daha sonra kibirliler ve haktan yüz çevirmiş olanlar için bir tehdit içerdiğini ifade ederek ayetin genel manasını açıklamıştır. Ardından bu manayı anımsatan şu ayetleri zikretmiştir; “*Şüphesiz onların dönüşü ancak bizdir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir*”¹³⁷ ve “*Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?*”¹³⁸ Bu ayetlerin hepsi aynı manayı taşır ki bu da kibirli, inatçı ve hakikatten yüz çeviren kimseler için bir tehdidin olmasıdır. Bu nedenle, aynı manadaki ayetlere atıfta bulunduğunu ifade etmektedir.¹³⁹

Daha sonra ayeti insanın yaratılış amacı başlığında farklı bir açıdan ele alan yazar, insanın yaratılış amacının ibadet etmek olduğunu açıklamış ve burada insanın yaratılış amacı konusunu ele almaya başlamıştır. Burada Allah’ın insanlara doğru yolu bulsunlar ve kötü yoldan uzak dursunlar diye onlara hidayeti yolladığını “*Dedi ki: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz*”¹⁴⁰ ayetine dayanarak açıklamıştır. Allah’ın kitapları indirmesi ve peygamberler göndermesi büyük bir amaç içindir ve onlara bazı şeyleri emretmiş ve bazılarını yasaklamış, bunlar ise onların dünya ve âhirette saadetlerini ve faydalarını sağlamak içindir.¹⁴¹

Bu konu bağlamında, Allah’ın abes sıfatından münezzehtir olduğu konusunu ele alan yazar, Allah’ın insanları emretmeksizin ve yasaklamaksızın yaratmadığını belirtir. Nitekim öyle olsaydı geri dönmelerinde bir fayda olmayacaktı. Bu ise bâtıldır ve Allah bunlardan münezzehtir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur “*Her şeye hükümler olan Allah yüceler yücesidir*”¹⁴². Böylece “*Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm*

¹³⁶ Alak 96:8.

¹³⁷ Gâşiye 88:26.

¹³⁸ Mü’minûn 23:118.

¹³⁹ Sirâcuddin, *Alak*, s. 78.

¹⁴⁰ Tâhâ 20:135.

¹⁴¹ Sirâcuddin, *Alak*, s. 79.

¹⁴² Tâhâ 20: 114.

*veriyorlar!”*¹⁴³ ayetine dayanarak iyi ve kötü kişi nasıl aynı sayılabilir? Sonra müellif iyi ve kötü kişilerin bir olmadığına dair delillere yer vermiştir.¹⁴⁴ Akabinde zikrettiği ayetlerden yola çıkarak, kıyametin hak olduğuna ve ona ulaşanların ve onun hak olduğunu ayetleri tefekkür ederek bilenlerin, maksadını ve hikmetlerini bilenlerin ancak akıl sahipleri olduğunu ifade etmiştir. Sonra Âl-i İmrân suresinin sonunda geçen iki ayeti (190-191) zikretmiştir.¹⁴⁵

Sirâcuddin’in ayeti ele alış şeklinde açıkça görüleceği üzere o ayeti kısmî olarak açıklamamış, aksine konuyu genişçe ele almış, her şeyi göz önünde bulundurarak ayeti yorumlamıştır. Müellifi her ayette çok sayıda ayet ve hadisi zikretmeye sevk eden de budur. Bu açıdan onun tefsiri ayetlerin içerdiği konuların tefsiri olarak anılabilir.

Mülk suresinde geçen “*De ki: Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O’dur; ancak O’nun huzuruna gelip toplanacaksınız*”¹⁴⁶ ayetin genel manasını açıkladıktan sonra müellif ayetteki farklı konuları dörde ayırmıştır:

- 1) Rızkı talep etmede acele etmemek,
- 2) Helal talep,
- 3) Rızkı elde etmenin farklı yolları,
- 4) Tevekkülün kapsamı ve rızıkla olan ilişkisi.

Yazar her konuyu, bir önceki örnekte gösterdiğimiz gibi, Kur’ân ve sünnetten deliller zikrederek ayrıntılarına kadar genişçe ele almıştır. Biz bu örnekte ayeti ele alış şeklini genel olarak ifade edip ayrıntıya girmeyeceğiz. Tespitimize göre bu konuda şu iki yöntemi kullanmaktadır: Birincisi; söz konusu ayeti diğer ayetlerle ilişkisi ışığında, ikincisi olarak da hadislerle ilişkisi ışığında ele alır.

Bunları örneklendirmek gerekirse birinci olarak; müellif önce ayetin konusu ile doğrudan ilgili olan ayetlere işaret etmektedir. “*Yaratan Rabbinin adıyla oku*”¹⁴⁷ ayetini inceleyecek olursak: Müellif bu ayette Allah’ın peygamberine yardımı konusunu incelemiş ve Allah’ın peygamberini koruduğu ve gözettiğini belirtmiş, ayrıca cahiliyeden koruduğunu ifade eden diğer ayetlerle olan irtibatına da değinmiştir. Müellifin zikrettiğine göre buna

¹⁴³ Câsiye 45:37.

¹⁴⁴ Sirâcuddin, *Alak*, s. 79.

¹⁴⁵ Sirâcuddin, *Alak*, s. 82 -78.

¹⁴⁶ Mülk 67:24.

¹⁴⁷ Alak 96:1.

“Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtila inanmadı”¹⁴⁸ ve “Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin”¹⁴⁹ ayetleri delâlet etmektedir. Duhâ suresinde geçen “Seni yetim bulup korumadı mı?”¹⁵⁰ ayette ifade ettiği üzere Allah Teâlâ peygamberini küçüklüğünden itibaren korumuştur.

Duhâ suresi Allah’ın peygamberini küçüklüğünden beri her koşulda ve her daim koruduğunu açıklamıştır. Buna ayrıca “Sen, O, mutlak güçlü ve engin merhamet sahibi olan, huzurunda durduğun ve secde edenler içinde halden hale girdiğin zaman seni gören Allah’a güvenip dayan. Her şeyi işiten, bilen O’dur”¹⁵¹ gibi ayetler de delâlet etmektedir. Böylece Hz. Peygamber (sav) gece teheccüde kalktığında Allah’ın özel bir gözetimi altında olduğunu söylemektedir.¹⁵²

Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellif, Allah’ın peygamberini koruması konusunu farklı surelerin ayetleriyle birbirine bağlayarak ele almıştır. Kendisi bu konuyu Alak suresinin tefsirini yaparken ilk ayetinin işaretinden çıkarmış ve ayeti diğer ayetlerin ışığında yorumlamıştır.

Ayet açıkça Allah Teâlâ’nın peygamberini koruduğunu ifade etmese de müellif ayeti iyice düşünmesi sonucunda bu neticeye varmıştır. Ayrıca şu ayeti de delil olarak göstermiştir: “Yaratan Rabbinin adıyla oku.”¹⁵³ İkinci olarak da “Şüphesiz bunlar, dünya hayatını severler”¹⁵⁴ ayetini tefsir eden müellif, hadisler çerçevesinde Müslümanı âhirete hazırlanmaktan alıkoymamak için dünya sevgisi ve onun şehvetleri konusunu ele almış ve onlara karşı uyarılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber’in (sav) şu sözü “Kimin kaygısı âhiret olursa Allah onun zenginliğini kalbine yerleştirir, iki yakasını bir araya getirir ve dünya zelil bir şekilde ona gelir. Kimin kaygısı da dünya olursa Allah onun fakirliğini iki gözü arasına koyar ve onun iki yakasını bir araya getirmez; kendisine de ancak onun için takdir edilen dünyalık ne ise o gelir.”¹⁵⁵ ve şu hadis gibi “Ey âdemoğlu! Her durumda bana ibadet et ki gönlünü zenginlikle doldurup ihtiyacını gidereyim. Böyle yapmazsan seni başka şeylerle meşgul eder, ihtiyaçlarını da gidermem”¹⁵⁶ müellif farklı rivâyetlere yer vermiştir.

¹⁴⁸ Necm 53:62.

¹⁴⁹ Tûr 52:49.

¹⁵⁰ Duhâ 93:6.

¹⁵¹ Şuarâ 26:117-119.

¹⁵² Sirâcuddin, *Alak*, s. 24.

¹⁵³ Alak 96:1.

¹⁵⁴ İnsân 76:27.

¹⁵⁵ İbn Mâce, *Zühd*, 2, “4105”.

¹⁵⁶ Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyâme*, 30, “2466”.

Şüphesiz dünya malı için yapılan hırs helak eden şeylerdendir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) ümmetini bu konuda uyarmış ve bu durumun kişinin dinini ifsâd edeceğini belirtmiştir. Çünkü insanın dünya malını sevmesi onu elde etmek için, ister helal isterse de haram yolla, her yolu deneyeceğini göstermektedir. Şöyle bir olay rivâyet edilmektedir: Hz. Peygamber (sav) Uhud şehitliğini ziyaret ettikten sonra Mescid-i Nebevî'ye geldi ve minbere çıkarak ashabına *“İçinizde Kevser havuzuna ilk ulaşan ben olacağım ve sizin Allah yolundaki hizmetlerinize şahitlik edeceğim. Vallahi şu anda havuzum gözümün önündedir. Yeryüzü hazinelerinin anahtarları (veya yeryüzünün anahtarları) bana verildi. Vallahi sizin benden sonra tekrar şirke dönmenizden hiç korkum yok. Ben asıl sizin dünyayı elde etmek için birbirinizle kapışıp kavga etmenizden korkuyorum.”*¹⁵⁷

Bu beyanlarıyla Hz. Peygamber (sav), dünya sevgisinin bir Müslümanı başka günahlara sokabileceğini, bunun neticesinde de onu helake götürebileceğini ümmetine açıklamıştır. Ayrıca şöyle bir hadiste rivâyet olunmuştur: *“Bir koyun sürüsünün içine salıverilmiş iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, mala ve mevkiye düşkün bir adamın dinine verdiği zarardan daha büyük değildir.”*¹⁵⁸ Burada övünme ve gösteriş yapmanın insanlar tarafından çokça sevildiği ifade edilmektedir.¹⁵⁹

Tüm bunlardan müellifin meseleyi, bu manada zikredilen hadislerle ilişkilendirdiğini ve birbiriyle bağlantılı olarak incelediğini ve konuyu tamamen bitirinceye kadar bir konudan diğerine sırayla geçerek ele aldığını görmekteyiz. Anlaşılacağı üzere Sirâcuddin, bir ayeti tefsir ederken, içerdiği bir konuyla alakalı olan bütün ayetleri ve hadisleri toplamaya ve hepsini beraber değerlendirmeye gayret göstermiştir.

Hâsılı, Sirâcuddin'in ayetleri tefsir ederken bunların amelî boyutuna dikkat çektiğini ve buna uygun olarak her bir insanın, eğitim ve kültür seviyelerine bakmaksızın, kolay bir şekilde istifade edebileceği sure ve ayetleri tercih ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, ilerleyen sayfalarda da ifade edileceği üzere, yukarıdaki sebeplerden ötürü müellif ihtilaflı meselelere girmekten imtina etmekte ve ayetlerin ahlâkî ve eğitici yönlerine değinmektedir.

1.2. Tefsirinin Kaynakları

Her bir müfessirin sahip olması gereken bazı şartlar vardır. Bunlardan bazıları Kur'ân, sünnet, sahâbe ve tâbiûn sözlerine dair bilgi ve Arapça dili ve gramerine dair temel ilkelerin

¹⁵⁷ Buhârî, Menâkib, 25, “3596”.

¹⁵⁸ Tirmizî, Zühd, 43, “2376”.

¹⁵⁹ Sirâcuddin, *İnsân*, s. 117-118.

bilinmesidir.¹⁶⁰ Şüphesiz Sirâcuddin hafız, Kur'ân ilimlerinde yetkin, kütüb-i sitte hafızı ve hadis âlimi olduğundan bu alanda tam bir ehliyete sahiptir. Daha önce söylediğimiz üzere Nurettin Itr onu İbn Hacer gibi geçmişte yaşayan bazı âlimlere benzetmiştir. Yazar ayrıca Arap dil bilimlerinde de üstün bir yetkinliğe sahiptir. Üstte zikrettiğimiz bu ilimler ayrıca her bir müctehidin haiz olması gerektiği ilimlerdir. Başka bir açıdan müfessirin ilmini ölçmenin en önemli yollarından biri de çeşitli tefsirlere vukûfiyeti ve bunlardan nasıl yararlanılacağı konusundaki bilgisidir.

Önümüzdeki satırlarda Sirâcuddin'in kaynak kullanımı ve ilmî referanslarını tespit etmeye çalışacağız. Görebildiğimiz kadarıyla yazar birçok farklı kaynak kullanmaktadır. Bunlar genel olarak tefsir, hadis ve lügat ilimlerinin temel kitaplarından oluşmaktadır. Yazar, birçok kitabında, bir alıntıda bulunacağı zaman, o alandaki temel kaynaklara atıf yapmaktadır.

1.2.1 Dirâyet ve Rivâyet

Sirâcuddin, geçmiş dönemlerde yaşayan -Hz. Peygamber (sav), sahâbe ve tâbiîn gibi kişilerden aktarılan rivâyet ile ayetlerin tefsir edilmesi manasına gelen “rivâyet ile tefsir” yöntemini sıkça kullanmaktadır. Ayrıca müfessirlerin dilbilgisi ve usule dayanarak yaptıkları ictehadlar sonucunda yapılan tefsiri ifade eden “dirâyet ile tefsir” de yine kaynakları arasında yer almaktadır.¹⁶¹

Bazı rivâyet ile tefsir kaynakları şöyledir:

- İbn Cerîr et-Taberî, (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*,
- İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*,
- Seâlibî (ö. 875/1470), *el-Cevâhirü'l-Hisân*,
- Suyûtî (ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr*.

Dirâyet ile tefsir kaynaklarının bir kısmı ise şunlardır:

- Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*,
- İbn Cüzey (ö. 741/1340), *et-Teshîl li "Ulûmi't-Tenzîl*,
- Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570), *es-Sirâcü'l-Münîr*,
- Şehâbeddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*.

¹⁶⁰ Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah, Muhammed İbrâhim, el-Heyetu'l-Mısriyye, Kahire, 1974, IX, 200.

¹⁶¹ Hasen, Muhammed Ali, *el-Menâr fî "Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'r-risâle, Beyrut, 2000, s. 284.

Bunların yanında Kurtubî, Ebüssuûd Efendi, Beyzâvî, Hattâbî, Nesefî ve Gazzâlî âlimlerin tefsirlerden de istifade etmiştir. Bunlar dışında başka kullandığı kaynakları da vardır. Buradaki hedefimiz bazı örnekler vermek olduğu için bu kadarını zikretmekle yetiniyoruz.

Sirâcuddin rivâyet ile tefsir (tefsir bi'l-me'sûr) edilen kitaplarından bazı alıntılar yapmaktadır. Örneğin bir kitabında ruhlar âlemini “levh-i mahfuz”, “ümmü'l-kitâb” ve “zikr-i evvel” şeklinde üçe ayırmakta ve bu ayırım için Kur'ân ve sünnetten deliller getirmektedir.¹⁶² “Zikr-i evvel” hakkında bahsederken “*Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da 'Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır' diye yazmıştık*”¹⁶³ ayetini zikretmektedir. Daha sonra bunun açıklamasını İbn Kesîr'in tefsirinden nakletmektedir. Mucâhid'den naklederek İbn Kesîr Zebûr'un “zikirden sonraki kitaplar” olduğunu ve “zikr”inde Allah indinde olan “ümmü'l-kitâb” olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴

Hucurât suresinin on birinci ayeti yasaklanan bazı ahlâkî hasletlerden bahsetmektedir. Müellif “*Birbirinizi karalamayın*”¹⁶⁵ diye başlayan ayetteki “lemz” yani karalama sözcüğünü “ister mizah, isterse de birisinin yanında olsun başkasını ayıplamaktır” diye tanımlamıştır. Daha sonra “lemz” ile “hemz” kelimelerinin aynı manaya geldiğini, ancak aynı cümlede zikredildiklerinde her birinin özel manası olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Örneğin Hümeze suresinde yan yana geldikleri için her birinin farklı manası vardır. Taberî ve farklı müfessirlerden naklettiğine göre “lemz” el, göz, dil, göz işareti ile “hemz” de sadece el işareti ile ayıplamak/karalamak manalarına gelmektedir.¹⁶⁷ İlerleyen bölümlerde rivâyet tefsirine dair daha farklı örneklerle yer vereceğimizden bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

1.2.2. Hadis ve Hadis İlimleri

Şüphesiz müfessir için hadis kitapları en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Nitekim hadis ve eserler, ayetleri anlamada bize yardımcı olacak en önemli bilgi kaynaklarındandır. Bu manada birçok müfessir hadis kitaplarının önemine dikkat çekmiştir. Sirâcuddin'in kitapları incelendiğinde onun Hz. Peygamber (sav), sahâbe ve tâbiînden birçok

¹⁶² Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 76.

¹⁶³ Enbiyâ 21:105.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah, Sâmî Muhammed Selâme, Daru Taybe, Medine, 1999, V, 385.

¹⁶⁵ Hucurât 49:11.

¹⁶⁶ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 177.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, tah, Mahmud Şâkir, Daru'l-Beyân, Mekke, 2001, XV, 613.

rivâyete yer verdiği görülür. Ayrıca temel hadis mecmuaları yanında hadislerin güvenilirliklerini öğrenebilmek için şerh ve hadis metodolojisi kitaplarını da sıkça mütalaa ettiği tespit edilmiştir.

Atıfta bulunduğu bazı temel hadis kitapları şunlardır:

- Dârimî (ö. 255/869), *Sünen-i Dârimî*,
- Buhârî (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî*,
- Müslim (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*,
- Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*,
- Beyhakî (ö. 458/1066), *Şu'abü'l-Îmân ve Delâ'ilü'n-Nübüvve*,
- Nevevî (ö. 676/1277), *el-Ezkâr*,
- Münzirî (ö. 656/1258), *et-Tergîb ve't-Terhîb*,
- Siczî (ö. 444/1052), *et-İbânetü'l-Kübrâ*,
- Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Fethü'l-Kebîr*.

Önümüzdeki satırlarda Sirâcuddin'in hadis kitaplarına yaptığı bazı atıflarına yer vermeye çalışacağız.

Yasaklanan bazı ahlâkî hasletlerden bahseden Hucurât suresinin on birinci ayetinden bahsederken Sirâcuddin, bu huyların çirkinliğine vurgu yapmakta ve özellikle “kâfir” lakabı takmanın tehlikesini açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda İmam Buhârî'nin kitabına aldığı Ebû Hüreyre rivâyet ettiği bir hadisi zikretmektedir.¹⁶⁸ Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: “*Herhangi bir kimse, din kardeşine 'Ey kâfir' derse, bu tekfir sebebiyle ikisinden biri muhakkak küfre döner.*”¹⁶⁹

Müellif bir kitabında salih amellerden bahsetmekte ve salih kul ile muttakilerin işledikleri amellerin birtakım özellerini zikretmektedir. İhlas ve işlenen amelin doğru işlenmesi bunlar arasında en önemlileridir. Daha sonra bu zikrettiklerini ve diğer başka özellikleri açıklama adına birtakım rivâyetlere yer vermektedir.¹⁷⁰ İhlas özelliğine değinen hadis Tirmîzî'nin Hz. Âişe'den (ra) rivâyet ettiği şu hadistir: “*Bir gün Allah Rasûlüne ‘Rablerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler’¹⁷¹ ayetini okuyup burada bahsi geçenlerin şarap içip hırsızlık yapanlar mı olduğunu sordum. O şöyle buyurdu:*

¹⁶⁸ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 177.

¹⁶⁹ Müslim, *Îmân*, 26, “111”.

¹⁷⁰ Sirâcuddin, *Su'ûdu'l-Akvâl*, s. 47.

¹⁷¹ Mü'minûn 23:60.

“Hayır ey Siddîk’in kızı. Burada bahsi geçen kişiler oruç tutan, namaz kılan, zekât veren, ama bunların kendilerinden kabul edilmeyeceği korkusunu taşıyan kişilerdir.’ Daha sonra “İşte bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler”¹⁷² ayetini okudu.”¹⁷³

Yukarıda zikredilen kitapların yanında Sirâcuddin Ebû Nuaym’in *Hilye*’si, Munâvî’nin *Teysîr*’i, İbn Ebî Dünyâ’nın *Zühd*’ü, Şeybânî’nin *Teysîru’l-Vusûl*’u, Heysemî’nin *Mecma’u’z-Zevâ’id*’i ve Bağdâdî’nin *el-Kifâye*’si gibi hadis kitaplarına da sıkça atıf yapmaktadır. Hadis alanı dışında bazı hadis ve eser rivâyetlerini aktardığı kitaplar da vardır. İbn Âbidîn’in *Resâil*’ı ve Sehâvî’nin *el-Kavlu’l-Bedi’ fi’s-Salâti Ale’l-Habîb*’ı bunlardan bazılarıdır.

Hadis kitaplarına atıfta bulunduğu bir başka yer ise “*Güzel sözler Allah’a yükselir*”¹⁷⁴ ayetidir. Sirâcuddin, İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmed gibi âlimlerin kitaplarında geçen şu rivâyete yer vermektedir.¹⁷⁵ Ebû Derdâ’nın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Herhangi bir kul (günde) yüz defa “Lâilâhe illallâh” derse, kıyamet günü Allah Teâlâ o kimseyi yüzü ay gibi parlak olduğu halde diriltir. O gün, hiçbir kimsenin ameli, onun amelinden daha faziletli bir amel (olarak Allah’ın huzuruna) yükselmez. Ancak onun gibi (“Lâilâhe illallah” derse) veya daha da fazla söylerse, o müstesna.*”¹⁷⁶

1.2.3. Lügat Kitapları

Şüphesiz lügat kitapları müfessirler için önemli bir veri kaynağıdır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de, rivâyetlerde ve âlimlerin kitaplarında açıklamaya muhtaç birçok kelime ve terkip bulunmaktadır. Şüphesiz lügat kitapları müfessirler için önemli bir veri kaynağıdır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de, rivâyetlerde ve âlimlerin kitaplarında açıklamaya muhtaç birçok kelime ve terkip bulunmaktadır.

Sirâcuddin, ayetleri tefsir ederken birçok lügat ve dilbilgisi kitaplarından alıntılar yapmaktadır. Bunların başında İbn Manzûr’un *Lisânü’l-‘Arab*’ı ve İbn Mâlik’in *Elfiyye*’si gelmektedir. Bunların yanında ayetlerde geçen bir kelimeyi açıklamak için Arap şiirine de sıkça başvurmuştur. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece şiirleri zikretmekle yetinmekte, şairlerin isimlerini anmamaktadır.

¹⁷² Mü’minûn 23:61.

¹⁷³ Tirmizî, Sünen, Tefsiri’l-Kur’ân, 24, “3175”.

¹⁷⁴ Fâtır 35:10.

¹⁷⁵ Sirâcuddin, *Su’ûdu’l-Akvâl*, s. 61.

¹⁷⁶ Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhîb*, II, 295.

Bir örnek verecek olursak: Sirâcuddin Nâs suresini tefsir ederken vesveseden bahsederek Allah Teâlâ'nın İblîs'e insanları fitneye düşürmek için fısıldama gücü verdiğini belirtmektedir. Allah Teâlâ'nın ona böyle bir gücü vermesi şüphesiz insanlar için bir imtihan sebebidir. Şeytan, vesvese vererek kötü fiilleri insanlara güzelleştirir ve böylece insan bu günahları işlemiş olur. Müellif, “*Şu benden üstün kaldığına bak! Yemin ederim ki eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, az bir kısmı dışında, onun neslini peşime takacağım*”¹⁷⁷ diye devam eden ayeti zikrettikten sonra bunu şerh etmekte ve manasının “*Şüphesiz ben yuları (zimâm) onların (insanların) çene altlarına (hanek) koyup bir hayvanı sevk eder gibi yönlendireceğim*” olduğunu ifade etmektedir. Müellif ardından *Lisânü'l-Arab* adlı sözlüğe atıf yaparak “hanek” kelimesinin manasını incelemektedir.¹⁷⁸

Bir başka örnek de Kâf suresinin beşinci ayetinde geçen “merc” kelimesinin tefsiridir. Sirâcuddin'e göre, “*Bu yüzden tam bir kararsızlık ve şaşkınlık (merc) içindedirler*”¹⁷⁹ ayeti kerimesinde geçen kelimenin manası “bir şeyin başka bir şeyle karışıp harman olması”dır (*hâlt*).¹⁸⁰ Bu anlamı desteklemek üzere “*Din karışıp bozulduğunda sizin durumunuz ne olacak?*”¹⁸¹ manasına gelen hadisi nakleden müellif, buna ilave olarak “merc” kelimesini İbnü'l-esîr'in de aynı şekilde tefsir ettiğini belirtmektedir.¹⁸² Tefsiri yapılan bu kelime başka bir hadiste daha zikredilmektedir: Abdullah bin Amr'dan (ra) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (sav): “*Elekten geçirilerek iyilerin gittiği, kötülerin kaldığı, ahitlere sadakat ve emanetlere riâyetlerinin bozulduğu, ihtilafa düştükleri (Hz. Peygamber ellerinin parmaklarını birbirine geçirerek) ve şöyle oldukları bir yakın gelecekte haliniz nasıl olacak?*” buyurdu. Sahâbe “*Rasûlullah! Anlattığın durum olunca biz ne yapalım?*” diye sordular. O, bildiğinizi tutarsınız. (Hak olduğunu) kabul etmediğinizi bırakırsınız. Kendinize ait şeylere (yani şahsınızı ve aile fertlerinizi ilgilendiren işlere) yönelirsiniz ve başkalarının işini terk edersiniz” buyurdu.¹⁸³

1.2.4. Diğer Kaynaklar

¹⁷⁷ İsrâ 17: 62.

¹⁷⁸ Sirâcuddin, *Muhâdarâtun Havle el-İmani Bi'l-Kadâi ve'l-Kade*, s. 145.

¹⁷⁹ Kâf 50:5.

¹⁸⁰ Sirâcuddin, *Kâf*, s. 29.

¹⁸¹ Ahmed, *Müsned*, “7049”, XI, 627.

¹⁸² İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut, 1994, III, 352.

¹⁸³ İbn Mace, *Fiten*, X, “3957”.

Sirâcuddin'in şimdiye kadar zikrettiğimiz ve daha da zikredeceğimiz kaynaklarını tabii ki bunlarla sınırlayamayız. Buradaki amaç kaynakların çeşitliliğini göstermek olduğundan bu kadarla yetinmeyi uygun gördük.

Sirâcuddin, yukarıda bahsi geçen kaynaklar dışında ikincil kaynak diyebileceğimiz başka eserlere de atıf yapmıştır. İmam Mâtürîdî'nin *Tevhîd*'i ile el-Lekânî'nin *Cevheretü't-tevhîd*'i ve İbn Sa'd'ın *Tabakât*'i, İbn İshâk'ın *Siyer*'i ve İbn Kesîr'ın *Târîh*'i bunlar arasında sayılabilir. Bunun yanında “Şâir dedi ki” diyerek sıkça şiirlere de atıf yapmıştır. Ancak bunu yaparken genelde bir kaynak zikretmemektedir.

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz alıntıları göz önünde bulundurarak Sirâcuddin'in İslâmî ilimler alanında yazılan eserlere atıfta bulunduğu kaynakların genel itibariyle temel kaynaklardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu husus telif ettiği kitapların kıymetini açıkça göstermektedir.

1.3. Rivâyet Tefsiri

Bu bölümde Sirâcuddin'in ayetleri tefsir etmede takip ettiği yöntemi ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca birkaç alt bölüm içerisinde öncekilerden nasıl etkilendiği ve kendisinden sonra yaşayan müellifleri nasıl etkilediği incelenecek ve farklı tefsirlerle kıyaslamalar yapılacaktır.

Bu başlıkta rivâyetle tefsir, ki buna me'sûr ile tefsir de denir, mahiyetini ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken öncelikle sözlük manasını verip daha sonra tefsir ilmindeki manasını tespit etmeye çalışacağız.

“Rivâyet” kelimesi (r-v-y) kökünden gelmektedir. “Bir şiir veya hadis rivâyet etti” (روى الحديث والشعر) şeklinde kullanılmakta olup bir sözün aktarılmasını ifade etmektedir.¹⁸⁴ “Tefsir” ise (f-s-r) kökünden gelmekte olup tef'îl babındaki “fessera” (فَسَّرَ) fiilinin mastarıdır. *Lisânü'l-Arab*'ta geçtiği üzere “fessera” fiili “kapalı olan bir şeyin açığa kavuşturulması, keşfedilmesi” manasını ifade eder. Ayrıca bu kavramın “kapalı olan bir lafzın ne anlama geldiğini ortaya koymak” manasına geldiği de söylenmiştir.¹⁸⁵

İstılahta ise Kur'ân'ın bizzat kendisiyle, Hz. Peygamber'den, sahâbeden ve tâbiünden bize aktarılan bilgilerle ve Allah'ın muradını açıklayacak herhangi bir eserden yapılan nakliyle gerçekleştirilen açıklamaları ifade eder. Tabii ki bunlar içerisinde nakillerin

¹⁸⁴ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, tah, Yûsuf Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999, s. 132.

¹⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 323.

güvenilirliğinin doğru ve güçlü olması gerekmektedir.¹⁸⁶ Şunu da ifade etmeliyiz ki bu açıklama şekilleri arasında belirli bir tertip vardır. Bu şöyledir:

- Kur'ân'ın diğer Kur'ân ayetleri ile tefsiri,
- Kur'ân'ın sünnet ile tefsiri,
- Kur'ân'ın sahâbe sözleriyle tefsiri,
- Kur'ân'ın tâbiîn sözleri, esbâb-ı nüzul rivâyetleri ve farklı kıraatlerin göz önünde bulundurulması ile tefsir edilmesi.

Sirâcuddin'in kitaplarında rivâyetle tefsir yeri önemlidir. Ayetlerin tefsiri esnasında alıntıda bulunduğu rivâyetlerin sayısı ve kaynaklara yaptığı atıflar bunu açıkça göstermektedir. Müellifin bu itinası ayrıca kitaplarına da yansımış olup bu durum eserlerin hacmini epeyce genişletmiştir. Bir konuyu ele alırken ve görüşünü desteklemek amacıyla naklettiği deliller ve farklı rivâyetler de kitapların hacmini büyütüştür. Önümüzdeki başlıklarda her bir rivâyetle tefsir yöntemi için örnekler vermeye çalışacağız.

1.3.1. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri

Şüphesiz ayetleri tefsir ederken müfessirin başvuracağı ilk kaynak Kur'ân'dır. Zira mütakellimin konuştuğu şeyleri diğerlerinden daha iyi açıklayabilmesi gayet tabii bir durumdur. Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri aynı konuya dair ayetleri bir araya toplamak ve birbirine kıyaslayarak istenilen manaya ulaşmaya çalışmak için gayret etmekle gerçekleşir. Bizzat bu yöntemle mücmel bir ifadeyi müfesser bir lafza, mutlakı mukayyede ve âm bir lafzı hâs bir lafza hamledebiliriz. Ayrıca ayrıntılı bir şekilde açıklanan bir konuyu yine diğer ayetlere bakarak kısa bir şekilde özetleyebilir, farklı gibi görünen konuları birleştirebilir ve kıraatler arası farklılıkları tespit edebiliriz. Bunlar dışında daha birçok faydaları daha vardır.¹⁸⁷

Allah Teâlâ kitabında “*Onu açıklamak bize aittir*”¹⁸⁸ ve “*Elif Lâm Râ. Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkında haberdar olan Allah tarafından muhkem kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır*”¹⁸⁹ buyurarak onu bizzat kendisinin açıklayacağını ifade etmektedir. Şüphesiz Kur'ân'ın diğer Kur'ân ayetleri ile açıklanması tefsir yöntemlerinin ilk ve en

¹⁸⁶ Zehebî, Muhammed Hüseyin, (ö. 1397/1977), *et-Tefsiru ve'l-Müfessirîn*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2005, I, 59.

¹⁸⁷ Zehebî, *et-Tefsir*, I, 31-33; Kattân, Mennâ', (Ö. 1420/1999), *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l Maarif, Kahire, 1999, s. 358.

¹⁸⁸ Kıyâme 75:19.

¹⁸⁹ Hûd 11:1.

sağlam yoludur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi konuşan Allah'tır. Dolayısıyla söylenilmek isteneni en iyi bilecek olan da O'dur.¹⁹⁰

Müellif telif ettiği kitaplarda, bir ayeti tefsir ederken, birçok başka ayete atıfta bulunmuş ve aynı konuya dair ayetleri toplamaya özen göstermiştir. Tespitimize göre yazar neredeyse her bir ayetin açıklamasında, yapılan tefsirin doğruluğunu kanıtlama adına, başka bir ayete atıfta bulunmuştur. Sirâcuddin'in bir konuyla ilgili bütün ayetleri toplaması "konulu tefsir metodu" (et-tefsiru'l-mevzûi) olarak adlandırılır. İlke olarak bu metotta öncelikle temeli oluşturan ve asıl konumunda olan ayeti zikreden müellif daha sonra önem derecelerine göre ayetleri sıralar.

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesi gerektiği ve bunun tefsir ilminde öncelikle gözetilmesi gereken bir ilke olduğunu defalarca vurgulayan yazar " *Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*"¹⁹¹ ayetini tefsir ederken şu ifadeyi kullanmış: Kur'ân'ın ayetleri, birbirlerini tefsir eder *القرآن يفسر بعضه بعضا*.¹⁹²

Müellifin kitapları incelendiğinde onun genel itibarıyla bu yöntemi kullandığı, yani öncelikle esas teşkil eden ayetleri zikredip tartıştığı, daha sonra sünnet, sahâbe ve tâbiünden deliller getirerek yapacağı tefsiri temellendirdiği görülecektir.

Teâruz halinde olduğu zannedilerek hakkında yanlış yorumların yapıldığı bir ayetin tefsirinde Sirâcuddin bu yöntemi uygulamıştır. Müellif Mülk suresinde geçen bir ayetin¹⁹³ bazı kelimelerini Saffât suresinde geçen başka bir ayet¹⁹⁴ ile tefsir etmektedir. Mülk suresinde geçen "zînet" ve "mesâbîh" kelimeleri diğer ayette geçen "nücum" ve "kevâkib" manalarına gelmektedir. Zira yıldız ve gök cisimlerine baktıkça insan güzel duygular içerisine girer. Ayrıca bunlar yeryüzünü âdeta bir lamba gibi aydınlatırlar. Yine Mülk suresinde geçen "recm" kelimesi Saffât suresinde geçen ayet ile açıklanmıştır. Bir rivâyete göre bazı şeytanlar meleklerin mertebelerine ulaşip ilahî bilgiler toplamak istemişler, melekler de bunu görünce onları ateş topları ile kovalamışlardır. Dolayısıyla Mülk süresinde geçen ve kandil gibi olan

¹⁹⁰ Tayyâr, Musâit b. Süleymân, *Fusûl fi Usûl't-Tefsir*, Daru İbn Cevzi, Mekke, 1423, s. 36.

¹⁹¹ Duhâ 93:7.

¹⁹² Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 309.

¹⁹³ "Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanması sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık." (Mülk 30:5.)

¹⁹⁴ "Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik. Ve (onu) her türlü isyankâr şeytanî güce karşı koruduk. Onlar artık o yüce topluluğu dinleyemezler, (bölgeden) uzaklaştırmak için üzerlerine her yönden atış yapılır; ayrıca onlar (âhirette de) bitmez bir azaba çarptırılacaklardır. Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ışık topu kovalar." (Saffât 37:6-10.)

bir kısım yıldızlarla şeytanların taşlanıldığı ifade edilen ayet, Saffât suresinin bazı ayetleri ile yorumlanmıştır. Son olarak müellif Saffât suresinde melekleri dinlemeyi arzulayan şeytanların çarptırılacağı azabın Mülk süresinde bahsi geçen “ateş topları” olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵

Müellifin kullandığı bu yöntemi gösteren başka bir örnek de Alak suresinde geçen “Gördün mü, bir kulu namaz kılariken engelleyen o adamı?”¹⁹⁶ ayetidir. Yazar ayette geçen “kul” ifadesinin Hz. Peygamber (sav) olduğunu söylemekte, buna delil olarak İsrâ¹⁹⁷, Necm¹⁹⁸, Enfâl¹⁹⁹, Cin²⁰⁰ ve Bakara²⁰¹ surelerinde geçen “kul” ifadesini göstermektedir. Ayrıca Enbiyâ suresinde Allah Teâlâ peygamberlerini “kulları”²⁰² olarak nitelemiş, Şûrâ suresinde muttaki müminleri bu vasıfla anmış²⁰³ ve peygamberleri onlara nispet etmiştir. Görüldüğü üzere yazar ayetler arasındaki münâsebeti gözeterek bunları birlikte değerlendirmiş, bir ayeti bir diğeriyle tefsir etmiştir.²⁰⁴

İnsân suresinde yer alan “*Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık*”²⁰⁵ ayeti de bunun örneklerindedir. Sirâcuddin bu ayeti tefsir ederken Allah’ın insanı imtihan için yarattığını ve ona sorumluluklar yükleyerek bazı şeyleri emredip bazılarını da yasakladığını ifade etmektedir. Ayrıca ilahî emirleri yerine getirmenin mümkün olabilmesi için de kendisine duyu ve görme organlarının verildiğini belirtmektedir. İnsanın bir gaye doğrultusunda yaratıldığını ifade eden başka ayetlerin de bulunduğu söyleyen yazar Mü’minûn suresinde geçen “*Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?*”²⁰⁶ ayetini ve Kıyâmet suresinde geçen “*İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır?*”²⁰⁷ ayetini örnek olarak

¹⁹⁵ Sirâcuddin, *Havle Tefsîr Sûrati'l-Mülk*, Daru'l-felâh, Halep, 1993, s. 81.

¹⁹⁶ Alak 96:9-10.

¹⁹⁷ “*Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi iştir ve görmektedir.*” (İsrâ: 17:1.)

¹⁹⁸ “*Böylece Allah kulunu vahyini iletti*” (Necm 53:10.)

¹⁹⁹ “*Allah’a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz.*” (Enfâl 8:41.)

²⁰⁰ “*Allah’ın kulu O’na ibadet etmek üzere kalktığına üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar.*” (Cin 72:19.)

²⁰¹ “*Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin.*” (Bakara 2:23.)

²⁰² Sâd 38:17.

²⁰³ Şûrâ 42:52.

²⁰⁴ Sirâcuddin, *Alak*, s. 83.

²⁰⁵ İnsân 76:2.

²⁰⁶ Mü’minûn 23:115.

²⁰⁷ Kıyâmet 75:36.

zikretmektedir. Görüldüğü üzere her iki ayette de Allah Teâlâ'nın insanı boş yere yaratmadığı, onu sorumlu kıldığı ve bir hikmete binaen ona böyle bir vazife yüklediği ifade edilmektedir. Hesap gününün olduğunu ve her bir insanın ameline göre hesaba çekileceğini beyan etmeleri için de Allah Teâlâ peygamberler gönderip onları hidayet kaynağı kılmıştır.²⁰⁸

1.3.2. Kur'ân'ın Hadislerle Tefsiri

Hiz. Peygamber'in söz, fiil ve ikrarlarını ifade eden sünnet, Kur'ân'dan sonra ayetleri tefsir ederken başvuru olan ikinci kaynaktır. Bir ayetin tefsiri hakkında vârid olan bir hadis ile yapılan açıklamayı bizzat şeriat meşru kılmaktadır. Zira Allah Teâlâ “*İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik*”²⁰⁹ buyurmaktadır. Bu da açıkça sünnetin Kur'ân'ı açıklayıcı olduğunu göstermektedir.

İhtilafa düştüklerinde veya bir soru gündeme geldiğinde sahâbe de bizzat Hiz. Peygamber'e (sav) gelerek detlerini anlatırlardı. Zira Hiz. Peygamber'in (sav) hevâ ve hevesine göre konuşmadığını, her daim vahiy ile irtibat halinde olduğunu bilirlerdi. Bu hakikat şu ayetle vurgulanmaktadır “*Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*”²¹⁰ Önceki âlimler de bu hususu bilerek hadisleri toplamış, nakletmiş ve bunları tedvin etmiştir. Buhârî, Müslim ve sünen sahiplerinin çabalarıyla bu mecmualar bir araya getirilip yok olmaktan korunabilmiştir.

Sirâcuddin'in telif ettiği kitaplarda hadislerle tefsir yönteminin kullanıldığını açıkça görmekteyiz. Neredeyse her ayette Hiz. Peygamber'den (sav) bir rivâyet aktarılmaktadır. Müellif okuyucuların hadisleri görmeleri ve bunları Allah'ın kelamıyla ilişkilendirebilmeleri için bu yöntemi kullandığını birçok kitabının mukaddime bölümünde belirtmektedir. Bu çerçevede şu ifadeyi kullanmaktadır “*النبی صاحب البیان عن القرآن Kur'ân'ın açıklama vazifesi Hiz. Peygamber'e aittir*”²¹¹. Sadece rivâyetlerin metinlerini aktarmakla yetinmeyen yazar ayrıca bunların senedlerini, râvilerini, hadisi tahrîc edenleri, diğer destekleyici rivâyetleri (şevâhid) ve hadisin hükmünü de zikretmektedir.

Müellif bir hadis zayıf veya illetli olduğunda onun (eğer varsa) farklı yollardan şahitlerini zikredip hasen derecesine ulaştırmaya gayret etmektedir. Bununla birlikte bazen hadisin râvilerini veya hadisi tahrîc edenleri zikretmediği de görülmektedir. Bazen de

²⁰⁸ Sirâcuddin, *İnsân*, s.15.

²⁰⁹ Nahl 16:44.

²¹⁰ Necm 53:3-4.

²¹¹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 82.

rivâyetleri bizzat kendisi bir araya getirerek okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Kütüb-i sitte başta olmak üzere kaynakları arasında birçok hadis mecmuası ve hadis şerhleri bulunmaktadır.

Müellif birçok yerde aktardığı rivâyetleri ayrıca şerh de etmektedir. Bundan dolayı, yukarıda da geçtiği üzere, hadisin içerdiği nokteleri ve hakkında yapılan yorumları öğrenmek için âdeta önünde bulunan bir hadis kütüphanesinden istifade etmektedir. Ayrıca yazarın da bizzat ifade ettiğine göre aktarılan rivâyetlerin sıhhati genel olarak sabittir. Bundan kasıt hadislerin sahih derecesine ulaşmış olması veya sahih derecesine ulaştıracak kadar destekleyici rivâyetlerin olmasıdır. Zayıf hadisler ise ancak yapılmasını dinin tavsiye ettiği güzel iş ve hareketleri içeren rivâyetler bağlamında nakledilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen hususları açıklayıcı birkaç örnek zikredecek olursak: Müellif “*Bizi dosdoğru yola ilet*”²¹² ayetinde geçen “sırât” kelimesini “İslâm” olarak tefsir etmektedir. Delil olarak da senediyle birlikte bir hadis zikreden yazar Hz. Peygamber’in (sav) bu kelimeyi “*İslâm dini*” olarak açıkladığını belirtmektedir.²¹³ Başka bir deyişle dosdoğru yoldan kasıt İslâm dinî ve onun belirlediği yoldur.²¹⁴

Fâtır suresinde geçen “*Güzel sözler O’na yükselir; rızâsına uygun iş ve davranışları da O yüceltir*”²¹⁵ ayetinin tefsirini yapan Sirâcuddin, ayette geçen “güzel söz” (el-kelimu’t-tayyibe) terkiibini tekbir, hamd ve tesbihten oluşan Allah’ın zikredilmesi olarak açıklamakta ve Allah Teâlâ’nın salih amelleri melekleri vasıtasıyla yücelttiğini belirtmektedir. Müellif, kulun rabbini zikretmesiyle meleklerin bu tesbih ve hamdları arşa yükselttiğini ve arşın etrafında döndüklerini kanıtlamak için bazı hadisleri nakletmektedir.²¹⁶ Ebû Mûsâ’dan (ra) rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “*Rasûlullah (sav) aramızda ayağa kalkıp şu beş cümleyi söyledi: Allah Teâlâ uyumaz, zaten O’na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüzleyin yapılmadan önce, gündüzleyin yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah’a yükseltilir. O’nun hicabı nurdur.*

²¹² Fâtihâ 1:5.

²¹³ Sirâcuddin, *Fâtihâ*, s. 39.

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen bu rivâyet şöyledir: “*Sırât-ı müstakîm dosdoğru bir yoldur. Yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir davetçi var. O davetçi: «Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!» diye sesleniyor. Birisi perdeli kapılardan birine girmek istediğinde yukarıdan bir başka davetçi: «Sakin o perdeyi kaldırma! Kaldırırsan çıkar gidersin!» diye sesleniyor. Bu yol İslâm’dır. Duvarlar Allah’ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başındaki davetçi Allah’ın kitabıdır. Yukarıdaki davetçi ise müslümanın vicdanıdır.»*

²¹⁵ Fâtır 35:10.

²¹⁶ Sirâcuddin, *Su’ûdu’l-Akvâl*, s. 27.

Eğer o perdeyi açacak olsa, vechinin sübuhâtı, basarının ihata ettiği bütün mahlukatını yakardı.”²¹⁷ Başka bir rivâyette Abdullah b. Mes’ûd’dan aktarılmaktadır. O şöyle demiştir: “Biz size bir hadis aktardığımızda Allah’ın kitabından bunu tasdik edecek bir şey de getiririz. Şüphesiz ki kul “subhânallah”, “elhamdülillah”, “lâilâhe illallah” ve “tebârekallah” derse bir melek gelir ve onları kabz eder. Ardından onları kanatlarının altına biriktirir ve göğe doğru yükselir. Yanından geçtiği her bir melek o sözün sahibi için istiğfar eder. Ta ki bu sözler Allah’ın yüce makamına getirilinceye kadar.”²¹⁸ Ardından Abdullah b. Mes’ûd “O, salih amelleri yüceltir” mealindeki ayeti okumuştur. Son bir hadise daha yer veren yazar Nu’mân b. Beşîr’in Hz. Peygamber’den aktardığı şu sözlerini zikreder: “Allah’ın celâlinden zikrettiğiniz tesbih, tehlîl (lâilâhe illallah) ve tahmîd (elhamdülillah) cümleleri, arşın etrafında dönüp dururlar. Onlar tıpkı arı uğultusu gibi uğultu çıkararak, sahiplerini hatırlattırırlar. Sizden biri, arşın civarında kendisini daima hatırlatan birisinin olmasından hoşlanmaz mı?”²¹⁹

Yazarın isnadıyla zikrettiği birinci hadis salih amellerin Allah’a ulaştırılacağını göstermektedir. İkinci hadiste ise müminlerin zikirlerinin melekler tarafından Allah’a ulaştırıldığı ifade edilmektedir. Müellif bu hadisi tahrîc edeni zikretmemiştir. Ayrıca bu hadis İbn Mes’ûd’dan aktarılan mevkuf bir hadistir. Son hadiste ise “güzel sözlerin” melekler tarafından arşa ulaştırıldığı ifade edilmektedir. Bu hadisin de nerede geçtiği belirtilmemiştir.

1.3.3. Kur’ân’ın Sahâbe Görüşleri ile Tefsiri

Rivâyet tefsirinin üçüncü bir örneği sahâbe sözleriyle yapılan tefsirdir. Sahâbenin vuku’ bulan olaylara vâkıf olmaları ve ayetlerin iniş sebeplerini bizzat müşahede etmeleri sebebiyle bu tefsir türü ayetleri anlama hususunda önem arz etmektedir. Sahâbe, Hz. Peygamber’in ilmi ve feyzinden yararlanma fırsatı buldukları için doğru ve keskin anlama kabiliyeti elde etmişler ve bu meziyet sayesinde diğer insanlardan farklılaşabilmişlerdir. Her bir sahâbî aynı olmayıp İbn Abbâs ve İbn Mes’ûd gibi bazıları Kur’ân’ı anlama ve tefsir etme hususunda otorite olmuşlardır. Sahâbe sözlerinin önemine binaen bazı âlimler onları sanki Hz. Peygamber’den (sav) aktarılmış gibi merfu’ kabul etmişlerdir.²²⁰

Genel kabul edilen kurala göre sahâbe sözleri ancak Kur’ân veya sünnette bir açıklama bulunmadığında kullanılmaktadır. Sahâbenin ayetler hakkında yaptığı açıklamalar

²¹⁷ Müslim, İmân, 79, “293”.

²¹⁸ Tabarânî, *el-Mu’camu’l-Kebîr*, “9144”, IX, 233.

²¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, “24915”, VI, 54.

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, tah, Sâmi Selâme, Daru Taybe, Mekke, 1999, I,7.

bazı hadis kitaplarında senetleriyle bir araya getirilmiş veya Mukâtil b. Süleymân ve Taberî'nin eserlerinde olduğu gibi bazı tefsirlerde zikredilmiştir. Sirâcuddin'in kitaplarında sahâbe sözlerine gösterdiği önemi açıkça görmekteyiz. Bu rivâyetlerin bazen tahrîci yapılmadan sadece metni aktarılmakta, bazen de râviler zikredilip hadisin tahrîci yapılmaktadır.

Nahl suresinde geçen “*Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye size böyle öğüt veriyor*”²²¹ mealindeki ayeti tefsir eden müellif, özellikle ayette geçen “adalet” kelimesi üzerinde durmuştur. İbn Abbâs'tan aktardığı bir rivâyete göre buradan kasıt “lâilâhe illallah”, yani tevhitir. Allah'a ibadet eden adaletli ve insafli davranmış olacak, şirk koşan ise zulümetmiş olacaktır. “*Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür*”²²² ayetinde bu hakikat açıkça vurgulanmaktadır.²²³

Başka bir örnek ise Nisâ suresinde geçen “*Ey insanlar! Şüphesiz size rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik*”²²⁴ ayetidir. Yine İbn Abbâs'tan bir alıntı yapan müellif ayette geçen “delil” (burhân) kelimesinden kastedilenin Hz. Peygamber (sav) olduğunu belirtmektedir. Zira Peygamber delil mesâbesinde olan Kur'ân ile gönderilmiş ve bunu hakkıyla insanlara tebliğ etmiştir. Aslında insanları aciz bırakan ve peygamberin doğruluğuna delâlet edenin Kur'ân olmasıyla birlikte Hz. Peygamber (sav) mecâz yoluyla “burhân” olarak tesmiye edilmiştir.²²⁵

Sirâcuddin'in, Resûlullah'tan bir rivâyet bulamamışsa, sahâbe'nin sahih olan rivâyetlerine dayandığını, ve bu rivâyetleri destekleyen diğer rivâyetleri de aktardığını, bazen de Tabiîn'den nakledilen rivâyetlere işaret ettiğini görmekteyiz. Bu şunu gösterir ki Sirâcuddin, rivâyete dayalı tefsir eserlerinde mezkur olan rivâyetlere dayanmıştır. Yalnız o, bu rivâyetlerin sıhhatini incelememiştir. Zira ona göre sadece sahih derecede yada sahih mertebesine ulşan hadisleri zikretmektedir.

1.3.4. Kur'ân'ın Tâbiîn Görüşleri ile Tefsiri

Cumhur ulemaya göre Kur'ân'ın tefsirinde kullanılacak dördüncü kaynak tâbiîn sözleridir. Bununla birlikte birtakım bilginler tâbiîn Kur'ân hakkındaki yorumlarını, vahyin

²²¹ Nahl 16:90.

²²² Lokman 31:13.

²²³ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 60.

²²⁴ Nisâ 4:174.

²²⁵ Sirâcuddin, *Alak*, s. 76.

nüzulüne şahit olmayıp onu doğrudan peygamberden işitmediklerinden dolayı, hüccet olarak kabul etmemişlerdir. Ancak bilginin doğrudan seçkin sahâbe neslinden alınmasından dolayı bu ikinci görüş muteber kabul edilmemiştir.²²⁶

Genel itibarıyla tâbiîn sözleri tefsir kitaplarında zikredilmiş ve bir araya getirilmiştir. Mücâhid gibi bazı tâbiîn Kur'ân eğitimini doğrudan sahâbeden alıp onu, vahyin inişini bizzat müşahede etmiş nesil vasıtasıyla kavramışlardır. Bu hakikati Mücâhid şöyle ifade etmektedir: “*Kur'ân'ı İbn Abbâs'a baştan sona kadar üç defa okudum. Her bir ayette onu durdurur, sorular sorardım.*”²²⁷ Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebû Rebâh ve Ebü'l-Âliye tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerindendir.

Sirâcuddin bir ayeti tefsir ederken Hz. Peygamber (sav) veya sahâbeden bir rivâyet bulamadığı zaman tâbiîn sözlerine yönelmektedir. Ayrıca mana açısından bir zıtlık içermedikçe bazen tâbiîn sözlerini sahâbeden aktarılan rivâyetlerin ardından zikretmektedir. Müellif âdeti gereği tâbiîn sözlerini aktarırken bazen rivâyeti isnadıyla zikretmekte, bazen de sadece metne atıf yapmaktadır.

Zâriyât suresinde geçen “*Onlar için ne gök ağladı ne de yer. Kendilerine aman da verilmedi*”²²⁸ ayetini tefsir eden müellif, gök ve yerin fisk u fücür işlemelerinden dolayı kâfir için üzümlüp ağlamadığını belirtmekte, salih amel işleyip ölen müminlerin arkasından ise, salih amellerin inkitaya uğramasından dolayı, kederlendiğini ifade etmektedir. Zira daha önce de bahsi geçtiği üzere bir müminin işlediği salih ameller melekler vasıtasıyla göğe yükseltilmektedir. Bundan dolayı gök sevinir. Ayrıca yeryüzü de olup bitenlerinden etkilenir; işlenen ameller hayırlıysa sevinir ve huzurlu olur, şer içeriyorsa kızar ve kin güder.²²⁹

Müellif bu ayet hakkında vârid olan farklı rivâyetleri zikretmiştir. Bunları bir kısmı Hz. Peygamber'e (sav), bir kısmı sahâbeye ve bir kısmı da tâbiîne dayanmaktadır. Hz. Peygamber (sav) ve sahâbeden rivâyet edilenlerin isnadını râvi isimleriyle zikretmiş ve bunları tahrîc eden âlimlere de atıfta bulunmuştur. Ancak tâbiînden gelen rivâyetler için bazen doğrudan kitabın ismini zikrettiği de olmuştur. Sahâbeden rivâyet ettiklerine örnek olarak Hz. Ali b. Ebî Tâlib'ten aktarılan şu rivâyete yer vermiştir: “*Bir adam, Hz. Ali'ye; “Gök ve yer bir kimse için ağlar mı?” diye sordu. Hz. Ali ona şöyle cevap verdi: “Şüphesiz kul için yeryüzünde namaz kılacağı yer, gökte de amelinin yükseleceği bir yer vardır. Firavun*

²²⁶ Zehebî, *et-Tefsir*, I, 96.

²²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, “30287”, VI, 154.

²²⁸ Zariyât 15:29.

²²⁹ Sirâcuddin, *Su'ûdu'l-Akvâl*, s. 70.

ailesinin ne yeryüzünde salih bir ameli ne de göğe yükselecek bir ameli yoktur.’ Daha sonra Hz. Alişu ayeti okumuştur: “Onlar için ne gök ağladı ne de yer. Kendilerine aman da verilmedi.”²³⁰ Ayrıca İbn Abbâs’ın (ra) “Yeryüzü müminin arkasından kırk gün ağlar”²³¹ sözü de buna bir örnektir. Mücâhid’in “Onlar için ne gök ağladı ne de yer” ayeti hakkındaki şu yorumu da tâbiînden rivâyet edilenlerdendir: “Her bir mümin öldüğünde arkasından yeryüzü ve gökler ağlar”. Birisi ona “Gerçekten ağlar mı?” diye sordu. O, “Buna şaşırıyor musun? Yeryüzüne ne oluyor da secde ve rükû ile kendisini imar edenler için ağlamıyor? Ayrıca göklere ne oluyor da tesbih ve tekbirleriyle arı sesi gibi bir ses yapan müminin arkasından ağlamıyor?” diye cevap verdi.²³²

Hucurât suresinde geçen “Birbirinize kötü ad takmayın”²³³ mealindeki ayet müminlerin birbirlerine kötü lakap takmalarını yasaklamaktadır. Bundan kasıt bir müminin kardeşini çirkin bir ad ile çağırması veya kendisini üzecek ve rahatsız edecek lakaplarla anmasıdır. Özellikle küfür ve zındık gibi batıl iddialar içeren lafızların kullanılması menedilmiştir. Sahâbe ve tâbiînden aktarılan bazı rivâyetler bu anlatılanları teyit etmektedir;²³⁴ İbn Abbâs’ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: “Hatasından dönüp tövbe eden kişiye kötü ad takmak ve geçmişte yaptıkları yüzünden birisini ayıplamak yasaklanmıştır”.²³⁵ İbn Mes’ûd’un kötü lakap takma hakkında şunları söylediği rivâyet edilmiştir: “Yahûdî iken Müslüman olan birisine “Ey Yahûdî’ ya da Müslüman birisine “Ey fâsık’ demek kötü lakap takmaya bir örnektir.” Tâbiînden olan Atâ’dan aktarılanlara göre o “Ey domuz, köpek veya eşek gibi İslâmî olmayan isimlerle birisini anmak kötü lakap takmaktır” demiştir. Son olarak yazar Katâde’nin bu ayet hususunda şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Müslüman kardeşine, ey fâsık, ey münaфіk gibi lakaplar takma!”²³⁶

Yazarın ifadesine göre bu rivâyetler ışığında sahâbe ve tâbiîn kötü lakap takmayı, kardeşini anmak için kullandığı kötü bir vasıf olarak nitelendirdiklerini ve bunun o kişiyi incittiğinden dolayı yasaklandığını, ayrıca bu şekilde kardeşine lakap takanların, Müslüman

²³⁰ Tabarî, XXII, 36.

²³¹ İbn Ebî Şeybe, “34785”, VII, 136.

²³² Ebü’ş-Şeyh el-İsfahani’nin, *Kitabü’l-Azame*, V, 1714.

²³³ Hucurât 49:11.

²³⁴ Sirâcuddin, *Hucurât*, s.197 -180.

²³⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXII, 301.

²³⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXII, 301.

kişiden buna benzer kelimelerin duyulması günah olacağından, fâsik vasfını alacaklarını açıkça ifade etmektedir.²³⁷

Hiz. Peygamber'den (sav) naklettiği rivâyetlerin yanında Sirâcuddin Katâde, Hasan-ı Basrî, Saîd b. Müseyyeb ve Atâ b. Ebî Rebâh gibi bazı tâbiîden ve İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fâriz, Cüneyd-i Bağdâdî ve İmam Cafer-i Sâdik gibi mutasavvıf ve âriflerden de birçok alıntıda bulunmuş, ancak kaynaklara atıf yapmamıştır.

Rivâyetlere atıfta bulunduğu başka bir yer ise Âl-i İmrân'ın son ayetleridir. Sirâcuddin bu ayetleri tefsir ederken her bir insanın Allah Teâlâ'yı daima zikirle hatırlaması gerektiğini, yarattığı şeyler hakkında tefekkür etmesi durumunda yüce mertebelere ulaşabileceğini ve Hiz. Peygamber (sav) ile sahâbenin bu ayetleri okuma hususunda devamlılık gösterdiğini belirtmektedir. Ardından ayetin nüzul sebebine değinerek Hiz. Peygamber'in (sav), bu ayetler indiğinde, şükretme isteğiyle, ayakları çatlayan kadar namaz kıldığını ve Hiz. Âişe'nin (ra) bunu gördükten sonra çok şaşırdığını belirtir.²³⁸

Bir diğer rivâyete göre Atâ b. Ebî Rebâh Hiz. Âişe'ye (ra) “Allah Rasûlünde gördüğün en şaşırtıcı hâli bana haber verir misin?” diye sorar. Hiz. Âişe susar, ardından şöyle devam eder: “Rasûlullah bir gece yanıma geldikten sonra bana: “Ey Âişe! İzin verirsen, geceyi Rabbime ibadet ederek geçireyim diye buyurur. Ben de şöyle karşılık verdim: “Vallahi seninle beraber olmayı çok severim, ancak seni sevindiren şeyi daha çok severim.’ Sonra Hiz. Peygamber, güzelce abdest alır ve namaza durur. Bir müddet sonra ağlamaya başlar ve o kadar ağlar ki elbisesi, mübarek sakalları, hatta secde ettiği yer bile sıırıslam ıslanır. O, bu hâldeyken Bilâl (ra) sabah namazına çağırmaya gelir. Efendimizin ağladığını görünce: “Yâ Rasûlullah! Allah Teâlâ sizin geçmiş ve gelecek bütün günahlarınızı bağışladığı halde niçin ağlıyorsunuz?” diye sorar. Rasûlullah şöyle cevap verir: “Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı? Vallahi bu gece bana öyle ayetler nâzil oldu ki, onları okuyup da üzerinde tefekkür etmeyenlere yazıklar olsun’. Ardından “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır”²³⁹ diye başlayan ayetleri okudu.”²⁴⁰ Sirâcuddin daha sonra bir hadis âlimi olan Evzâî'den bir rivâyet de nakleder. Rivâyete göre kendisine bu ayetler üzerinde nasıl düşünüleceği sorulur. O, şöyle bir

²³⁷ Sirâcuddin, *Hucurât*, s.180.

²³⁸ Sirâcuddin, *Bakara ve Âl-i İmrân*, s. 50.

²³⁹ Âl-i İmrân 3:190.

²⁴⁰ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (ö. 354/965), *el-Müsnedü's-Sahîh*, tah, Muhammed Ali Sönmez ve Halis Demir, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2012. “7297”, VII, 772.

cevapta bulunmuş: “kendisini hadiste geçen tehlikeli durumdan kurtarabilmesi için bir müminin bu ayetleri tefekkür ederek okuması gerekir”.²⁴¹

Bütün bu anlatılanlar doğrultusunda Sirâcuddin’in sahâbe ve tâbiîn tarafından icma edilen ve bir tâbiînin yaptığı bireysel ictihad olmayan meselelerde tâbiînin sözlerine yer verdiği görülmektedir. Buna binaen sahâbenin görüşlerine mutabık olduğu ve bireysel ictihad olduğu bilinmediği sürece tâbiîn sözlerini de rivâyet tefsirinin bir türü saymak mümkündür. Buraya kadar saydığımız dört tür rivâyetle tefsirin alt kısımlardır.

1.4. Kur’ân’ın Lügavî Tefsiri

Şüphesiz Kur’ân’ın kelimeleri ve bu kelimelerin ifade ettiği farklı manalar üzerinde düşünüp bunları kavramak, Kur’ân’ı anlamının öncelikli yoludur. Allah Teâlâ Kur’ân’ı Arapların kelimelerine uygun olarak Arapça indirmiştir. Ayrıca onların dil kullanımını göz önünde bulundurularak aşina oldukları kelime ve kavramlar doğrultusunda cümle yapıları kurulmuştur. Dilin esas alınarak Kur’ân’ın tefsir edilmesi, Kur’ân’da geçen lafızların sözlük manalarına bakılmasıyla gerçekleşir. Sözlüklere bakılarak bir kelimenin içerdiği farklı manalar kavranabilmekte ve Arapların bu kelimeyi nasıl kullandığı, hakiki manasının yanında bir mecazî mana taşıyıp taşımadığı bilinebilmektedir.²⁴²

Sirâcuddin küçüklüğünden beri dil bilgisi ile ilgilenmiş ve *Elfiyyetu İbni Mâlik*’i ezberlemiştir. Derslerin esnasında ona işaret etmiştir. Dil bilgisini Abdulvehhâb Mısırî hocasından öğrenmiştir. Kur’ân-ı Kerimi, nebevî hadisleri ezberlemesi, Makâmêtu’l-Harîrî ve çok şiir bilmesi sayesinde Arapça dili hakkında birçok bilgi edinmiştir. Dili zengin olup aynı zamanda değerli bir edebiyatçı ve şairdir. Sesi iyi olup şiirleri güzel bir sesle okuyup aralarından en güzelini, en akıcısını seçerdi.

Birçok şiir yazmıştır. Bazılarını da eserlerinde yayınlanmıştır. Fakat kendi ismini girişlerinde söylememiştir. "Söyleyene Allah rahmet eylesin" demekle yetinmiştir. Aşağıda kasidelerinden birini aktaracağız.

يا إلهي يا مجيب السائلين بالنبي الصادق الهادي الأمين
أشرح الصدر ويسر أمرنا وأعنا يا قوي يا متين
يا إلهي يا رجاء المرتجين بالكلام المحكم الحق المبين
بضياء وجهك النور الذي نور العرش وعم العالمين²⁴³

²⁴¹ Sirâcuddin, *Bakara ve Âl-i İmrân*, s. 50.

²⁴² Tayyâr, *et-Tefsiru’l-Luğaviyu li’l-Kur’ân*, Daru İbn Cevzi, Mekke, 1432, s. 8.

²⁴³ Muhyiddin, *İthâf*, s. 202-273.

Başka bir manzumede, Allah'ın nimetlerinden söz etmiş, ona faziletleri için şükretmiş ve şöyle demiştir:

عبد ذليل تحت راية مجدكم من شأنه الإطراق والإصغاء
لا تحرموني فضل جودكم الذي شهدت به الخضراء والغبراء
أرجوكم يا سيدي من فضلكم نفحات وصل ليس فيه جفاء
لكم أيادي البيض حيث قبلتموني خادماً شكري لكم وثناء
فلكم وكم أكرمتموني عطفكم فلنعم ذاك العطف والإيواء²⁴⁴

Başka yazdığı şiirler de bulunur, fakat bunlar, bir kitapta toplanmamıştır. Çoğu tuttuğu notlarda mevcuttur.²⁴⁵

Sirâcuddin'in telif ettiği eserler incelendiğinde onun bu yönetime sıkça başvurduğu ve *Lisânü'l-Arab* ve *Muhtârü's-Sihâh* gibi daha önce bahsi geçen birçok temel sözlük kitaplarına atıfta bulunduğu görülecektir. Ayrıca yazar Sîbeveyh ve İbn Fâris gibi büyük dilcilerden de istifade etmiş, Şâfî ve Hz. Ali (ra) gibi şiir alanında yetkin şahıslardan da alıntılarda bulunmuştur. Bunların yanında yazar Kur'ân'ın belâgî yönünü de ortaya koymaya çalışmakta, gerekli gördüğü yerde meânî ve bedî' gibi ilimlere ve bu alanda yazılan eserlere müracaat etmektedir. Fakat eserleri dikkatlice incelendiğinde, bunların sadece az bir kısmında belâgata değindiği görülecektir. Yazar genel manada Kur'ân'ı tefsir ederken özellikle iki hususa önem göstermiştir; ayetleri genel olarak anlamak ve akîdeye dair içerdiği konuları ortaya koymak.

Yazarın dile, nahve, belâgata ve şiirlere gösterdiği itinayı incelemek yerine olacaktır.

1.4.1. Nahiv Açıklamaları

İlk asırlardan beri âlimler, Kur'ân'ın Arapça inmesi sebebiyle, Arap dil ve edebiyatına dair yazılan eserleri farklı açılardan tasnif etmektedirler. Özellikle fetihler sonrası Arap olmayan kültür ve dillerin İslâm'a girmesiyle bu gereksinim artmıştır. Buna binaen müfessirler de Arap olmayan unsurların Kur'ân'ı yanlış anlamaması için bu sözlüklere önem göstermiş ve Kur'ân, sünnet, sahâbe ve tâbiîn sözlerinden sonra sözlükleri bir tefsir etme yöntemi olarak kabul etmişlerdir.²⁴⁶

²⁴⁴ Muhyiddin, *İthâf*, s. 474.

²⁴⁵ İtr, *Safahât*, s. 202.

²⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usuli't-Tefsir*, Daru'l-hayât, Beyrut, 1980, s. 9.

Yazarın gramer kitapları ve sözlükleri kullanarak tefsir ettiği ayetlerden birisi İsrâ suresinde geçen “Az bir kısmı dışında, onun neslini peşime takacağım”²⁴⁷ ayetidir. Allah Teâlâ'nın burada açıkça bildirdiğine göre şeytana insanları vesvese ile aldatılma gücü verilmiştir. Vesvesenin yeri kalptir. Şeytan kalbe bu vesveseleri fısıldadığında ve insan bu doğrultuda hareket ettiğinde günahkâr olmaktadır. Allah'ın böyle bir düzen kurması ve şeytana böyle bir yetki vermesi insanları sınamak içindir. Ancak diğer taraftan Allah Teâlâ ona rehberlik etmesi ve hata yaptığında doğru yola iletmesi için insanın zihnine hayra sevk eden düşünceler de vermiştir. Görüldüğü üzere ayet iblisin insanları dalâlete sürükleyeceğini ve vesvesesiyle onları Allah'a ibadet etmeden alıkoyacağını belirtmektedir. Ayeti tefsir eden müellif mananın “Şüphesiz ben yuları (zimâm) onların (insanların) çene altlarına (hanek) koyup bir hayvanı sevk eder gibi yönlendireceğim” olduğunu ifade etmektedir. Ardından yazar *Lisânü'l-Arab* adlı sözlüğe atıf yaparak “hanek” kelimesinin manasını incelemekte ve şeytanın insanoğluna yular takarak boyun eğdirmeyi ve istediği yöne doğru yönlendirmeyi hedeflediğini belirtmektedir.²⁴⁸

Farklı yerlerde geçen “Şüphesiz Allah her şeyi bilendir”²⁴⁹ ayetini tefsir eden müellif, “şey” kelimesinin bütün nesnelere kuşattığını, yani Allah'ın vücudu mümkün, vacip ve imkânsız (mustahîl) olan şeylerin hepsini bildiğini ve ilmiyle her şeyi kuşattığını belirtmektedir. Ayrıca bütün nesnelere türlerini bilen Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağını, sonsuz ilminin zâhir ve bâtın, küçük ve büyük bütün şeyleri kapsayacağını da ifade etmektedir. “Şey” kelimesinin manası hakkındaki ihtilaflara da değinen yazar, tefsir kitaplarından iktibas ederek Sibeveyh'in “şey, bilinebilen ve hakkında haber verilebilen hususlardır” şeklindeki açıklamasını zikretmekte ve buna binaen Allah'ın ilminin mevcut olan ile ma'dûm olanı da kuşattığını ifade etmektedir.²⁵⁰

Nahiv ilminin Kur'ân'ı anlamadaki önemi herkes tarafından kabul edilen bir husustur. Zira bir sözün cümle içerisindeki konumu ile harekesi değişir, harekenin değişmesi de i'rabini gösterir ve bu i'rab sayesinde kelimenin manaya olan özel delâletini anlayabiliriz. Öneme binaen her bir müfessirin dilbilimini bilip gramere yeterli bir şekilde vâkıf olması gerekmektedir. Sirâcuddin'in eserlerine bakıldığında o nahiv ilmine çok sık olmasa da başvurmakta, gerekli olduğu yerde nahiv eserlerine atıfta bulunmaktadır.

²⁴⁷ İsrâ 17:62.

²⁴⁸ Sirâcuddin, *Bakara ve Âl-i İmrân*, s. 145.

²⁴⁹ Bakara 1:282.

²⁵⁰ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 383.

Örneğin “*Sen rabbinin hükmünü sabırla bekle, kuşkusuz sen bizim gözetim ve korumamız altındasın. Her kalktığında rabbini hamd ile tesbih et*” ayetinde geçen “*Kuşkusuz sen bizim gözetim ve korumamız altındasın*”²⁵¹ (فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا) ifadesi yazar tarafından nahiv ilmi kullanılarak tefsir edilmektedir. Bu cümleye dikkatlice bakıldığında onun ilahî bir müjde içerdiği ve te’kid edatlarıyla pekiştirildiği görülecektir. Öncelikle cümle te’kid harfi olan “*إِنَّ*” ile başlamış ve bu edat süreklilik bildiren isim cümlesinin başına getirilmiştir. Bu da cümlenin daha fazla vurgular içerdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Allah Teâlâ peygamberine, onu gözetim ve koruma altında tutacağı sözünü vermekte ve bunda şüphe olmadığını ifade etmek için cümlenin manasını pekiştirmekte ve vurgu yapmaktadır.²⁵²

1.4.2. Belâgat Açıklamaları

Araplar indinde belâgatın önemli bir yeri vardır. Muktezâ-yı hâl’e uygun olarak konuşup kurduğu cümlelerde fasîh kelimeler kullanan ve bunu çokça yaptığı için artık kendisinde oluşan bir yetkinlikle bunu yapabilen kişiye belîg denir. Belâgat kelimesi (b-l-g) kökünden türemiştir. İsm-i fâili “belîg”dir. *Tâcu’l-Arûs* adlı sözlükte geçtiğine göre “belâgat” başka şeyleri itibara almaksızın haddi zatinde güzel olan kelama denir. Bunun için şu üç şartı haiz olmak gerekir; sarf ve nahiv açısından isabetli, kastedilen manaya mutabık ve doğru olmak. Bu şartlardan birine zarar gelirse kişi artık tam manasıyla belîg sayılmaz. Bunun yanında belâgat ayrıca söyleyen ve söylenen söze göre de değişkenlik gösterir.²⁵³

Sekkâkî’ye göre belâgat, konuşan kişinin manaları dile getirme/ifade etme konusunda, terkiplerin hususiyetlerine (havâs) tam olarak hakkını veren ve teşbih-mecaz-kinaye türlerini gereği gibi kullananlara özgü bir dereceye (had) ulaşmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm bu tanıımı tam manada haiz olup sözlerin en güzelidir. İçerdiği yüksek derecede belâgî sözler sebebiyle Araplar aynısı getirmekten aciz kalmıştır. Hatta Kur’ân onlara bu hususta meydan okumuş ancak onlar başarısız olmuştur. Sirâcuddin’in kitapları incelendiğinde onun ihtiyaç durumunda belâgatın detaylarına değindiği, Kur’ân’ın i’câzı meselesine ise sıkça atıfta bulunduğu görülecektir.²⁵⁴

Hûd suresinde geçen “*Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!*” denildi. *Su çekildi; hüküm yerini buldu, gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; “Zâlimlerin topunun canı cehenneme!”*

²⁵¹ Tûr 52: 48.

²⁵² Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 275.

²⁵³ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, Vezârtu’l-İrşâd, Kuveyt, 1965, XXII, 447.

²⁵⁴ Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebî Bekr, (ö. 626/1229), *Miftâhu’l-Ulûm*, tah, Naim Zerkûr, Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1987, s. 416.

*denildi*²⁵⁵ ayetini tefsir eden yazar, Suyûtî'nin İbn Ebi'l-İsba'dan rivâyet ettiği şu sözlerini aktarır: “Bu ayette belâgatın neredeyse yirmi çeşidi vardır.” Daha sonra müellif bunlardan öne çıkanları zikreder. Yazar, “*Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!*” ayetleri arasında tam bir münâsebet olduğunu, ayette mecaz türlerinden olan istiarenin kullanıldığını ve “toprak” (arz) ile “gök” (semâ) kelimelerinin arasında bedî' ilminde bilinen tıbâk çeşidinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca “Ey gök” sözünde mecaz olduğunu da belirten yazar, aslında hakiki mananın “Ey gökten gelen yağmur” olduğunu nakletmiştir. Son olarak ayette, ayetin veciz ifade ve her şeyi kuşatıcı bir anlatımla nâzil olması sebebiyle, az sözle çok şey ifade etme manasına gelen î'câzin kullanıldığı ve duyan kişinin manayı açık ve net bir şekilde anlayıp aklına ayete dair sorular gelmemesi sebebiyle “hüsn-ü beyân” türünden bir belâgat kullanıldığı ifade edilmektedir.²⁵⁶

1.4.3. Şiirle İstişadı

Yazar Kur'ân'da yer alan bir kelimenin manasını tefsir ederken, bu tefsirin doğruluğunu ispatlamak için, Arap şiirine atıfta bulunmuştur. Bilindiği üzere Kur'ân Arapça indiği için özellikle Arap diline vâkıf olanlar bazı lafızları hiçbir delile ihtiyaç olmaksızın anlayabilmektedirler. Ancak müşterek kelimeler gibi manaları çok olan lafızların içerdiği manaları anlamak için bazen bir delile ihtiyaç duyulabilir. Kapalı olan ifadeleri anlama ve dilsel kuralları açıklamaya yönelik çalışmalar sahâbe döneminde başlamış ve tâbiîn döneminde gelişerek devam etmiştir. Şiirin, Arapların kullandığı ifadeleri anlama hususundaki önemine işaret eden Hatîb el-Bağdâdî, onun, nadir görülen bir hikmet olduğunu, atasözlerini içerdiğini, tefsirin ve te'vilin şahit ve delillerinin bulunduğu Arapların divanı olduğunu ifade eder.²⁵⁷

Kur'ân ayetlerini anlamaya yönelik şiirin delil olarak kullanılıp kullanılmaması hususunda âlimler ihtilaf etmiştir. Her ne kadar bir kısım âlimler bunu kabul etmese de çoğunluğun temsil ettiği görüşe göre Kur'ân'ın kapalı olan lafızlarını anlamak için şiir kullanılabilir. Zira sahâbe, tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn bir ayeti anlamak için şiiri delil olarak kullanmışlardır.²⁵⁸ İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Şayet Kur'ân'ın*

²⁵⁵ Hûd 11:44.

²⁵⁶ Sirâcuddin, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerim ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, Matbaatu's-Sabâh, Halep, 1994, s. 107.

²⁵⁷ Hatîp Bağdâdî, *Câmi' li-Ahlâk'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, tah, Mahmûd Tahhân, Mektebetü'l-Mâarif, Riyad, II, 197.

²⁵⁸ Tayyar, *et-Tefsiru'l-Luğaviyu*, s. 158.

*lafızlarından size bir şey gizli kalmışsa onu şiirde arayın. Nitekim şiir Arapların divanıdır.*²⁵⁹

Sirâcuddin, gerekli gördüğü yerlerde, Kur'ân'ın kapalı lafızlarını tefsir etmek için şiirlere atıfta bulunmuştur. Mülk suresinde geçen “*Rablerini inkâr edenlere cehennem azabı vardır. Orası ne kötü bir varış yeri!*”²⁶⁰ ayetini tefsir ederken yazar “küfr” (كفر) kelimesinin manasının “örtmek” (غطى) olduğunu belirtir. Ardından şairin ismini anmaksızın bu tefsirin doğruluğunu ispat etmek amacıyla şu şiir nakleder; *في ليلةٍ كَفَرَ النُّجُومَ عَمَامَهَا* “Gecelerden bir gecede bulutlar yıldızları örttü (k-f-r)”. O şairin ismini söylememiştir. ama arama neticesinde bu şiirler câhiliye döneminde yaşayıp İslam'a giren Lebîb b. Asım adlı şaire aittir.

Görüldüğü üzere (كفر) kökünden gelen fiil (غطى) manasında kullanılmıştır. Gece de karanlığıyla her şeyi örttüğü için “kâfir” olarak isimlendirilmiştir.²⁶¹

Gördüğümüz kadarıyla Sirâcuddin, ayetlerin mânâlarını izah ederken, bu hususta ihtilaflar bulunmasına rağmen, ihtiyaca göre şiir ile istidlal etmeyi unutmamıştır. Ancak bunu müfessirlerin kitaplarından naklettiğini ve genellikle cahiliye dönemindeki kadim Arap şiirini naklettiğini fark ettik. Kur'an'ın nazil olduğu ilk dönemdeki Arapların sözlerine göre mânâları açıklığa kavuşturmakla birlikte, bu hususta genişlememiştir.

2. Ulûmu'l-Kur'ân

Kur'ân ilimleri kavramı genel bir manaya sahip olup Kur'ân üzerinde düşünme sonucu elde edilen bütün ilim çeşitlerine denmektedir. Fıkıh, akîde ve astronomi gibi tabii ilimler buna örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında “Ulûmu'l-Kur'ân” kavramı Kur'ân'ı anlamaya vesile olan bütün diğer ilimler için de kullanılabilir. Daha sonraları âlimler bu kavramı bir ıstılah olarak ele alarak onu Kur'ân'la ilgili olan ilimlere hasretmişlerdir. Nuruddin Itr, bu ilmi “Kur'ân'ın nüzülü, tertip ve cemedilmesi, yazılması, tefsir edilmesi, i'câzı, nâsih ve mensûh gibi Allah'ın indirdiği kitaba bağlı olan külli meselelerdir” şeklinde tarif etmiştir.²⁶²

Yukarıda geçen bilgileri göz önünde bulundurarak Kur'ân ilimlerinin esbâb-ı nüzul, tertîb-i nüzul, nâsih ve mensûh ilmi, kıraat ilmi, Mekkî ve medenî ayetler, hurûf-ı mukattaa ve garîbu'l-Kur'ân gibi alt başlıklardan oluştuğunu ve bunların yegâne gayesinin Kur'ân'ı anlamada birer alet olduklarını ifade edebiliriz. Sirâcuddin telif ettiği bazı kitaplarında Kur'ân

²⁵⁹ Hâkim, *Müstedrek*, “3854”, II, 542.

²⁶⁰ Mülk 67:6.

²⁶¹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 87.

²⁶² Itr, *Safahâtun*, s. 8.

ilimlerine değinmiş, fakat esbâb-ı nüzul, kıraat ilmi ve hurûf-ı mukattaa konuları hariç diğer meseleler hakkında detaylı bahsetmemiştir.

Sirâcuddin'in Ulumu'l-Kur'ân'a dair bir eseri yoktur. Ama o, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân* adlı eserinde, Ulumu'l-Kur'ân ile ilgili bir eser yasayacağını söylemiştir. Sirâcuddin, ayetleri açıklarken Ulumu'l-Kur'ân'a dair meseleleri ele alırken orta bir şekilde alıp açıklamaya ve değerlendirmeye çalışmıştır. Özellikle açıklamakta olduğu ayet, Ulumu'l-Kur'ân'a dair bir mesele içerirse bu meseleyi iyi bir şekilde izah etmiştir. Ama Ulumu'l-Kur'ân'ın bütün meselelerini ele almamıştır. Bunun sebebi, onun Kur'ân'ın tamamını tefsir etmemesine bağlıdır.

2.1. Mekkî ve Medenî Konusuna Dair Açıklamaları

Bu başlık altında Mekke veya Medine döneminde Hz. Peygamber'e (sav) indirilen ayet veya surelerin tam olarak nerede indirildiği incelenecektir. Suyûtî kitabında Mekkî'yi "hicretten önce indirilen" ve Medenî'yi de "veda haccı veya fetih günü, ister Medine isterse de Mekke'de, hicretten sonra indirilenler" olarak tanımlamıştır. Bu tanım ve taksimin Kur'ânî nasların anlaşılmasında büyük tesiri olmuştur.²⁶³ Müfessirler bundan etkilenerak Kur'ân'ı "Mekke ve Medine'de inen ayetler" olarak tefsir etmeye başlamışlardır. Bu değişikliğin en önemli faydası nâsîh ve mensûh ilminde görülmüştür.²⁶⁴

Sirâcuddin'in tefsir ettiği surelerin çoğunun Mekkî olduğuna işaret ettik. Onun, tefsir ettiği surenin hangi dönemde nâzil olduğu hususuna işaret edip ihtilaf varsa tercihte bulunduğunu görmekteyiz. Nitekim, âlimlerin hangi dönemde inzal edildiğini ihtilaf ettiği Felek suresini incelerken Medenî olduğu görüşü tercih etmiştir. Ayrıca o, Mülk, İnsân, Alak, İhlas surelerinin Mekkî olduğunu ifade etmiştir. Bazen de o, sadece tercih etmeksizin âlimlerin görüşlerine işaret etmekle iktifa etmiştir. Nitekim o, Fâtiha suresinin Mekkî mi Medenî mi olduğu hususunda âlimlerinin görüşlerini aktarıp iktifa etmiştir. Bazen de o, surenin farklı dönemde nâzil olduğunu ifade ederek ihtilafı gidermiştir. Nitekim o, İhlas suresinin hangi dönemde nâzil olduğu meselesindeki ihtilafa işaret ettikten sonra Hem Mekke'de hem de Medine'de inzal edildiğini söylemiştir

2.2. Kıraat İlmine Dair Açıklamaları

²⁶³ Suyûtî, *İtkân*, I, 37.

²⁶⁴ Suyûtî, *İtkân*, I, 69.

Tefsir ilminin altında değerlendirilen bir başka ilim dalı da kıraat ilmidir. “Kıraat” kelimesi (ق-ر-أ) kökünden türemiş bir masdardır. Tefsir âlimlerin e göre kıraat ilmi Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları bilmekten ibarettir. Bazı ihtimallerin diğer bazılarına tercih edilmesine vesile olacağı, dolayısıyla Kur’ân’ı daha iyi anlamak mümkün olacağı için bu ilmi bilmek her bir müfessir üzerine vaciptir.²⁶⁵ Sonuç olarak bu ilmin kelimeler ve bunların okunuş şekilleri ile alakalı olduğunu söyleyebiliriz.

Kıraat ilmi Kur’ân’ın nüzülü ile başlamış, Cebrâîl’in (as) vasıtasıyla Hz. Peygamber (sav) bu ilmi telakki etmiş, sırasıyla sahâbe ve tâbiîn de tevatür yoluyla bu ilmi öğrenmişlerdir. Daha sonra İslâm âlimleri bu ilme önem gösterip sonraki nesillere aktarmışlar, kâide ve esaslarıyla birlikte tedvin etmişlerdir. Yeni Müslüman olan acemlerin Arapçayı yeni öğrenmelerinden dolayı zayıf dil kullanımları ve bunun Kur’ân’a sirayet edeceği düşüncesinden dolayı kıraat ilmi erken yıllarda tedvin edilmiştir. Her bir kıraatin muayyen bir âlime nispet edilmesinin sebebi onların bu hususta çok fazla gayret edip talebelerinin çok olmasındandır. Birçok farklı kıraatin varlığı ise sahâbenin farklı kabilelerde yaşamaları ve her bir kabileye özel kullanım şeklinin olmasındandır. Bilindiği üzere Kur’ân bütün bu kabileleri muhatap kabul etmiştir. Bundan dolayı farklı kıraatler oluşmuştur. Kıraatleri bir ayrılık olarak değil, lehçeleri farklı olan Araplara kolaylık ve genişlik olarak görmek daha doğrudur.²⁶⁶

Şüphesiz Kur’ân’ı anlamada kıraat ilminin önemi büyüktür. Müfessir bu ilmi bilip Kur’ân’ı öyle okuduğunda, her seferinde kendisinde farklı manalar hâsıl olacaktır. Ayrıca neredeyse her kelimenin birçok farklı manasının olduğu görüleceğinden Kur’ân’ın mu’ciz olduğu ispatlanmış olacaktır. Yine her okunuşta insanlar üzerinden bir meşakkat kaldırılacak ve onlara kolaylık sağlanacaktır.

Farklı kıraatler ile rivâyet edilen ayetleri tefsir edip kıraat ilmine değinen Sirâcuddin, dil kurallarına göre bunları açıklamıştır. Daha iyi anlaşılması için birkaç örnek verelim.

Tâhâ suresinde geçen “*Gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin*”²⁶⁷ ayetleri açıklayan yazar ayette geçen “تَرْضَى” kelimesinin farklı bir kıraate göre, “لِتَرْضَى” şeklinde okunacağını belirtmiştir. Buna göre kelime sülâsî değil

²⁶⁵ Suyûtî, *İtkân*, IV, 215.

²⁶⁶ Hamed, Abdullah, *el-Kifâye fi et-Tefsiri bi'l-Mesûr ve 'd-Dirâye*, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2017, I, 82.

²⁶⁷ Tâhâ 20:130.

masdarı “إرضاء” olan rübâî bir fiildir. Bu ikinci kıraate göre ayetin manası değişip “umulur ki Allah senden razı olsun ve “*Rabbim artık razı geldim’ diyene kadar sana bolca nimetler versin*” manasına gelmektedir. Sonuç olarak her iki kıraatin de aynı manaya geleceğini, Allah’ın her iki durumda da peygamberine bolca nimetler vereceğini ve onun bundan hoşnut kalacağı söylenebilir. Bu nimetlerin hem dünyevi hem de uhrevi olduğunu söylemek mümkündür.²⁶⁸

Bir başka örnek ise Tâhâ suresinde geçen “*Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) mübarektir, cömerttir*”²⁶⁹ ayetleridir. Hamza, Kisâî ve Ali ayette geçen “سراج” kelimesini “سُرُج” olarak çoğul okumuştur. Diğer kârîler ise müfret olarak okumuşlardır. İkinci kıraate göre okunduğunda evrende birçok güneşin olduğunu söylemek mümkündür. İlk kıraat ise dünya güneşinin varlığına delildir. Dolayısıyla aralarında zıtlık olduğu iddia edilemez. Bir başka yorum ise ikinci kıraatte geçen “سُرُج” kelimesinin “yıldızlar” manasına geldiğidir. Ancak müellif bu yorumu reddederek burada “güneşler”in kastedildiğini iddia etmiştir. Zira “سُرُج” kelimesinin müfredi “سراج”dır. Bunun delili ise “تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا” ayetidir. Burada geçen “بروج” kelimesinden kasıt “yıldızlar”dır. Dolayısıyla bir sonraki ayetin farklı bir manası olması gerekmektedir. Bu yoruma göre ilk kıraatte geçen (سراج) kelimesi de yine dünya güneşine delâlet etmektedir.²⁷⁰

Sirâcuddin’in ihtilafa girmeksizin Kıraat ilmine önem vermesi, bu dalın Kur’ân’ın anlaşılmasındaki etkisinin ne kadar önemli olduğunu fark etmesini göstermektedir. Dolayısıyla Sirâcuddin, bu ilime temas etmeye çalışmış ve okuyuculara önemini anlatmak istemiştir. Ayetleri tefsir ederken bu hususlara işaret etmesi, metodunun kapsamlı olduğunu göstermektedir.

2.3. Esbâb-ı Nüzul Açıklamaları

Kur’ân’ın iniş sürecinin detaylarını daha iyi tahlil ve bağlamını tespit edebilmenin en iyi yollarından biri esbâb-ı nüzul ilmidir. Bu önemine binaen bir müfessirin bu ilmi kuşatacak derecede bilmesi ve meselelerine vâkıf olması önem arz etmektedir. Esbâb-ı nüzul ilmi “Vuku’ bulan ve Kur’ân’ın bir veya birkaç ayetinin inmesine yol açan olaydır” şeklinde tanımlanır. Nitekim ayetler, hatta bazen bir sure, özel bir olay doğrultusunda nâzil olur. Ancak bu bütün Kur’ân’ın bir sebep üzere indiği manasına gelmez. Nitekim peygamberlerin

²⁶⁸ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 379.

²⁶⁹ Furkân 25:61.

²⁷⁰ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s.114.

kavimleriyle olan bazı hikâyeleri, kıyamet günü, cennet ve cehennem gibi bazı hususlar bir olay/sebep olmadan nâzil olmuştur.²⁷¹

Esbâb-ı nüzul ilminin sağladığı birçok fayda vardır. Kur'ân'ın ifade ettiği manayı anlamada yardımcı olması bunun bir örneğidir. İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Nüzul sebebini bilmek ayetleri anlamada yardımcı olur. Zira sebep bilinince müsebbeb de bilinmiş olur.”²⁷² Bunun yanında ayetlerin iniş sebeplerinin içerdiği hikmetlerin bilinmesi, nassın zahirinden tevehhüm edilebilen karışıklık şekillerinin giderilmesi ve Kur'ân'ın belâgî yönünün keşfedilmesi gibi bazı faydalar da içerir.²⁷³

Esbâb-ı nüzul ilmi ictihada açık olmayan bir ilim dalıdır. Ayetlerin iniş sebeplerini öğrenmenin yegâne yolu ayetlerin nüzulüne tanıklık eden sahâbeden aktarılan rivâyetlerdir. Bu rivâyetler itinayla sahâbeler tarafından tâbiîne daha sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu rivâyetlerin menşei sahâbe olduğunda, bunların hükmü merfû' olarak kabul edilmiştir. Ancak tâbiünden birisi bunları rivâyet ederse bunlar mürsel olarak değerlendirilir. Buhârî ve Müslim gibi âlimler bu tarz rivâyetleri kitaplarında zikretmişlerdir. Sonraki dönemlerde Vâhidî gibi âlimler bunları müstakil kitaplarda telif ve tedvin etmişlerdir.²⁷⁴

Sirâcuddin ayetlerin iniş sebeplerini zikretmeye önem göstermiş ve bunlara genellikle tefsir edeceği ayetten sonra değinmiştir. Aktardığı rivâyet tek olduğunda bazen râvîlerin isimlerini zikretmiş ve teâruz durumunda olmayan hadisler için bazen birden fazla rivâyet zikretmiştir. Ardından kıssanın içerdiği hikmeti ve bizim için ne mana ifade ettiğini açıklamıştır. Bunun yanında bir de ayetin inmesine sebep olan olayın nerede vuku' bulunduğunu, yani Mekkî veya Medenî olduğunu da beyan etmiştir. Kur'ân'ı baştan sona tefsir etmediği halde ilk ve son inen ayetlere ve bunların nüzul sebeplerine de değinmiştir.

Nûr suresinde geçen “Gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur, topal için bir sakınca yoktur, hasta için de bir sakınca yoktur. Sizin için de kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarı elinizde bulunan evlerden ve arkadaşınızdan yiyip içmenizden bir sakınca yoktur. Birlikte veya ayrı ayrı yemenizde sizin için bir günah yoktur. Evlere girdiğinizde, Allah katından mübarek ve güzel bir selâmlama ile kendinize birbirinize

²⁷¹ İtr, *Ulûmu'l-kur'ân*, s. 46.

²⁷² İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usuli't-Tefsir*, Daru'l-hayât, Beyrut, 1980, s. 16.

²⁷³ İtr, *Ulûmu'l-kur'ân*, s. 46.

²⁷⁴ İtr, *Ulûmu'l-kur'ân*, s. 53.

*selâm verin. Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor*²⁷⁵ ayetini tefsir ederken müellif bu ayetin iniş sebebine değinmiştir. Rivâyet edilene göre cahiliye döneminde Araplar özür ehliyle yemek yemekten kaçınmaktaydılar. Bu ayette özür sahiplerinle oturmakta bir beis olmadığını belirtmek için nâzil olmuştur. Müellifin belirttiğine göre bu ayetin iniş sebebine dair birçok rivâyet vârid olmuş olsa da bunların arasında bir çelişki yoktur. Zira sebebin özelliği değil kelamın umumîliği esastır. Yazar iki görüşü de serdederek aralarında bir ihtilafın olmadığını izah etmiştir.²⁷⁶

Birinci görüş, Zührî'nin Hz. Âişe'den (ra) rivâyet ettiği şu olaydır: *“Müslümanlar Rasûlullah (sav) ile topluca savaşa çıktıklarında anahtarlarını da aralarında kötürüm olan kimselere bırakır ve şöyle derlerdi: ‘İhtiyacınız olursa, yiyebilirsiniz.’ Ancak bunlar: ‘Onlar bize bu yemekleri gönül hoşluğu ile helal kılmadılar’, diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah da: ‘Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden... yemenizde size de bir sakınca yoktur’ ayetini sonuna kadar indirdi.”* İkinci görüş, Abdullah b. Abbâs'tan (ra) rivâyet edilmiş olup, özür sahiplerinin özürlerinden dolayı insanlarla yemek yeme hususunda zorlandıklarıdır.²⁷⁷

Buna müteâkiben onlarla yemek yemekte bir beis olmayacağını ifade eden bu ayet inmiştir. Müellif iki görüşü de yorumlayarak, aralarında bir teâruz olmadığını söylemiştir. Zira her iki görüş de -ister başkasının parasıyla alınmış veya başkalarıyla ortaklaşa olsun- özür sahiplerinin yemek yeme hususunda zorluk çektiklerini ifade etmektedir. Bu durum - zorluğu hissettirecek şekilde- yemek yeme esnasında özür sahiplerinin hareketlerine de yansımaktadır. Sakat birisinin ayağını uzatması ve âmânın yemek yerken rahatsız verecek şekilde bir hata yapması buna örnektir. Buna muteâkiben onlardan zorluk ve darlığı kaldırmak ve kalplerini ferahlandırmak için ayet nâzil olmuş, özür sahiplerinin mücahitlerin mülkiyetlerine aldıkları evlerde hazırlanan yemekten yemeleri veya aynı masada onlarla yemek yemeleri mubah kılınmıştır.²⁷⁸

Başka bir örnekte *“O hemen kurultayını çağırсын. Biz de zebanileri çağıracağız”*²⁷⁹ ayetidir. Bu ayetler, makamını küçümsemek için Hz. Peygamber'i (sav) ibadetten alıkoyan Ebû Cehil hakkında inmiştir. Allah Teâlâ bu ayetiyle onu ve onun gibileri yüce ordularıyla tehdit etmiştir. Ayetin bu olay üzerine nâzil olması, Allah Teâlâ'nın peygamberini kâfirlerin

²⁷⁵ Nûr 24:61.

²⁷⁶ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 238.

²⁷⁷ Vâhidî, Ebu'l-Hasen, *Esbâbu'n-Nuzûl*, tah, Isâm el-Humeydân, Daru'l-Islâh, Demmâm, 1992, s. 330.

²⁷⁸ Sirâcuddin, *Hucurât* s. 238 -257.

²⁷⁹ Alak 96:17-18.

eziyet ve şerrinden koruyacağını vaat etmesinden dolayıdır. Aynı şekilde Allah Teâlâ kâfirleri korkutacağını, onları perişan edeceğini ve tuzaklarını tersyüz edeceğini de bize bildirmiştir. Bundan dolayı kâfirlerden hiç kimse onlara bir zarar veremez ve onları öldüremez. İbn Abbas'dan (ra) bu ayetlerin sebab-i nüzulü hakkında bazı bilgiler rivâyet edilmiştir. Bir rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) namaz kılariken Ebû Cehil ona gelir ve şöyle der: “*Seni bundan yasaklamadım mı?!*” Hz. Peygamber (sav) kalkıp ona doğru gider ve onu azarlar. Ardından Ebû Cehil şöyle der: “*Allah’a yemin ediyorum ki, senin de bildiğin gibi, yardım istediğim zaman benim yardımuma icabet edecek olan kişilerin sayısı sizinkilerden daha fazladır.*” Bu olay üzerine yukarıda geçen Alak suresindeki ayetler nâzil olmuştur. Buna cevaben Abdullah b. Abbas (ra) şöyle buyurmuştur: “*Allah’a yemin olsun ki (Ebû Cehil) yardımcılarını çağırdığında, Allah Teâlâ’nın vazifelendirdiği melekler onlara azabı tattıracaktır.*”²⁸⁰

Sirâcuddin, Esbâb-ı nüzul rivâyetlerine itina ettiğini ve bu rivâyetlerin kaynağına işaret ettiğini ve farklı tariklerini aktarıp aralarındaki ihtilafi gidermeye çalıştığını görmekteyiz. Ancak Esbâb-ı nüzul rivâyetindeki şahıslar ve olaylara göre ayeti tefsir ettiğini diyebiliriz bu durum ayetin âmm oluşuna aykırıdır. Sebebin hususiliğinin lafzın umumiliğine her zaman mani olmadığı usul uleması tarafından tasrih edilmektedir.

2.4. Hurûf-ı Mukattaa İle İlgili Açıklamaları

Hurûf-ı mukattaa Arapça alfabesindeki harflerden ibaret olup bazı surelerin başında yer almaktadır. Hurûf-ı mukattaa’nın sayısı hicâî harfler denilen alfabe harflerinin sayısının yarısıdır. “*Nûn*”, “*Hâ mîm*”, “*Elif Lâm Mîm*”, “*Elif Lâm Râ*” ve “*Kéf He Ye Ayîn Sâd*” bunun bazı örneklerindendir.

Sureler bazen bir, iki, üç veya dört harf ile başlayabilmektedir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan surelerin sayısı yirmi dokuzdur. Bakara ve Âl-i İmrân hariç bütün bu sureler Mekkî’dir. Hurûf-ı mukattaa Kur’ân’ın i’cazını ortaya koyduğu gibi onun Arapça harflerden meydana geldiğine de delâlet etmektedir. Fasih ve belîğ olmalarına rağmen Araplar Kur’ân’ın bir benzerini getirmekten aciz kalmışlardır. Ayrıca bu surelerin başında zikredilen bu harfler Kur’ân’ın yüceliğini de ortaya koymaktadır.²⁸¹

Âlimler bu harflerin ne manaya geldiği hususunda ihtilaf etmiştir. Bazılarına göre bu harflerin manası gizlidir. Bunlar müteşâbih ayetlerden olup Allah Teâlâ’dan hariç hiç kimse

²⁸⁰ Sirâcuddin, *Alak*, s. 137- 138. Ayrıca, Bkz: Ahmed, Müsned, “3231”, IV, 164.

²⁸¹ Itr, *Ulûmu’l-Kur’ân*, s. 156.

manasına vâkıf olamaz. Bu görüş İbn Abbâs ve Katâde gibi âlimlerden rivâyet edilmektedir. Bazı âlimler ise bu harflerin manasının açık olduğunu söylemiştir. Bu harflerin yirmiden fazla manaya gelebileceği söylense de bunların bir kısmı doğru, bir kısmı ise yanlıştır. Hurûf-ı mukattaa'nın manaları zikredilirken bunların yanında bazen delillere de yer verilmiştir. Bir diğer görüşe göre bu harfler surelerin isimleridir. Zira, “*Hâ Mîm Fussilet suresini oku*” manasına gelen bir hadis rivâyet edilmiştir. Başka bir görüşe göre ise bunlar Allah Teâlâ'nın yüceliğine delâlet eden Allah'ın yeminleridir. Bazıları ise bu harflerin Allah'ın isimleri olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs'tan, Kur'ân'da yer alan “Elif Lâm Mîm” ayetinin tefsiri hususunda “*Elif Lâm Mîm. Ben Allah'im. Her şeyi bilirim*”, “*Elif Lâm Râ*” ayeti hakkında “*Ben Allah'im. Her şeyi görürüm*” ve “*Elif Lâm Mîm Sâd*” ayeti hususunda ise “*Ben Allah'im. Her şeyi detaylandırırım*” şeklinde açıklamalar rivâyet edilmiştir. Ayrıca İbn Abbâs'tan yapılan başka bir rivâyete göre, *Elif Allah lafzını, lâm latîfi, mîm mecîdi veya elif O'nun ayetlerini, lâm lütfunu ve mîm de şânını (mecc)* ifade eder.²⁸²

Sirâcuddin çok fazla detaya girmeden hurûf-ı mukattaa'dan bahsetmiştir. Özellikle Kâf, Meryem ve Tâhâ suresini tefsir ettiği bazı kitaplarında bu konuya değinmiştir. Konuya dair kendi görüşlerini belirtirken sünnet, sahâbe ve tâbiîn kavillerinden deliller zikretmiştir. Bu hususu ilerleyen satırlarda daha fazla açıklığa kavuşturacağız.

Müellife göre surelerin başında yer alan bu harfler Allah Teâlâ'nın peygamberine ulaştırdığı bir vahiydir. Allah Teâlâ bu harflerin manalarını peygamberine bildirmiştir. Hz. Peygamber'den (sav) rivâyet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: “*Düşman size geceleyin saldırdığında “Hâ mîm, galip gelemeyeceksiniz” ifadesini kullanın.*”²⁸³ Rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) bu harflerin sırrına ve manalarına vâkıf olup buna uygun bir şekilde tavsiyelerde bulunmuştur.²⁸⁴

Aynı şekilde sahâbe de bu harflerin manalarına bilmektedir. Zira onlar Kur'ân'da anlamadıkları hususları Hz. Peygamber'e (sav) sorarlardı. Hurûf-ı mukattaa da Kur'ân'a özel bir husus olduğundan bunun hakkında soru sormamaları ve manalarının peşine düşmemeleri müellife göre mantıklı değildir. Ayrıca Kur'ân ayetlerini bizzat kendileri de diğer insanlara öğrettikleri sabit olup, anlamadıkları, hakkıyla üzerinde düşünmedikleri ve amel etmedikleri sürece on ayeti geçmedikleri de bilinmektedir. Buna göre hurûf-ı mukattaa harfleri üzerinde

²⁸² Suyûtî, *İtkân*, III, 30; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, (ö. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatu İsbâ Babî el-Halebî, Mısır, 1957, I, 172; Bâkîllânî, *el-İntisârü li'l-Kur'ân*, tah, Muhammed Kudât, Daru'l-Feth, Amman, 2001, II, 782.

²⁸³ Tirmizî, *Cihâd*, 11, “1682”.

²⁸⁴ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 110.

durmadıkları düşünülemez. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den rivâyet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: “Hz. Peygamber’in (sav) ashâbından bize Kur’ân öğretenlerin aktardığına göre onlar Rasûlullah’dan on ayet alırlar, anladıkları ve anladıklarıyla amel etmedikleri sürece bir sonraki ayetlere de geçmemektedirler.”²⁸⁵

Müellif konuyu *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân* adlı kitabında daha detaylı inceleyerek kendi görüşünü aktarmakta ve birtakım delillere yer vermektedir. Ayrıca bu konuyu daha derinlemesine incelemek için bir kitap telif etme isteği içerisinde olduğunu belirten yazar bunu yapamadan vefat etmiştir. Sözü çok uzatmadan yazarın konuya dair görüşlerine yer vermek istiyoruz.

Sirâcuddin harfleri, kelimeleri oluşturan ve hece harflerini ifade eden mebânî (elif, be ve te gibi) ve anlamları cümle içerisinde açığa çıkan mênâî (ilâ, min ve alâ gibi) olarak ikiye ayırmaktadır. Hurûf-u mebânî “أ” (e) ve “ب” (be) şeklinde okunduğu gibi “elifun” ve “beun” şeklinde de okunabilmektedir. Bu konu ancak Arapça diline vâkıf olan âlimler tarafından aktarılan bilgiler doğrultusunda bilinebilir.

Müellif vurgulayarak bu harflerin farklı manaları ifade ettiğini ve birçok hikmet içerdiğini belirtmekte ve “bu harflerin hiçbir manası yoktur” diyen bazı şahıslara tenkitler yönelmektedir. Hz. Peygamber (sav) hurûf-ı mukattaa'nın önemine işaret ederek sırf bu harfleri okuyanların ecir elde edeceklerini ifade etmektedir. Araplara meydan okuması yanında bu harflerin özellikle bazı surelerin başına konması ve bir, iki, üç gibi farklı sayı şeklinde gelmesinde de hikmetler vardır. Sahâbe ve tâbiîn sözlerini tetkik etmek suretiyle geçmiş dönem âlimleri bu hikmetleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Belirtilene göre her bir harf Allah Teâlâ veya peygamberinin isimlerinden bir isme delâlet etmektedir. Bunu ifade ederken birtakım ayetler delil olarak kullanılmıştır. Fasih Arapların sözlerinde de delil arayan âlimler onların şiirlerde bir harfi kullanıp bundan özel bir kelime kastettiklerini belirtmektedir.²⁸⁶

O, bir örnek vererek onların nasıl bir harf kullanarak özel bir kelime kastettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bir şair şöyle demiştir: “جَارِيَةٌ فَذَوْ عَدَّتِي أَنْ تَا - تُذْهَبُ رَأْسِي أَوْ تُفْلِي أَوْ تَا”. Birinci “te” den kasıt gelmektir (تأتي). İkinci “te” ise meshetmek (تمسح) manasını ifade eder. Müellife göre hurûf-ı mukattaa üç hedef gütmektedir. Birincisi ümmî olan peygamberin Allah tarafından gönderilen bir peygamber olmasının doğru oluşudur. İkinci olarak bu harfler

²⁸⁵ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 110.

²⁸⁶ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 110 -112.

Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına delâlet eder. Bu harfler Arapların anlayacağı şekilde Arapça dilinde nâzil olmuş ve kâfirlere meydan okumuş, ancak onlar bu ayetlerin bir benzerini getirememişlerdir. Son olarak müellife göre harflerin bu şekilde gelmesi onların önemine vurgu yapmak içindir.²⁸⁷

Farklı surelerin başına getirilen bu harfleri bağlam içerisinde değerlendiren Sirâcuddin bu harflerin Allah'a ve onun birliğine delâlet ettiğini ifade etmektedir. Kur'ân'da “şems”, “kamer” ve “necm” gibi farklı ayetler Allah'ın varlığı ve birliğine delil mahiyetindedirler. Bu ayetlerin başına getirilen hurûf-ı mukattaa da ayetin muhtevasına uygun olarak örneğin Allah'a, onun birliğine ve sıfatlarına delâlet etmektedir. Hatta bu harfler Allah'ın azametine delâlet eden ayetlerden daha önemlidir. Zira bunlar ilahî hususlar ve yüce manalar içerir. “Şems”, “kamer” ve “necm” gibi kevnî ayetler ise bu ilahî manayı içermezler. Müellif bunların yanında hurûf-ı mukattaa'nın farklı hikmetler içerdiğini de belirtmektedir.²⁸⁸

Meryem suresinin başında yer alan ve beş harften oluşan “كهيعص”²⁸⁹ ayeti hurûf-ı mukattaa'ya bir örnektir. Müellif bu ayetleri şerh ederken her bir harfin Allah'ın isimlerinden en az birine işaret ettiğini belirtmektedir. Örneğin “kef” harfi Allah'ın isimlerinden “el-Kâfi”ye, “he” harfi “el-Hâdi”ye, “ye” harfi “er-Rahîm”e, “ayn” harfi “el-Alîm” ve “sâd” harfi de “es-Samed” ismine delâlet etmektedir. Zevcesi kısır olan Zekeriyâ (as) Allah Teâlâ'ya yaşlı haliyle yakarmış ve O'nun ismini anarak dua etmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın ilahî isimleri gündelik hayatta da birçok tesirleri olmuştur.²⁹⁰

Müellif bu harflerin Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isim olduğunu bazı rivâyetler ile desteklemiştir. Hz. Ali(ra) ve bazı sahâbeden rivâyet edildiğine göre onlar “*Allah'ım! Beni affet. Ey Kêf He Ye Ayîn Sâd! Bana rahmet et*” şeklinde dua etmişlerdir. Ayrıca Hz. Abbâs'tan (ra) “*Elif lâm mîm*” ayetinin “*Ben her şeye mâlik olan Allah'ım*” manasına geldiği rivâyet olunmuştur.²⁹¹

Bu harflerin Allah'ın isimlerine delâlet etmesi yanında bir de ikinci bir görüş olarak bunların Kur'ân'ın i'câzını gösterdiği de ifade edilmektedir. Zira bu harfler bizzat Arapların konuştukları dil üzere indirilmiş olsa da fasîh olmalarına rağmen Araplar bu harflere mana

²⁸⁷ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 111.

²⁸⁸ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s.110 -112.

²⁸⁹ Meryem 19:1.

²⁹⁰ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 108.

²⁹¹ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 118.

verememişlerdir. Ümmî olmasına rağmen Hz. Peygamber'in (sav) dilinden insanları aciz bırakacak şekilde bu şekil ifadelerin sâdır olması ise onun doğruluğunu göstermektedir.

Tâhâ suresinin başında geçen ifadeler de yine hurûf-ı mukattaa'ya bir örnektir. Belirtilene göre “he” ve “tâ” harfleriyle Hz. Peygamber (sav) kastedilmiş olup bunlar “Ey tâhir, tayyip ve emîn kulum” manasını ifade etmektedir. Aynı şekilde Yâsîn suresinin başında yer alan ifadeler de Hz. Peygamber'in (sav) isimlerinden bir isimdir. Allah Teâlâ ona bu isim ile hitap etmiştir. Manası “Ey âlemlerin seyyidi”dir. Müellif bu yorumunun doğruluğunu Arapların ifadelerine bakarak temellendirmektedir. Zira Araplar bazı durumlarda bir harf (örneğin elif) itlâk edip bundan bir kelime kastedebilirler. Bu ifade şekli genelde sevgililer arasında çokça kullanılmaktadır.²⁹²

Gördüğümüz kadarıyla Sirâcuddin'in hurûf-ı mukattaa konusunu ele alma biçimi geniştir. Nitekim o, bu konuyu nakli ve akli delillerin ışığında farklı yerlerde değerlendirmiştir. Ayrıca bu konuya çokça işaret etmesi, konunun önemini ortaya koyar.

Konuyu işlerken, her görüşün delilini incelemekte bulunup ve aralarındaki ihtilafi gidermeye çalışan Sirâcuddin, hurûf-ı mukattaa'nın bir faydasının olmadığını söyleyen görüşü şiddetle reddetmiştir. Biz görüyoruz ki, Sirâcuddin, bu meseleye çok önem vermiştir. Çünkü ona göre hurûf-ı mukattaa'nın İcazul Kur'ân'ın meselesindeki rolü çok büyüktür. O, bu meseleyi müstakil bir kitapta geniş bir şekilde ele almak istediğini söylemiştir. Ama onun bu arzu gerçekleşemedi.

2.6. Münâsebet İlmine Dair Açıklamaları

Ayet ve sureler arasındaki anlam ilişkisini araştıran “ilm-i'l münâsebet” veya “münâsebâtü'l-âyât” ilmi, Kur'ân'ı Kerîm-ı anlama hususunda önem arz etmektedir. Zira ayet ve sureler arasındaki bağı açıklayarak Allah'ın muradını anlama kolaylaşacaktır. “Münâsebet” kelimesi (n-s-b) kökünden türemiş olup iki şeyin birbirine benzemesini ifade etmektedir.²⁹³ Dinî bir terim olarak ise münâsebât, surelerin hangi amaçla nâzil olduğuna küllî bir bakış ile bakmayı ve bu amacın mukaddime ve sonuçlarını araştırmayı ifade eder. Ayrıca ayetler ve sureler arasında umumîlik-hususîlik, aklî, hissî ve hayalîlik gibi alâka çeşitlerinden biriyle veya sebep-müsebbep, illet-malûl, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla mana irtibatını göstermek üzere kullanılmaktadır.

²⁹² Sirâcuddin, *Durûs*, s. 228.

²⁹³ Taberânî, *el-Mu'camu'l-Avsat*, II, 916.

Kur'ân ilimleri alanında birçok çalışması bulunan Suyûtî bazı eserlerinde bu ilmin önemine vurgu yapar, ancak âlimlerin genel olarak bu alana yoğunlaşmadığını belirtir. Ona göre bu ilmin faydası sözlerin arasındaki ilişkiyi kurmak olup bu ilim sayesinde söylenmek istenilen mana pekiştirilmektedir. Ebû Cafer b. Zübeyr'in *el-Burhân fî Münâsebeti Tertibi Suveri'l-Kur'ân* adlı eseri bu alanda yazılan ilk eserdir. Bikâî'nin *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* ile Suyûtî'nin *Esrâr Tertîb'l-Kur'ân* kitabı bu alanda yapılan önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.²⁹⁴

Âlimler, ayet ve sureler arasındaki ilişkinin varlığı hususunda ittifak etmiş olup birçok müfessir bunu açıkça eserinde zikretmiştir. Kur'ân-ı Kerîm her ne kadar peyderpey inmiş olup bu haliyle mu'ciz olsa da nâzil olmadan önce levh-i mahfûz'da bir bütün olarak bulunmaktaydı. Daha sonra bir bütün olarak dünya semasını ifade eden beytulizze'ye indirilmiştir. Son olarak farklı olaylar doğrultusunda parça parça nâzil olmuştur. Bu nüzul suresi göz önünde bulundurulduğunda, bazılarının iddia ettiği gibi, ayetler arasında bir münâsebet olmayıp hepsinin bağımsız olduğunu iddia etmenin doğru olmadığı görülecektir.²⁹⁵

Sirâcuddin ayetler arası ilişkiyi ayrı başlık altında incelememiştir. Ancak ayetlerin daha iyi anlaşılması için yer yer bu konulara değindiği görülmektedir. Özellikle *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceci ve'l-Burhân* adlı kitabında bazı örneklere yer vermiştir. Müellife göre Hac suresinde geçen “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir”²⁹⁶ ayeti ancak öncesi ve sonrası göz önünde bulundurularak doğru anlaşılabilir.²⁹⁷ Ayetlerde yer alan

²⁹⁴ Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, (ö. 1480/885), *Nazmü'd-Dürer*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, Kahire, ty, I, 18; Suyûtî, *İtkân*, III, 371.

²⁹⁵ Suyûtî, *İtkân*, III, 370.

²⁹⁶ Hac 22:52.

²⁹⁷ Hac suresinin 49 ve 55 arasında geçen ayetler şöyledir: ‘De ki: “Ey insanlar! Ben sizin için sadece apaçık bir uyarıcıyım.” İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar için bağışlanma ve çok değerli nimetler vardır. Ayetlerimize karşı birbirleriyle yarışırmasına çaba harcayanlar ise cehennemliktir. Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi ayetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir. Bunu Allah, şeytanın kattığını kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılmış olanlar için sinama vesilesi kılmak için yapar. Şüphesiz zalimler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir. Bunu bir de kendilerine ilim verilenlerin, onun rabbin tarafından gelmiş kesin gerçek olduğunu anlamaları, ona iman etmeleri ve böylece bütün kalpleriyle ona bağlanmaları için yapar. Muhakkak ki Allah iman edenleri dosdoğru bir yola iletir. İnkâr edenler ise,

problemi açıklamak için yazar öncelikle ayetlerin ifade ettiği genel manayı açıklamaktadır. Kendi yorumunu güçlendirmek adına yazar diğer ayetleri de tefsir etmektedir. Yaptığı tefsire göre Allah Teâlâ peygamberini risâleyi tebliğ etmesi ve insanları hakka davet etmesi ile görevlendirmiştir. Bu davet sonucu bazı insanlar ona inanmış, bazıları ise haktan yüz çevirmiştir. Hakka ittibâ etmeyi reddettikleri için Allah Teâlâ kâfirleri acı verici bir azap ile tehdit etmiştir.²⁹⁸

Hz. Peygamber (sav) âlemlere rahmet olarak gönderilmesi sebebiyle onu yalanlayanların hidayete ermeleri için de gayret etmiş, onlara nasihatlerde bulunmuştur. Bu durum onun halinden anlaşılacağı gibi birçok ayet de bundan bahsetmiştir. Nahl suresinde geçen “*Sen onların doğru yola yönelmelerini tutku derecesinde istesen de Allah, yoldan çıkardığı kimseyi hidayete erdirmez. Onların asla yardımcıları da olmaz*”²⁹⁹ ayeti bu hususu açıkça göstermektedir. Ayrıca Fâtır suresinde geçen “*Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan bir) mi? Allah dilediğini sapkınlık içinde bırakır, dilediğini de doğruya iletir. O halde onlar için üzülerken kendinî helâk etme. Allah onların yaptıklarını elbette biliyor*”³⁰⁰ mealindeki ayetler de Hz. Peygamber’i (sav) teselli eder mahiyettedir. Şüphesiz her bir peygamber kavminin hidayeti için onlara nasihatlerde bulunmakta ve iman etmeleri için elinden geleni yapmaktadır. Ancak şeytan onların sözlerini işitenlerin kalbine bâtil şüpheler fısıldamakta ve insanları hakka ittibâ etmekten engellemeye çalışmaktadır. Hac suresinde geçen “*Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu şeytan ile de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın*” mealindeki ayet peygamberlerin hakka davet etme hususunda gösterdikleri gayreti ortaya koymakta olup şeytanın hileler ile bunu engelleyeceğinden bahsetmektedir.³⁰¹

Ancak şeytanın bu oyun ve hilelerine rağmen Allah Teâlâ bunları ortadan kaldırmakta ve şüphe içermeyen katî’ deliller ile müminlerin kalplerini sabitleştirmektedir. Hac suresinde geçen “*Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi ayetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir*”³⁰² ayetinde de belirtildiği üzere Allah Teâlâ iman ile dolan kalplerin bu vesvese ve fısıltılardan etkilenmesine izin vermemekte, şüpheleri giderip kalpleri ferahlatmaktadır. Bununla birlikte

kıyamet kendilerine ansızın gelinceye veya sonu olmayan günün azabı kendilerini yakalayınca kadar Kur’an hakkında hep şüphe içinde kalacaklardır.’’

²⁹⁸ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 200.

²⁹⁹ Nahl 16:37.

³⁰⁰ Fâtır 35:8.

³⁰¹ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 202.

³⁰² Hac 22:52.

şeytanın vesveselerinden etkilenen ve hakkın zâhır olmasından sonra onu itiraf etmede çekimser davranan kâfir ve münafıkların kalpleri ise katı ve hastalıktır. Ayetin devamında bu açıkça zikredilmekte ve onların katı yürekli oldukları ve ayrılığa düştükleri ifade edilmektedir.³⁰³

Müellif, önceki ve sonraki ayetlere bakarak Enbiyâ suresinin 52. ayetini de bağlam içerisinde tefsir etmiş, ayetler arası münâsebeti göz önünde bulundurmıştır. Bu ve diğer örnekler ayetler arası ilişkilerin tespit edilmesinin zorunlu olduğunu ve her bir müfessirin özellikle mana açısından problemler gibi gözükten yerlerde bu konuya dikkat etmesi gerektiğini göstermektedir.

Sirâcuddin'in ayetin manasını açıklamak için munesebat konusuna ilgi göstermiştir ve böylece önceki ayet ile sonraki ayat arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bunu yaparken nakli ve akli delilleri zikretmeye çalışmıştır. Böylece o meseleyi tahlil ederek ve delillere işaret ederek neticeye varmaya özen göstermiştir.

2.7. İsrâiliyât Karşısındaki Tutumu

İsrâiliyât kelimesi İsrâil kelimesinden türemiş olup Allah Teâlâ'nın peygamberi olan Hz. Yakûb'u ifade etmektedir. Onun çocuklarına "Benî İsrâil" denmektedir. Allah Teâlâ bu kavme Hz. Mûsâ'yı göndermiş, Tivrât'ı indirmiş ve onları "Yâhûd" olarak isimlendirmiştir. Daha sonra İncil ile onlara Hz. İsa'yı göndermiş ve onun kavmini "Nasârâ" olarak isimlendirmiştir. Bu iki kavme ayrıca "ehl-i kitap" da denmektedir. Hz. Peygamber (sav) ile İslâm dinî gelmeden önce bu kavimler Araplar ile iç içe yaşamaktaydılar. İslâm dinî ortaya çıktığında da bu beraberlik devam etmiş ve özellikle hicretten sonra Medine'de birlikte yaşama tolere edilmiştir.

Kur'ân'ı Kerîm incelendiğinde içerdiği ayetlerin birçoğunun Tivrât ve İncil'e benzediği görülmektedir. Örneğin peygamberler kıssalarında olduğu gibi bazı ayetler diğer kitaplarda detaylı anlatılırken, Kur'ân'da bu konular genel bir anlatımla ifade edilebilmektedir. Kur'ân'ın kısa tuttuğu konuları diğer kitapların detaylandırarak anlatmasına İsrâiliyât denmektedir. Genellikle menkıbe ve kıssaların Yahûdîlerden aktarılması sebebiyle bu isim tercih edilmiştir.³⁰⁴

³⁰³ "Bunu Allah, şeytanın kattığını kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılmış olanlar için sinama vesilesi kılmak için yapar. Şüphesiz zalimler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir." Hac 22:53. Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, s. 207.

³⁰⁴ Zehebî, *et-Tefsir*, I, 130.

İsrâiliyyât bilgilerinin İslâm'a girmesi ve İslâmî bilgi ile karışması Hz. Peygamber (sav) dönemine kadar uzanmaktadır. Bir kısım sahâbenin Kur'ân'da veciz bir şekilde yer alan kıssaların detaylarını ehl-i kitaba sordukları bilinmektedir. Sahâbe, Hz. Peygamber'in (sav) “*Ehl-i kitabı ne tasdikleyin ne de yalanlayın*”³⁰⁵ sözünden hareketle onlardan aktarılan bilgilere ihtiyatlı yaklaşmış, ancak bununla birlikte bazı ayetlerin tefsiri hususunda bu bilgileri kaynak olarak da kullanmışlardır. Daha sonra tâbiîn âlimleri, birçok ehl-i kitabın İslâm dinine girmesiyle birlikte onlardan aktarılan bilgileri alıp aktarma hususunda geniş davranmışlardır. Ka'b el-Ahbâr ve Abdullah b. Selâm gibi âlimler ehl-i kitaptan çokça rivâyet edenlerin başında yer almaktadır. Bu sebeplerden dolayı tefsir kitaplarında İsrâiliyyât bilgilerine sıkça rastlamak mümkündür. Tespit edilebildiği kadarıyla bu tarz bilgilere yer veren ilk tefsir çalışması Mukâtil b. Süleymân'a aittir.³⁰⁶

Red ve kabul açısından İsrâiliyyât bilgilerini üçe ayırmak mümkündür. Birincisi Hz. Peygamber'den (sav) kesin bir şekilde sabit olan rivâyetlerdir. Bunları başkalarına aktarmak ve içeriği ile amel etmek caizdir. İkincisi ise şer'in hakkında sustuğu rivâyetlerdir. “*Ehl-i kitabı ne tasdikleyin ne de yalanlayın*” sözünde ifade edildiği gibi bunlarla doğrudan amel edilmez. Eğer sahih bir isnad ile bir sahâbî bu rivâyetleri aktardıysa bunlar amele konu olabilir. Şayet sahâbeden biri aktarmayıp tâbiîn yoluyla bize ulaştıysa bu durumda başka bir delil ortaya çıkana kadar beklemek gerekir. Zira bu rivâyetleri bir sahâbîden duymuş olması muhtemel olduğu gibi ehl-i kitaptan da duymuş olabilir. Üçüncüsü ise bâtil olanlardır ki bunları nakletmek caiz değildir.³⁰⁷

Kur'ân'ın ruhuna uymadığı gerekçesiyle bazı âlimler İsrâiliyyât rivâyetlerini ayıklamaya çalışmışlardır. Hakkında açık bir izin veya yasak vârid olmayan rivâyetler ise isnad açısından detaylıca araştırılıp sahih ve sahih olmayanlar birbirinden ayrıştırılmıştır. Ancak bazı tefsir kitaplarında bu ayıklama işi yapılmaksızın İsrâiliyyât rivâyetlerine yer verilmiş ve isnadları kısa olarak zikredildiğinden sahih ile mevzuu olanlar tam olarak belirlenememiştir. Dolayısıyla dinden olmayan asılsız bilgiler sahih dinî bilgiler ile karışmıştır.³⁰⁸

Müellif, hurûf-ı mukattaa ve ayetler arası münâsebette olduğu gibi İsrâiliyyât'i tanım ve kavram açısından tahlil etmemiştir. Ayrıca tespitimize göre yazar eserlerinde bu tarz

³⁰⁵ Buhârî, Bakara, 11, “4485”.

³⁰⁶ Zehebî, *et-Tefsir*, 1, 97.

³⁰⁷ Zehebî, *et-Tefsir*, I, 129.

³⁰⁸ Zehebî, *et-Tefsir*, I, 129.

rivâyetlere çok fazla yer vermemiş, sadece Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Süleymân gibi peygamberlerin hayatlarını anlatırken ehl-i kitabın bazı kıssalarını zikretmiştir. Bu tarz haberlere yer verirken müellif, râvi ister bir sahâbî olsun isterse de tâbîî, isnad zincirini zikreder, az da olsa bazen de bu rivâyetleri değerlendirip itirazlarda bulunur.

Kâf suresinde geçen “*Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır*”³⁰⁹ ayeti tefsir eden müellif, Kur’ân-ı Kerîm’i dinleyen farklı kalp çeşitlerine değinir. Bazı kalpler Kur’ân’ı dinler ve anlar, bazıları ise sadece dinler, onu akletmekten acizdir. Bazı kalpler de vardır ki Allah Teâlâ onlara mühür vurmuştur. Bunlar katılmış kalplerdir. Kalpleri kararmış kimseler, Allah’ın kitabı ve peygamberinin sünnetine başvurarak bu durumdan kurtulabilir. Ardından müellif, Lokman’ın (as) oğluna yaptığı nasihati zikreder ve kalplerin ancak hikmeti, yani Kur’ân’ı öğrenmekle tekrar canlanacağını belirtir. Müellif bu yaptığı yorumunu bir kaynağa atıf yapmaksızın bir rivâyetten alıntılmaktadır. Bir diğer rivâyete göre Lokman (as) oğluna şöyle nasihatte bulunmuştur: “*Ey oğlum, âlimlerle beraber ol ve onlara karış. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, yeryüzünü gökten indirdikleri ile canlandırdığı gibi, hikmetinin nuruyla ölü kalplere hayat verir.*”³¹⁰

Hedyü'l-Kur’âni'l-Kerîm ilâ Ma’rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân adlı kitabında, Neml suresinde geçen “*Süleymân’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı*”³¹¹ ayetlerini tefsir eden müellif, tâbîînden Saîd b. Cübeyr’in aktardığı ve Hz. Süleymân’ın ordusunun büyüklüğünü ve ihtişamını gösteren bir rivâyet zikreder. İbn Ebî Hibbân’ın aktardığına göre Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: “*Hz. Süleymân’ın (as) üç yüz bin kürsüsü vardır. Mümin insanlar bunlara oturur. Onların arkasına da mümin cinler oturur. Ardından Hz. Süleymân (as) kuşlara oturanlar için gölge yapmalarını, rüzgara da onları uçurmaları için emir verir.*”³¹²

Yazar *Hedyü'l-Kur’âni'l-Kerîm ilâ Ma’rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân* adlı kitabında ise ruh konusuna değinir. Ona göre Kur’ân’da bu kelime farklı manaları ifade etmektedir. Bir açıklamaya göre buradaki ruh insan bedenine sirâyet eden ruhtur. Başka bir yoruma göre buradaki ruhtan maksat Kur’ân’ı Hz. Peygamber’e (sav) indiren Hz. Cebrâîl’dir. Daha sonra birçok âlimin İncîl’den aktardığı farklı rivâyetlere değinen yazar peygamber kelimesinin bu rivâyetlere göre “hak olan ruh” manasına geldiğini belirtir. Allah Teâlâ onu

³⁰⁹ Kâf 50:37.

³¹⁰ Sirâcuddin, *Kâf*. s. 115.

³¹¹ Neml 27:17.

³¹² Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur’âni'l-Kerîm ilâ Ma’rifeti'l-Avâlim*, s.336- 237.

dünyaya gönderip, âhiretlerini sonsuz cennet mükâfatıyla yaşamaları için, Kur'ân'ın ruhunu insanlara aktarmasını istemiştir.³¹³ İbn Kuteybe ve İbn Züfer gibi âlimlerden İncîl'de geçen bazı rivâyetler aktarılmıştır. Bu rivâyetlere göre İsâ (as) öğrencilerine şöyle demiştir: “Beni seviyorsanız vasiyetlerime uyun. Ben de sizin için Baba'dan Faraklit'i vermesini isteyeyim. O, hiç kimsenin öldürmeye güç yetiremeyeceği ve sizin için hakkı sabit kılacak olandır.”³¹⁴

Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellif zikredilen İsrâiliyyât rivâyetleri hakkında bir yorumda bulunmamış, zayıf veya sahih olarak bunlar hakkında hüküm vermemiştir. Bazı rivâyetleri isnad zinciriyle nakletmiş, bazılarında ise hiç râvî ismi zikretmemiş, doğrudan haberi aktarmıştır.

2.8. Müşkilü'l-Kur'ân Açıklamaları

Sözlükte “zihni karışıklığa yol açmak, karışık olmak” gibi anlamlara gelen “müşkil” kelimesi “işkal” masdarından türetilmiş olan bir ism-i fâil kalıbıdır. Kur'ân ilimlerine ait bir terim olarak ise müşkil “Kur'an ayetleri arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilâf ve tenâkuz durumu”nu ifade etmektedir.³¹⁵ Konuya dair önemli çalışmalar kaleme alınmış olup bunlar arasında en meşhuru İbn Kuteybe'nin *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*'ıdır. Ayrıca İbn Kuteybe muhtemelen kitabında tarihte ilk olarak vücûh ve nezâir ilminden bahseden âlimdir. Bu konuyu “farklı manalar için bir lafız” başlığı altında ele almaktadır.³¹⁶

Sirâcuddin tefsir ettiği ayetlerde Müşkilü'l-Kur'ân konusuna atıfta bulunmuştur. Bunu yaparken öncelikle konuyu genel olarak açıklamış, farklı görüşleri zikrederek kendi görüşünü delillerle temellendirmeye çalışmıştır. İhtilafı sentezleme adına müellif bazı yollara başvurmuştur.

Kelimenin Bazı Manalara Muhtemel Olması:

Daha önce Sirâcuddin'in gerekli gördüğü yerlerde, Kur'ân-ı Kerîm'in sözlerini açıklarken dile başvurduğunu belirtmiştik. Ancak dilbiliminin kullandığı kavramları ve tasnifleri yapmamaktır. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz ilmin kullandığı örnekleri zikretmekte ancak vücûh ve nezâir ıstılahlarını kullanmamaktadır. Müellif sadece bağlam

³¹³ Bu husus ayrıca şu ayette belirtilmektedir: “Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız.” (Enfâl 8:24.)

³¹⁴ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 211.

³¹⁵ Yerinde, Adam, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *DİA*, XXXII, 164.

³¹⁶ Ma'bed, Muhammed Ahmet, (ö. 1430/2009), *Nefehâtun min Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru's-Selâm, Kahire, 2005, s. 68. Tayyar, *et-Tefsiru'l-Luğaviyu*, s. 173.

içerisinde bir lafzın farklı anlamlara olan delâletini zikretmekte ve bu anlamları ispatlamak için delillere atıf yapmakla yetinmektedir. Örneğin Mülk suresinde geçen "... Ölümü ve hayatı yarattı"³¹⁷ mealindeki ayette geçen "yarattı" (h-l-k) kelimesinin "yoktan yaratıp şekillendirme" olduğunu ifade etmektedir. Bu yaratılış biçimi sadece Allah'a aittir. Ancak (h-l-k) kökünden türeyen "yarattı" kelimesi bazen bağlama göre farklı manaya gelebilmektedir. Örneğin Îsâ (as)'ın kıssasında olduğu gibi bu kelime bazen şekilsel açıdan biçimlendirmeyi ifade eder. Âl-i İmrân suresinde geçen "... Size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir..."³¹⁸ ayeti bunun delilidir. Ayrıca bazen "Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi"³¹⁹ ayetinde olduğu gibi Allah'ın takdir etmesi manasına gelebilir. Son olarak yalan ve iftira manasına da delâlet edebilir. "... Asılsız inançlar uyduruyorsunuz..."³²⁰ ayeti bunun delili olarak zikredilebilir.³²¹

Ayetin Bazı Manalara Muhtemel Olması:

Şüphesiz ki selef, Allah'ın kitabını anlama ve ayetleri tefsir etme hususunda dikkate değer bir mesai harcamıştır. Bu âlimlerin tefsirlerine incelendiğinde, aralarında tenâkuz olmaksızın, bazı ayetlerin manasında ittifak ettikleri, bazılarında ise ihtilaf ettikleri görülecektir. Müfessirler bu farklılığı gidermek için farklı yorumlar yapmayı da denemiştir. Binaenaleyh bir ayetin farklı manalara muhtemel olması ve hepsinin bir arada bulunması mümkün olmuş, bazı durumlarda tercih sebepleri zikredilerek güçlü olan görüş kabul edilmiştir. Usûl âlimleri bu durumu fark ederek konuyu "bir ayetin farklı manalara muhtemel olması" gibi başlıklar altında incelemiştir.³²² Bir kelimenin farklı bağlamlarda farklı manalara gelebilmesi, her ne kadar dile vâkıf olsalar da Arapları hayrete düşürmüş ve Kur'ân'ın mislini getirme davetine de olumlu cevap vermeleri mümkün olmamıştır. Bu açıdan Kur'ân onlara meydana okumuş fakat onlar bundan aciz kalmıştır.

Şinkîti'nin zikrettiğine göre ayetlerin manaları bilgi ve teknolojinin yenilenmesiyle farklılaşmakta, asırların geçmesiyle hazinelerinde bulunan farklı cevherler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'nin (ra) "*Sizin yanınızda bir kitap var mıdır?*" diye sordum. O: "*Hayır, ancak Allah'ın kitabı, Müslüman bir adama verilen kavrama kabiliyeti ve bir de şu*

³¹⁷ Mülk 67:2.

³¹⁸ Âl-i İmrân 3:49.

³¹⁹ Âl-i İmrân 3:59.

³²⁰ Ankebût 29:17.

³²¹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 45.

³²² Tayyâr, Musâit, *el-İcâzul'l-İlmiyyu ilâ Eyne*, Daru İbn Cevzî, Mekke, 1422, s.125.

sahifedekiler vardır”³²³ sözünü nakleden Şankîti önceki neslin vâkıf olmadığı manaların bir sonraki nesiller tarafından inkişaf edebileceğini de ifade etmektedir. Tefsirinde bu konuya değinen Sirâcuddin bu hususun Kur’ân’ın i’câzından kaynaklandığını belirtmektedir.³²⁴

Meryem suresinde geçen “*Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim*”³²⁵ mealindeki ayeti müellif iki şekilde yorumlar; birincisine göre Zekeriyya (as) rabbine yönelerek duasına icabet edilmesinden hiçbir zaman mahrum olmadığını belirtmekte, geçmişte ettiği duaların her zaman kabul olduğunu, dolayısıyla şu an ettiği ve bundan sonra da edeceği dualarının verdiği nimetleri vesile göstererek kabul edilmesini niyaz etmektedir. İkinci bir yoruma göre ise Allah Teâlâ Hz. Zekeriyya’nın ağzından onun “*sen beni itaat etmeye çağırdığında bu davetine hiçbir zaman icabet etmemelik yapmadım, bilakis sana ibadet etmek beni mutlu etti*” dediğini belirtmekte ve böylelikle şükrünü izhâr ettiğini bizlere beyan etmektedir. Bu yoruma göre Hz. Zekeriyya Allah’a salih amellerini vesile kılarak dua etmiştir. Bu tefsirleri yaptıktan sonra Sirâcuddin ayetin yoruma açık olduğundan dolayı her iki tefsirin de doğru olacağını belirtmiş, bunun Kur’ân’ın i’câzından olduğu ifade etmiştir.³²⁶

İsrâ suresinin sonunda geçen “*O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir*”³²⁷ ayeti Sirâcuddin’in detaylıca ele aldığı ayetlerden biridir. Ona göre ayette geçen “O” ifadesi, Allah’ın peygamberine görme ve işitme gücü verdiğinden ve bu duyular sayesinde isrâ gecesinde âdet dışı şeyler gördüğünden, bu zamir peygambere değil Allah Teâlâ’ya işaret etmektedir. Bununla birlikte birçok âlimin ayette geçen zamirin Hz. Peygamber’e (sav) döndüğü görüşünde oldukları rivâyet edilmektedir. Bunun delili ayette geçen “kulunu” (عَبْدُهُ) ifadesindeki zamirin de Hz. Peygamber’e (sav) döndüğü ve zamirlerin her zaman en yakında bulunana rücu’ ettiğidir. Bu bilgilerden sonra Sirâcuddin “*Ben sizin görmediklerinizi görüyor, işitmediklerinizi de işitiyorum*” hadisini delil göstererek ayetteki zamirin Hz. Peygamber’e (sav) döndüğünü belirtmektedir. Şüphesiz onun sözünde sadık olduğu, hatta düşmanlarının bile doğru sözlüğüne şahit ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla bize bildirdiği ve ayette de geçtiği üzere isrâ gecesinde o bazı şeyleri duymuş (semî’) ve görmüş (basîr)

³²³ Buhârî, Diyyât, 30, “6915”.

³²⁴ Şankîti, Muhammed Emin, (ö. 1394/1974), *Edvau'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur’ân bi'l-Kur’ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2019, III, 148.

³²⁵ Meryem 19:5

³²⁶ Sirâcuddin, *Durûs*, s.310.

³²⁷ İsrâ 17:1.

olması muhtemeldir. Görüldüğü üzere ayet farklı manaları içermektedir. Bunları müellifin yaptığı gibi doğru yorumlarsak aralarında bir teâruz oluşmaz.³²⁸

Müellifin uzun bir şekilde tefsir etmeye çalıştığı başka bir ayet ise Duhâ suresinde geçen “*Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*”³²⁹ ayetidir. Bazı insanlar “*Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Hz. Peygamber haktan) sapmadı ve azmadı*”³³⁰ ayetini delil göstererek bu ayetler arasında bir çatışma olduğunu iddia etmişlerdir. Sirâcuddin’e göre burada bir teâruz yoktur. Üzerinde biraz düşünüldüğü takdirde manası açığa çıkacaktır. Şöyle ki, Duhâ suresinde geçen ayette Allah Teâlâ peygamberinden dalâlet özelliğini nefyetmiş ve yemin ederek bu manayı pekiştirmiştir. Zira Hz. Peygamber’in (sav) kâfirler arasında bile doğru sözlülüğü ve eminliği bilinmektedir. Küçüklükten beri ona Allah Teâlâ yardımını ve ihsanını esirgememekte, her daim ilahî bir güç tarafından dosdoğru yol üzere tutulmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ onu peygamber olmadan önce bütün hayırları kuşatacak ameller yapmaya muvaffak eylemiştir. Sözlük açısından ondan dalâletin nefyedilmesi bütün sapıklık türlerinin onda olmayışı manasına gelmekte, ayrıca onun küçüklükten beri doğru yolda olduğunu da göstermektedir.³³¹

Ayette geçen “dalâlet” ifadesi ise yukarıdaki genel manadan farklı olup, ayetin bağlamından ifade ettiği bu özel manayı çıkartmak mümkündür. Dil kuralları ve ayetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda “*Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?*”³³² manasına gelen ayetin “*Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat*”³³³ mealindeki ayetle ilişkili olduğu ve Hz. Peygamber’in (sav) hakkında bahsetmesi gerektiği nimetin peygamberlik nimeti olduğu anlaşılacaktır. Nisâ suresinde geçen “*Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır*”³³⁴ ayeti, Kalem suresinde geçen “*(Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin*”³³⁵ ayeti ve “*İsâ, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğulları’na örnek kıldığımız bir kuldür*”³³⁶ ayetleri, Duhâ suresinde geçen

³²⁸ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 48.

³²⁹ Duhâ 93:7.

³³⁰ Necm 53:2.

³³¹ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 30.

³³² Duhâ 93:6.

³³³ Duhâ 93:9.

³³⁴ Nisâ 4:69.

³³⁵ Kalem 68:2.

³³⁶ Zuhruf 43:59.

nimetin peygamberlik olduğunu ve Hz. Peygamber (sav) hakkında söylenen “sapkınlığın” da hakiki manada değil, peygamberlik öncesi durumu ifade ettiğini göstermektedir.³³⁷

İkinci olarak Duhâ suresindeki ayeti Yûsuf suresinde geçen “*Sana bu Kur’an’ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bundan gafil idin*”³³⁸ ayetleri ile tefsir etmenin imkânına işaret eden müellif, ayette geçen “gaflet” kelimesini Allah’ın kitabı ve geçmiş peygamberlerin hikâyelerinden habersiz olma şeklinde yorumlamaktadır. Zira Hz. Peygamber (sav) okuma yazma bilmezdi, dolayısıyla geçmişteki olan bitenlere iyi bir derecede vâkîf olması imkânsızdır. Aynı şekilde Şûrâ suresinde geçen “*İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*” mealindeki ayetler de müellif göre delil teşkil etmektedir. Buradaki imandan kasıt farz ve muâmelât gibi dinî öğretilerdir. “Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir” mealindeki ayet yukarıdaki açıklamanın doğruluğunu göstermektedir. Zira ayet namaz hususunda indiği için “iman” kelimesinden kasıt namazdır. Yine “*Allah, sana kitabı (Kur’an’ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah’ın sana lütfü çok büyüktür*” mealindeki ayetler de Hz. Peygamber’in bilmedikleri şeylerin peygamberlik ve dinî öğretileri olduğunu ve dalâletten kastın peygamberlik öncesi dönem olduğunu göstermektedir.³³⁹

Son olarak, yukarıda ayetlerde var olduğu düşünülen teâruzu gidermeye çalışan yazar, Allah Teâlâ’nın peygamberlik nuruyla peygamberleri doğru yola ilettiğini ve her bir peygamberin kendine özel bir doğru yola iletme şeklinin olduğunu belirtmektedir. Peygamberlerin Allah tarafından doğru yola iletdikleri şu ayetlerle sabittir: “*Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti*”³⁴⁰, “*İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim’e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin rabbın hikmet sahibidir, her şeyi bilmektedir. Biz ona İshak ve Ya “küb’u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nûh’u ve onun soyundan Dâvûd’u, Süleymân’ı, Eyyûb’u, Yûsuf’u, Mûsâ’yı ve Hârûn’u doğru yola iletmiştik. Biz, iyileri böyle ödüllendiririz. Zekeriyâ, Yahyâ, İsa ve İlyâs’ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi. İsmâil, Elyesa “, Yûnus ve Lût’u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık. Onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını, evet onları da seçkin kıldık ve dosdoğru yola yönelttik. İşte bu, Allah’ın hidayetidir; O, bununla kullarından*

³³⁷ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur’âni'l-Kerîm ilâ Ma’rifeti'l-Avâlim*, s. 309.

³³⁸ Yûsuf 12:3.

³³⁹ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur’âni'l-Kerîm ilâ Ma’rifeti'l-Avâlim*, s. 310.

³⁴⁰ Tâhâ 20:122.

*dilediğini doğru yola ulaştırır. Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı yapageldikleri iyi şeyler elbette boşa giderdi. Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz. İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların rehberliğine uy. De ki: "Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir."*³⁴¹

Görüüleceği üzere Duhâ suresinde geçen ayetler ile diğer ayetler arasında ilk bakışta gözükten zıtlık yazar tarafından giderilmiş, ayetlere geniş bir bakış açısıyla bakılarak hepsi doğru ve uygun bir yorum ile tefsir edilmiştir.³⁴²

Müşkilü'l-Kur'ân'a dair yazarın tefsir ettiği son bir örneğe daha yer verecek olursak: A'râf suresinde geçen "Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır"³⁴³ ayeti üzerinde duran Sirâcuddin "altı gün" ifadesinin âlimler tarafından farklı açıklandığını, bir kısım müfessire göre "Bilinmeli ki, rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir"³⁴⁴ ayeti delil gösterilerek bu günlerin bizim bildiğimiz günler olmadığı, diğerlerine göre ise dünya günlerinden altı gün olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müellif "O her gün yaratma (شأن) halindedir"³⁴⁵ ayetine istinaden bu günlerin Allah'ın yaratma ve idare günlerinden (أيام الشأن) altı gün olduğunu ve göz açıp kapayana kadar hızlı geçtiğini belirtmektedir. Ancak bu yorumları kabul etmeyen müellife bu günler dünyadaki günlerle aynıdır. Hac suresinde geçen "Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Bilinmeli ki, rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir"³⁴⁶ mealindeki ayetler buna delildir. Allah Teâlâ'nın evreni altı günde yaratması onun kudretinin güçlü veya zayıf olduğunu göstermemektedir. Zira O her anda istediğini yaratabilmektedir. Yaratılışın altı günde olması ise Allah Teâlâ'nın irade ettiği bazı hikmetlerden dolayıdır.³⁴⁷

³⁴¹ En'âm 6:83-90.

³⁴² Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 312.

³⁴³ A'râf 7:54.

³⁴⁴ Hac 22:47.

³⁴⁵ Rahmân 55:29.

³⁴⁶ Hac 22:47.

³⁴⁷ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 23.

Sirâcuddin'in eserlerinde Müşkilü'l-Kur'ân meselesinin yeri büyüktür. Nitekim o, gerekli olduğunda bu ayette Müşkilî gidermeye çalışmıştır. O, bu hususta nakli delillerin yanında akli delillere başvurup işkâli gidermiştir.

3. Farklı Meselelere Dair Görüşleri

Sirâcuddin, farklı ilimlere vakıf olmuştur. Dolayısıyla bazı meselelerde farklı görüşleri vardır. Biz burada onun en bariz görüşlerine işaret edeceğiz.

3.1. Fıkhî Meseleler

Bilindiği üzere Kur'ân'da bazı ayetler akâid ve iman, bazıları ise şer'î hükümlerden bahsetmiştir. Şer'î hükümlerden kasıt ibadet, bunların eda ediliş şekli, emir ve nehiy gibi hususlara dair meselelerdir. Emir ve nehiyleri iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi namaz ve hac gibi ibadetle alakalı emir ve nehiylerdir. "*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.*"³⁴⁸ ayeti bunun bir örneğidir. İkinci kısım ise anne babaya saygı ve doğru sözlülük gibi ahlâkla alakalı emir ve nehiylerdir.

Başka bir açıdan bakacak olursak âlimler sureleri iniş yerlerine göre Mekkî ve Medenî olarak ikiye ayırmıştır. Mekkî sureler daha çok akâid ve iman ile alakalı konulardan bahsetmiştir. Ayrıca ahlâka dair emir ve nehiyleri de konu edinmiştir. Medenî surelerde de aynı şekilde ahlâkî meseleler zikredilmiş, fakat iman yerine daha çok şer'î konulara değinilmiştir.³⁴⁹

Bilindiği üzere Mekkî ayetlerin içerdiği emir ve nehiyler Arap kültüründe var olan güzel ahlâkları pekiştirmek için nâzil olmuştur. Yine bu ayetler yetim malının haramlığı gibi fert ve topluma zarar veren kötü hasletleri de yasaklamıştır. Ancak ayetlerin muhtevası dikkatlice incelendiğinde, bunların namaz ve zekât hariç ibadet ile alakalı hususlardan bahsetmediği görülmektedir. Bunun yanında Medenî ayetlerin içerdiği emir ve nehiyleri ise iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Bunlar, ihramlıyken avlanmanın haramlığı gibi şer'î hükümlere dair hususlar ve ailenin temsil ettiği sosyal hayatın düzenlenmesi için vaz edilen ahlâkî ilkelerdir. Aileden başlayan bu düzen sırasıyla toplumun ve daha sonra ümmetin ahlâkî açıdan değişmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu ayetler Allah Teâlâ ile kulları arasında ilişki ve savaş ve barış hallerinde Müslümanlar ile diğer toplumlar arasındaki düzenden de

³⁴⁸ Bakara, 2:134

³⁴⁹ Itr, *Safahât*, s. 60- 66.

bahsetmektedir.³⁵⁰ Hucurât suresinde geçen “*Mü’minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin*”³⁵¹ ayeti buna bir örnektir. Kısaca Medenî ayetler Müslümanların dinî ve dünyevî menfaatlerini göstermek ve onları bu yola iletmek için indirilmiş diyebiliriz.

Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız üzere insan ilişkileri ve ibadetler hakkında bilgiler ihtiva eden ayetler fikhî hükümleri içeren ayetlerdir. Fikhî hükümler âlimler tarafından buna benzer ayet ve hadislerden istinbât edilmektedir. İslam hukuk literatürüne baktığımızda âlimler ahkâm ayetlerine önem göstermiş, bir kısmı bu ayetleri tefsir edip kısaca bunlar hakkında bazı bilgilere yer vermiş, diğer bir kısmı ise bu ayetlerden farklı mezheplerin nasıl hüküm çıkardığını detaylıca açıklamıştır. Önemli bir kesim âlim de bu ayetleri içeren eserler kaleme almıştır. Bu alanda ilk eser veren Sa’dî’dir. Zamanla Ahkâmü’l-Kur’ân başlıklı eserler çoğalmış, Hanefilerden Cessâs ve Şâfiî mezhebinden Kiyâ el-Herrâsî gibi farklı âlimler mezheplerine uygun olarak eserler telif etmişlerdir.

Sirâcuddin’in kitapları incelendiğinde tefsir ettiği ayetlerin genelde vaaz ve irşad ile alakalı olduğu ve fikhî meselelere çok fazla değinmediği görülmektedir. Bununla birlikte istiâze ve besmele gibi bazı konuları fakihlerin görüşlerini zikrederek detaylıca ele almakta, başka bir kişinin akdinî, fazla para vererek bozdurmanın haram oluşu gibi bazı ahlâkî boyutu olan fikhî konulara da özet bir şekilde değinmektedir. Yine müellifin eserlerinde genelde Mekkî surelerin tefsir edildiği görülmektedir. Ancak Hucurât suresi Medenî olmasına rağmen tefsir edilmiştir. Zira bu surede de kişinin Allah Teâlâ, onun peygamberleri ve toplumdaki diğer insanlarla olan Ahlâk î ilişkileri konu edilmektedir. Mekkî ayetlerin akîde, iman, irşad ve vaaz ile alakalı konuları içerdiğinden ve Müslümanlar dışındaki bütün topluma hitap ettiğinden, müellif bu ayetleri tefsir etmeyi öncelemiştir.

Farklı yerlerde geçen “*Kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur.*”³⁵² mealindeki ayeti tefsir eden müellif kaza, kader, Allah ve insanın iradesi hakkında bahsetmiş, insana bahşedilmiş olan irade ile iyi ve kötü yolu serbestçe seçebileceğine ve bu ihtiyarî fiiller dışında bir de ıztirârî (zorunlu) fiillerin olduğunu belirtmiştir. İhtiyarî fiiller tamamen insana ait olduğundan tercih sonucu mükafat veya ceza elde edebilen insan, zorunlu fiil ve durumlarda ise kendi müdahalesi

³⁵⁰ Ebû Zehra, Muhammed, (ö. 1394/1974), *el-Mu’cizetu’l-Kubra*, Daru’l-Fikri’l-Arabi, Beyrut, ty, s. 398.

³⁵¹ Hucurât 49:10.

³⁵² Mâide 5:2.

olmadığı için sorumlu tutulmaz. Yukarıdaki ayette de geçtiği üzere haram bir şey yemeye zorlanan bir kimse bunu yaparsan günahkâr olmaz. Müellif bu konuyu özetle açıkladıktan sonra son olarak ikrahın farklı çeşitleri olduğuna ve âlimlerin konuya dair farklı bakış açılarına sahip olduğunu belirtir.³⁵³

Alak suresinde geçen “*Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.*”³⁵⁴ mealindeki ayeti de tefsir eden yazar bu sefer tilâvet secdesi konusuna değinir. Tilâvet secdesinin mahiyet ve faziletini açıkladıktan sonra hükmüne değinen yazar fakihlerin bu konudaki ihtilaflarını açıklar, hükmünün Hanefilere vacip, Şâfiilere göre ise sünnet olduğunu belirtir. Son olarak konuyu çok uzatmadan tilâvet secdesinin farklı mezheplere göre nasıl eda edileceğini de anlatır.³⁵⁵

Görüldüğü üzere Sirâcuddin fikhî hükümlere eserlerinde detaylıca değinmemiştir. Buna mukabil olarak Hucurât suresi gibi ahlâkî ilkeleri açıklayan surelerin tefsirini genişçe ele almış, o kadar ki bu surenin tefsirinin hacmi dört yüz elli sayfaya kadar ulaşmıştır. Açıklamaya çalıştığı fikhî hükümlerin kısa olması yanı sıra müellif irşad ve ahlâkî unsurlar içeren ahkâm ayetleri üzerinde durmaya çalışmış, bunu yaparken de genel olarak Suriye’de yaygın olan Hanefî ve Şâfiî mezheplerini göz önünde bulundurmuştur. Sonuç olarak müellifin fikhî ayetleri bir vesile olarak gördüğünü, bunlar sayesinde her bir müminin taşınması gereken güzel hasletlere ve terk etmesi gereken noksanlıklara değindiğini, başka bir tabirle yönteminin salt fıkıh değil kulluk bilinci üzere olduğunu söylemek mümkündür.

Yine Müslümanların ahlâkını güzelleştirme amacıyla Sirâcuddin, örf hakkında konuşurken fikhî bir kâideye değinmekte, insanların bu kâide sayesinde şüphelerden uzak durması, haramlardan korunması ve kör taklitçiliği bırakmasını temenni etmektedir. Bu kâide Mecelle’de de geçen “Ezmânın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz” kâidesidir. Yine âdeti üzere konuyu çok fazla uzatmadan daha fazla bilgi isteyenleri fıkıh kitaplarına yönlendirmektedir.³⁵⁶

3.2. Akîdevî Meseleler

Akîdevî meselelerden kasıt ulûhiyetin ispatı, vahiy, risalet, diriliş, ceza, müşriklerle mücadele ve onları edep ve mantıkî deliller çerçevesinde imana davet etme gibi Kur’an’daki imana dair meselelerdir.

³⁵³ Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 63.

³⁵⁴ Alak 96:19.

³⁵⁵ Sirâcuddin, *Alak*, s. 171.

³⁵⁶ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 227.

İslam âlimleri imandan bahseden ayetleri detaylıca incelemeye önem göstermiş, bu alanda farklı mezhep anlayışlarına göre bir literatür oluşturmuş, bazı âlimler bu bilgileri telif ettikleri tefsir kitaplarında işlemiş, bazıları ise bu konular için ayrı eserler kaleme almıştır. Özellikle dinî meseleler hakkında aşırıya giden ve şüpheler ortaya atan kişi ve gruplarla mücadele amacıyla bu alanda çok önemli çalışmalar yapılmış, ilk telifler Ebû Hanîfe'nin *Fıkhu'l-Ekber*'i gibi tâbiîn döneminde gün yüzüne çıkmıştır. Mâturîdiyye, Eş'arîyye ve Mu'tezile gibi kalamî mezheplerin ortaya çıkmasıyla bu alanda yapılan çalışmalar farklı bir ivme kazanmış ve her bir ekol kendi görüşlerini destekler ve diğerini eleştirir mahiyette kitaplar telif etmiştir.³⁵⁷

Sirâcuddin'in akîdevî meselelere yaklaşımı mezheplerden farklı olmuş, ihtilaflar yerine daha çok herkesin kabul edebileceği deliller ile Allah Teâlâ'nın varlığı ve birliğini ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca yazar akîde ile alakalı ayetleri ele alırken ulûhiyet ve rububiyet konularını da detaylıca ele almış ve imanın artıp eksilmesine dair ihtilaflara da değinmiştir. Bu konuları ele alırken naklî delillerin yanı sıra aklî delillere de değinen yazar kulun ihtiyarı ve sorumluluğu meselesine de değinir ve karşı iddiaları da bertaraf eder.

Yazarın iman ile alakalı meseleleri incelemesi muhtemelen kitaplarında Mekkî ayetleri tefsir etmesinden dolayıdır. Malum olduğu üzere bu ayetler Allah'ın varlığı, kudreti ve âhiret hayatından bahsetmesiyle diğer ayetlerden ayrılmaktadır. Dolayısıyla yazarın yöntemi Kur'ân'ın yöntemiyle uygunluk içerisindedir. Bu hususta telif ettiği en önemli kitap *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*'dır. Ayrıca meleklerin mahiyeti gibi uhrevî meseleleri Kur'ân ve sünnet ışığında araştırdığı bir kitap da telif etmiştir.³⁵⁸

Bu konu hususunda bir başka kullandığı yöntem de ilk önce Kur'ân ve sünnetten delilleri zikredip, buna müteakiben kendi görüşünü aklî delillere itimat ederek ortaya koymasıdır. Bunu iki yolla yapar: Öncelikle farazî sorular sorup onlara cevap vermeye çalışmaktadır. İfadelerini zeki olanlara yönelerek şekillendirir. İkinci olarak ise hayattan misaller vermektir. Böylelikle avamın her kesimine yönelebilmektedir. Başka bir deyişle müellif kalam ilminde takip edilen yöntemi kullanmamış, her aklın kabul edeceği zorunlu bilgiler üzerinden konuları açıklamaya çalışmıştır. Yönteminde öne çıkan bir başka husus da farklı kalamî mezheplere ve aralarında vuku' bulan ihtilaflı meselelere değinmeden iman ile

³⁵⁷ Sekkâf, Alavî b. Abdülkadir ve diğerleri, *Mevsû'atu'l-Fîraki-l' Müntesibeti lil-İslam*, dorar.net, III, 69.

³⁵⁸ Bkz: Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân; el-İmân bi'Melâike*, y.y. 1972.

alakalı meseleleri doğrudan naslar ışığında tahlil etmesidir. İlerleyen satırlarda takip ettiği yöntemin mahiyetini daha fazla ortaya koymaya çalışacağız.

- **Tartışma Esnasında Aklın Rolü**, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde bulunduğu delilleri ortaya koyan yazar daha sonra birtakım şüpheler zikretmekte ve bunları deliller ışığında def' etmeye çalışmaktadır. Ayrıca birçok insanın aklından geçirdiklerini kitaplarında soru şeklinde irâd edip bunlara akıl ve mantık çerçevesinde cevap vermektedir. Bazen de konun daha net anlaşılması ve zihinlerde bir tablo oluşması için konuyu günümüz örnekleri eşliğinde tahlil etmektedir.
- **Farazî Soru Üretip Onlara Cevap Vermesi**, Müellif iman ile alakalı meseleleri tartışırken eğitici-öğretici bir üslup olan “fenkale” yöntemini kullanmaktadır. Bu yönteme göre müellif farazî olarak iki konuşan şahıs yerine geçer ve hem soru sorar hem de bu sorulara cevaplar üretir. Bu metottan beklenen önemli sonuçlardan birisi okuyucuların dikkatini çekmektir. Başka bir deyişle âdeta zihnî bir jimnastik yapıp öğrenciyi düşündürmeye sevk etmektedir.³⁵⁹

Müellif konuyu ve hükmünü deliller ile ele aldıktan sonra akla gelen ihtimalleri soru şekline sokup onları “şöyle dersek” diyerek sormakta, ardından “şöyle cevaplanır”, “problem böyle bertaraf edilir” gibi lafızlar kullanarak delillerini kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Soru ve bu soruların cevaplarını çoğaltmaya ihtiyaç duyulduğunda müellif bundan geri durmamakta, konunun etraflıca anlaşılması için bütün gayretini ortaya koymaktadır.

İnsan suresinde geçen “*Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir*”³⁶⁰ ayeti örnek olarak yukarıdaki hususları açıklamaya çalışalım. Müellif bu ayeti tefsir ederken Allah Teâlâ’nın kendisi için meşîeti ispat ettiğini ve kulun istek ve iradesinin de Allah tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. Buna göre insanın irade ve meşîeti Allah’a bağlıdır. Bu esası ortaya koyduktan sonra yazar muhtemel tartışmaları da zikretmektedir. Müellifin ele aldığı bir probleme göre kulun iradesini Allah’ın iradesine bağladığımızda insan fiillerinin kendine ait olmadığı, bilakis yaptığı şeylerin aslında zorunlu olduğu manasına gelmektedir. Ancak yazar bu şüphe dört delil kullanarak reddetmektedir. Bunlar şer’î, aklî, zevkî ve vicdânî delillerdir.³⁶¹

³⁵⁹ Siddık, Muhammed, *Esâlibu’t-Tahfizi’t-Terbeviyye Fi’s Sünneti’n-Nebeviyye*, Daru’l-Muktebes, Beyrut, 2018, s. 233.

³⁶⁰ İnsân 76:30.

³⁶¹ Sirâcuddin, Mülk. s. 124-133.

Mâide suresinde³⁶² ifade edildiği üzere her bir insanın fiillerinde seçme imkânı olduğu gibi bazı fiillerinde ise zorunlu hareket etmektedir. Nefes alma gibi bu fiilleri iradesi dışında yapmaktadır. İnsanın muhtâr bir canlı olduğunun doğruluğunu ortaya koyan aklî delil ise insanların amellerinde görülen serbestliktir. Hiçbir insan, örneğin alışveriş yaparken, bunu zorla yapmamaktadır. Üçüncü ve dördüncü delil ise insanın kendisinden bazı gayrı ihtiyarî hareketlerin sâdir ettiğini hissetmesidir. Hapşırarak ve esnemek gibi bazı fiiller ise irade dışında gerçekleşir.³⁶³

İnsan fiillerinin Allah'ın iradesi ile gerçekleştiğini ortaya koyduktan sonra yazar ortaya atılan şüphelere değinir. Allah Teâlâ insana duyu organlarını bahşedip ona tercih etme yetisi vermiştir. Gören ve duyan insan ile âmâ ve sağır insanın durumu aynı değildir. Aynı şekilde kişide açık bir şekilde görünen tercihte bulunabilme kudreti ile felç kalmış bir insanın durumu aynı değildir. Bunun yanında Allah Teâlâ'nın insanları dünyaya göndermesi ve hayat gibi birçok nimetler bahşetmesi de rastgele olan bir durum değildir. Ona bu nimetleri verdikten sonra birtakım vazife ve mesuliyetler de yüklemiş ve böylelikle onu yaptıklarından sorumlu tutabilmesi mümkün olmuştur. Son olarak müellif insan fiillerinin, her ne kadar Allah'ın yaratmasıyla olsa da kendi istek ve arzularıyla gerçekleştiği, dolayısıyla yaptıklarından sorumlu olacaklarını belirtmektedir. Bu husus insân suresinde geçen "*Onlara şöyle denecektir: "Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür"*³⁶⁴ ayeti ile En'âm suresinde geçen "*Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz"*³⁶⁵ ayetler tarafından açıkça beyan edilmektedir. Sonuç olarak yaptıklarının kendilerine nispet edilmesi, bunların onlara ait olduğu ve bunlardan sorumlu tutulacaklarını göstermektedir.³⁶⁶

Kanaatimize göre müellifin iman ile alakalı meseleleri temellendirmesi ve tartışması bu konulara farklı bir ivme kazanmıştır. Meseleleri ele alış, toplumu meşgul eden konularda detaylara inmesi ve aklî ve naklî delillere yer vermesi onu diğerlerinden farklılaştırmıştır.

³⁶² "Kim açıklıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." Mâide 3:3.

³⁶³ Sirâcuddin, *Mülk*. s. 124-133.

³⁶⁴ İnsân 76:22.

³⁶⁵ En'âm 6:146.

³⁶⁶ Sirâcuddin, *Mülk*. s. 124-133.

- **Günlük Hayattan Örnekler Yer Vermesi**, İman ile alakalı meseleleri ele alırken yazarın, konunun anlaşılması ve okuyucuların kolayca ikna olabilmesi için günlük hayattan örnekler yer verdiğini görmekteyiz. Bunu yaparken şüpheli konuları akıl ve mantık çerçevesinde işlemektedir. Bilindiği üzere bu metot Kur’ân ve sünnetin de kullandığı metotlardan birisidir.³⁶⁷ Bu metodun birçok insanın kalbinde tesir bıraktığı, akli başında olanların şüphelerini bertaraf edip cahillerin de anlamalarını kolaylaştırdığı bilinmektedir. Bazı ayetlerde belirtildiği üzere Allah Teâlâ misaller zikrederek keskin zihinlerin ilahî hakikatleri kavramlarını kolaylaştırmaktadır. Bu durum Ankebût suresinde şöyle ifade edilmektedir “*İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır.*”³⁶⁸ Müellif de buna benzer ayetlerden ilham alarak bazı meseleleri açıklamak için bu üslubu kullanmaktadır. Özellikle akîdeye dair konularda gaybî meselelere gündeme geldiği için Kur’ân ve sünnetin yanında bir de temsil yoluyla bir anlatımı seçmesi müellifin toplumun bütün fertlerini göz önünde bulundurarak ayetleri tefsir ettiğini göstermektedir.

İsrâ suresinde geçen “*İşte bunlar, rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir*”³⁶⁹ mealindeki ayette ve onun devamında Allah Teâlâ insanların maslahatını gözeterek bazı emir ve nehiylerden bahsetmiştir. Bunlar Müslüman olan herkes için esas teşkil etmektedir. Bu emirlere imtisal etmek ve nehiylerden uzak durmak Müslümanlığın gerektirdiği hususlardandır. Her kim bunlarla alay eder veya bunların bazılarını kabul etmezse Allah Teâlâ’yı inkâr etmiş gibi olur. Bu ayetin tefsirinde müellif ayrıca kalpleri etkileyen bir misal verir ve bir doktorun tavsiyelerinden sonra hastanın bunları terk etmesi veya çocuğun babasının emirlerine karşı çıkmasının hikmetli bir durum olmadığını ifade eder. Zira doktor ve ebeveyn, hasta ve çocuktan tecrübeli ve bilgi sahibidir. Bu tavsiyeler şüphesiz onlara fayda sağlayacaktır.³⁷⁰

Gördüğümüz gibi, Sirâcuddin, akîdeye dair meselelere çok temas etmiştir. Ayrıca o, tefsir eserlerinde bu tür meselelere çok itina etmiş; o, ayetlerden akîdeye dair bazı deliller çıkarıp hem derslerinde hem de eserlerinde kullanmıştır. Bunun sebebi, o zaman diliminde bu tür açıklamalara ok ihtiyaç duyulmuştur. Diğer taraftan, o, Ehli sünnet ve cemaat görüşünden çıkmamıştır. Bunun yanında o, bu meseleleri işlerken kitlenin anlayacağı şekilde ele almıştır.

³⁶⁷ Siddik, Muhammed, *Esâlîb*, s. 234-235.

³⁶⁸ Ankebût 29:43.

³⁶⁹ İsrâ 39: 286.

³⁷⁰ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 85.

Diğer bir deyişle o kelimcilerin kullandığı argümanlara başvurmamış, tam tersi basit ve sade bir şekilde açıklamıştır. Hadis ilimi hususunda o, önceki hadis âlimlerinin görüşlerine tabi olmuştur. Yalnız o, hadisi zikrederken farklı yollarına da işaret etmiştir. Fıkıh mesellerinde o, tam bir hanefî ve kendi mezhebinden çıkmamıştır.

4. Bazı İlmî Meselelere Dair Görüşleri

Müellifin Hz. İsmâ'nın hayatı, Rasûlullah'ın (sav) ebeveyni ve garânîk kıssası gibi kendine özel görüşleri vardır. Bunları uygun gördüğü ayet ve hadislerin tefsirleri esnasında okuyucuya sunmuştur.

4.1. Hz. İbrâhîm'in Babasının Müslüman Olup Olmaması Meselesi

Müellif Meryem suresini tefsir ederken Hz. İbrâhîm'in (as) kıssasını³⁷¹ detaylı bir şekilde açıklamış ve ayette geçen “baba” ifadesinin hakiki manada olmadığını, buradan kastın amcası olduğunu belirtmiştir. Allah Teâlâ ayrıca En'âm³⁷² suresinde İbrâhîm'in (as) amcasının ismi anmış ve Âzer olduğunu belirtmiştir. Müellif bu konu üzerinde uzun uzadıya durup Kur'ân ve sünnetten bazı deliller zikretmiştir.

Öncelikle nesep âlimlerinin belirttiğine Hz. İbrâhîm'in (as) babasının isminin Târah olduğu kesindir. Bunun yanında dilcilerin belirttiğine göre “anne” kelimesi “teyze” yerine kullanıldığı gibi “baba” kelimesi de bazen “amca” için kullanılmaktadır. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “*Teyze anne gibidir*”³⁷³. Ayrıca Allah Teâlâ Bakara suresinde “*Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz*”³⁷⁴ buyurmuştur. İsmâil (as) Hz. Ya'kûb'un amcası olduğu halde ona “baba” denmiştir. Bu da yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Müellif, İbrâhîm suresinde geçen “*Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla*”³⁷⁵ ayetini delil göstererek Hz. İbrâhîm'in (as) anne ve babasının mümin olduklarını belirtmektedir. Zira öyle olmasaydı peygamber onların affedilmesi için dua etmezdi. Hz. İbrâhîm'in (sav) ettiği bu dua kavmi onu ateşe attıktan sonra gerçekleşmiştir.

Şuraâ suresinde geçen bazı ayetler ile Sâffât suresinin seksen beşten yüz ikiye kadar olan ayetler bu hususu ispatlamaktadır. Hz. İbrâhîm (sav) onun Allah'ın düşmanı olduğunu öğrenince ondan yüz çevirmiş, akabinde Mısır'a hicret ederek kendisine salih bir evlat ihsan

³⁷¹ Bu kıssa Meryem suresinin 41 ile 45.ci ayetleri arasında yer almaktadır.

³⁷² En'âm 6:74.

³⁷³ Ebû Davûd, Talâk, 36, “2280”.

³⁷⁴ Bakara 2: 133.

³⁷⁵ İbrâhîm 14:4.

etmesi için Allah niyazda bulunmuştur. Bu duaya olumlu karşılık veren Allah Teâlâ ona İsmâîl adında bir evlat bahşetmiş, o da ailesini alıp Mekke'ye gitmiştir. Ardından ebeveynini ve bütün müminleri kapsayacak şekilde tekrardan bir istiğfar duası yapmıştır. Bütün bu hususlar ayetleri topluca değerlendirince ortaya çıkmaktadır. Son olarak müellif "*Allah Teâlâ anne ve babamı evlilik dışı ilişkilerin neslinden korurmuş, beni hep asil omurgalardan, tertemiz rahimlerden temiz ve ahlâklı olarak birbirine ileterek dünyaya getirmiştir*"³⁷⁶ rivâyetini esas alarak Hz. Peygamber'in (as) nesebinin temiz olduğunu belirtmiştir.³⁷⁷

4.2. Hz. Peygamber'in Ebeveynin İman Etme Meselesi

Müellife göre Rasûlullah'ın anne ve babası mümin olarak vefat etmişlerdir. Dolayısıyla cennete girecekler. Ehl-i sünnetin temsil ettiği görüş budur. Buna muhalif olan bazı görüşleri zikreden yazar onların küfre bu görüşlerinden dolayı küfre girmelerinden korkmaktadır. Dolayısıyla bu görüşü savunmak doğru değildir. Müellif onların iman ehlinden olduğunu iddia etmektedir. Sirâcuddin, bu mesele hususunda üç noktana yola çıkmıştır: Birincisi: onların ona iman etmesi. İkincisi: onların ehl-i Fetretten olması. Üçüncüsü: müşriklerin olduğuna dair bir delilin sabit olmamasıdır. Nitekim ona göre onlar, Hz. İbrahim'in dinine yaşayıp vefat etmişler³⁷⁸

Sirâcuddin, şu hadisi zikretmiş: rivâyet edildiği üzere "*Hz. Peygamber (sav) baba ve annesinin diriltilmesini istemiş, dirildikten sonra onlar iman etmiş, daha sonra tekrar canları alınmıştır*"³⁷⁹ Müellife göre bu hadis her ne kadar zayıf olsa da birçok farklı yoldan bize ulaştığı için delil olarak kabul edilebilmiştir. Sirâcuddin diğer destekleyici rivâyetleri kitaplarında zikretmiştir. Ancak biz bu kadarla yetineceğiz.

İkinci nokta için delili ise fetret ehlinin kurtulanlardan olacağı, onlara azap edilmeyeceğidir. Birçok delilin bu görüşü ispatladığını belirten yazar "*Biz peygamber göndermedikçe onlara azap edecek değiliz*"³⁸⁰ ayetini zikrederek buradaki azabın hem dünyevî hem de uhrevî olduğunu iddia etmiştir. Aynı şekilde En'âm suresinde geçen "*Bu da demektir ki, halkı habersizken, rabbın haksızlıkla ülkeleri helâk etmemektedir*"³⁸¹ mealindeki

³⁷⁶ Esfahânî, Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, tah, Abdulmunim Revvâs Kalecî, Daru'n-Nefâis, Beyrut, 1986, s. 57.

³⁷⁷ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 147; *Durûs*, s. 180.

³⁷⁸ Sirâcuddin, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim*, s. 279.

³⁷⁹ Hadisi hadis eserlerinde bulamadık, ama Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa* adlı eserinde ona işaret etmiş ve zayıf olduğunu söylemiştir. 1/70

³⁸⁰ İsrâ 17:15.

³⁸¹ En'âm 6:131.

ayetler de bu görüşü desteklemektedir. onların, çoğunluğa göre azap edilmeyeceğini iddia etmektedir.³⁸²

Üçüncü noktanın delili ise müşriklerin olduğuna dair bir delilin sabit olmamasıdır. O, şu hadisi zikretmiştir. “Hz. Peygamberimizden gelen rivâyet: *‘ben öteden beri temiz sülplerden temiz rahimlere aktarıyla gelmişimdir.*’³⁸³ ona göre bu hadis şunu gösteriyor ki: Hz. Peygamberi’in babaları ve anneleri müşrikler değildir. Zira hadiste طاهر Tahir ifadesini kullanmıştır.

4.3. Misâl Âlemi

Sirâcuddin bu konuyu *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim ve’t-Tefekkür fi’l-Ekvân* gibi farklı eserlerinde ve Mülk suresi gibi bazı surelerin tefsirinde detaylıca ele almıştır. Ona göre bu âlemin dışında bir berzah âlemi var olup mana, söz ve ruhlar bu âlemden birbirine uyumlu bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Yeme ve içme gibi ihtiyaçları olmadığı halde meleklerin insan suretine girip onlar gibi âleme tesir etmelerini delil gösteren yazar, ayrıca Hz. Mûsâ’nın (sa) Hz. Cebrâil’e tokat atarak gözünü çıkarttığını, Kur’ân’ın manalarının misâller âleminde var olduğunu ve tesbih, şükür ve hamd gibi sözlerin birer nur olup arşın etrafında toplanıp bu zikri yapanlar için istiğfar ettiklerini iddia etmektedir.

Bu durum namaz ve zekat gibi ibadetler için de geçerlidir. Sirâcuddin, bu mesele için deliller zikretmiştir. Ona göre misâl âlemi, çok geniştir. Orada bütün varlıkların bir misâli ve sureti vardır. Bunun dışında başka konulardan da söz eden yazar misâl âlemini çok geniş olarak tasvir eder ve gözle görülür veya görünmeyen bütün unsurların orada var olduklarını belirtir.³⁸⁴

Sirâcuddin’in bu meseleleri ele alması ve önem vermesi, insanlar arasında kabul edilen bazı yanlışları düzeltmeye yönelik bir çabadır. Ancak, bazı meseleleri işlerken yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Nitekim misâl âlemi meselesini ele alırken bazı önemli hususları ele almamıştır. Bu durum, okuyucu zihninde farklı soruların oluşumuna neden olmuştur.

5. Sirâcuddin’in Tasavvufî Yönü

Tasavvuf kelimesinin manası ve kökeni hususunda bir görüş ayrılığı söz konusudur. Bazı dilcilere göre sûfiler insanların giydikleri şaşalı elbiselerden farklı olarak yün elbiseler

³⁸² Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 279.

³⁸³ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/ 1038), *Delâi’l-Nubuvve*, tah. Muhammed Revvâs Kaleci, Daru’n-Nefâis, Beyrut, 1986, s. 57.

³⁸⁴ Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 170-190.

(صوف) giydiklerinden dolayı böyle isimlendirilmiş, diğerleri ise müritlerin kalplerinin pak ve temiz (صفاء) olmasından dolayı “safâ” kökünden türetilmiş olan “sûfi” kelimesinin onlar için kullanıldığını belirtmişlerdir. Yine bir başka yoruma göre ise tasavvuf kelimesi sahâbenin fakir olanları için kullanılan “suffe” (صَفَّة) den türetilmiştir.³⁸⁵

Tasavvuf aslında zahitliğe dayanan bir hayat tarzını ifade etmektedir. Bundan dolayı tasavvufun ilk asırlarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tasavvuf hareketinin, paranın bol olduğu ve ticaretin yaygınlaştığı Emevî halifeliği döneminde ortaya çıkan zühd hareketleriyle başladığı söylenmektedir. Daha sonra tasavvuf hareketi, fıkıh ve kelamdaki gelişmelerle beraber büyümeye başlamıştır. Ardından Gazzâlî'nin tesiriyle tasavvufta islâha dayalı yeni bir hareket gündeme gelmiştir.³⁸⁶

Tasavvuf ve ilkeleri hakkında birçok kitap yazılmıştır. Onun en çok işârî tefsirlere etki ettiğini söylemek mümkündür. Bu tefsir yöntemi, önemli bir manaya işaret etmek için ayetin zahirî olmayan manasına göre yorumlanmasından ibarettir. Sirâcuddin'in kitaplarında gözlemediğimiz kadarıyla onu bazı yerlerde ayetleri işârî tefsir ile yorumladığını, fakat bu hususta çok titiz davrandığını, örneğin kitaplarda zikredilen işârî tefsirin şartlarına sıkı sıkıya bağlı kaldığını söyleyebiliriz. Öte yandan müellifte, tasavvufun özü olan ahlâka yönelme konusundaki yoğun ilgisinden dolayı, tasavvufî yönünün birçok kitabında ortaya çıktığı görülmektedir. Bundan dolayı Sirâcuddin'in ahlâkî ve tasavvufî eğitim metodu ile işârî tefsir yöntemini ilerleyen satırlarda biraz daha açmak istiyoruz.

5.1. Ahlâkî Eğitime Verdiği Önem

Müellif eserlerini telif ederken okuyucularını dikkate almış, onlara ayet ve hadislerde geçen ilahî emir ve nehiylerden nasihatler vermiş, gerektiğinde salih amellere teşvik etmiş, bazen de bir işten sakındırmak ve topluma zarar vermelerini engellemek için onları korkutmuştur. Ayrıca dikkatleri celp etmek için üslup değiştiren yazar emir ve gâib sîgaları gibi farklı kalıplar da kullanmıştır. Yazar bazen, insanların, Allah Teâlâ'nın koyduğu düzenin sınırlarını çiğnememeleri için, çizgiyi aşanlara karşı katı bir tavır sergileyebilmekte, günahkarları derhal tövbe etmeye davet etmekte, onlara vaaz u nasihatlerde bulunmaktadır. Kanaatimizce müellifin bazen böyle katı bir tutum sergilemesi Allah'ın haram kıldığı şeylerin yapılmamasına olan hırsından dolayıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'i (sav) sıkça anması ve onun makamını yüce görmesi de onu böyle bir ruh haline sokmaktadır.

³⁸⁵ Zehebî, *et-Tefsir*, II, 250.

³⁸⁶ ALHUSSAİN, Ahmad Said, "Et-tasavvuf manen ve inde'l-Gazali fikren", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/2 yıl: 6 cilt: VI sayı: 12.

Müellifin okuyuculara yönelik yaptığı açıklamalardan onun üç şey üzerinde sıkça durduğunu göstermektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- Allah'a kulluk ve ona tam bir şekilde yönelmek,
- Allah Teâlâ'nın peygambere yönelik ihsanlarından dolayı onu anıp ta'zîm etmek ve getirmiş olduğu hidayet kaynağına saygı göstermek,
- Nefsi tezkiye etmek,

Sırasıyla bu başlıkları detaylı bir şekilde açıklayıp müellifin tefsir metodunu daha yakın incelemek istiyoruz.

1. **Allah'a Kulluk**, Müellifin kitapları incelendiğinde onun tevhid akîdesi ve Allah'a kulluk üzerinde, Allah'ı Teâlâ'nın yüce yaratıcı olduğu ve O'nun dışında kalanların O'na muhtaç olduğu gibi hususlar üzerinde çokça durduğunu tespit etmek mümkündür. Âlemlerin rabbine özellikle vurgu yapan müellif O'nu inkâr edenlerin kâfir olacağını, O'nun misli ve denginin olmadığını ve mükemmel sıfatlara sahip olup her şeye güç getirebildiğini ifade etmektedir. Bunun yanında müellif, insanların insafılı davranıp Allah'ın ayet ve dünya düzenine yerleştirdiği alâmetleri düşündüklerinde kendilerinin bir yaratıcıya ihtiyaç duyduklarını, önceden bir hiç iken Allah'ın onları yarattığını ve O'na şirk koşmanın büyük bir cürüm olduğunu kabulleneceklerini belirtmektedir. Ayrıca birçok kitabında tevhid ve yaratılanları tefekküre çağırان ayetleri zikreden müellif O'nun kâinatı yarattığını, kötüyü iyiden ayırmak için peygamber ve kitaplar gönderdiğini, kulların yüce makamlara erişmelerinin O'nun emirlerine itaat etmekle gerçekleşeceğini ve kadir-i mutlak yaratıcının kıyamete kadar her şeyi bir sebep ve düzen üzere yarattığını söylemektedir.

Cennet ve cehennemden bahseden ayetleri tefsir ederken müellif insanlara tekrardan sorumluluk bilincini hatırlatır ve yaptıkları hayır veya şer fiillerinden hesaba çekileceklerini ifade eder. Bunun için insanın her zaman âhiret gününü hatırında tutması, ona göre hibesini azıkla doldurması ve nefesine Allah Teâlâ'nın onu murâkabe ettiğini telkin etmesi gerekir. Allah Teâlâ'nın yaratıcı ve mutlak kudretinden bahseden ayetlerin tefsirinde ise müellif O'nun yüceliğini idrak etmek için yarattığı mahlûkata bakmanın gerekli olduğunu belirtir. Ayrıca Âl-i İmrân suresinin son ayetleri gibi Allah'ın salih kullarının sıfatlarını ve insanın nasıl Cenâb-ı Hakk'a kul olduğunu anlatan ayet ve hadisleri, bazen *يرحم الله الفائز* "Allaha söyleyeni rahmet eylesin" diyerek hiçbir isim vermeksizin iktibas ettiği şiirlerden söz ederek

zikreder.³⁸⁷ İtr, Sirâcuddin'in "Allah söyleyeni rahmet eylesin" ifadesini kullandığı zaman aktarılan şiirin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁸

Bunların yanında bir de müellif insanın Allah'a karşı ihlaslı olması, O'nun bir olduğunu bilip tasdik etmesi, temel imanî esaslara uyması ve rabbinin vaz' ettiği hükümleri alaya almaktan da kendinî koruması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca bazı hikmetli şiirlere de atıfta bulunarak gafletten sakındırmaktadır. Bir şair şöyle demiştir:

Ey dünyasıyla meşgul olan ve tûl-i emelin kendisini aldattığı kişi

Ölüm ansızın gelir ve kabir amellerin saklı olduğu bir heybedir³⁸⁹

2. Peygamberlere Hürmet, Sirâcuddin'in bu meseleyi uzun bir şekilde ele aldığını görmekteyiz. Araştırmasını şu maddeler çerçevesinde yoğunlaştırmaktadır:

- **Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e İhsan Ettiği Nimetler** Müellifin en çok ilgilendiği konulardan biri de peygamberin büyüklüğü, makamını ve Allah'ın kendisine verdiği nimetleri açıklamaktır. Ayrıca bir ayetin tefsirini bitirdiğinde veya onu açıklarken bir fırsat bulduğunda bunu değerlendirip Hz. Peygamber'in (sav) üstünlüğünü açıklayan bir olayı rivâyet eder ve onun Allah indindeki yüce makamına işaret etmektedir. Şüphesiz ona verilen en büyük özellik kıyamete kadar devam edecek olan risâletidir. Kur'ân'da "*Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik*"³⁹⁰ buyrularak Hz. Peygamber (sav) insanlara hidayet kaynağı olduğu için bir kandile benzetilmiştir. Güneş ışınları yerine kandil denmesi önemli bir incelikdir. Zira güneşten bazı durumlarda zararlı ışınlar da gelebilmektedir. Müellif ayrıca ayetin devamında Tivrât ve İncîl'de geçen Hz. Peygamber'in (sav) kemal sıfatlarını gösteren inceliklere de değinmektedir. Kıyamet koştuktan sonra Hz. Peygamber'in ilk olarak diriltilmesi, cennetin kapısını ilk o açması ve insanların âhiret gününde ona yönelmesi sebebiyle âdemoğullarının efendisi olması gibi özellikler de zikredilmektedir. İlk Müslümanlar olmaları hasebiyle sahâbenin ayrı bir yeri olduğunu belirten yazar onların Hz.

³⁸⁷ Sirâcuddin, *Bakara ve Âl-i İmrân*, s. 117.

³⁸⁸ İtr, *Safahât*, s. 201.

³⁸⁹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 91-111; *Alak*, s. 267.

³⁹⁰ Ahzâb 33:45.

Peygamber'e (sav) karşı olan sevgi ve saygısını anmakta ve onların bu tavırlarından dolayı Allah'ın indinde yüce makamlara eriştiklerini ifade etmektedir.³⁹¹

Sirâcuddin'in, Hz. Peygamber'in (sav) fazilet ve erdemlerini bir araya getirdiği *Muhâdarât Havle Mevâkifi'r- Rasûllahi Havle'l-Âlem* isimli üç ciltlik kitabı bu alanda öne çıkmaktadır. Özellikle onun ahlâkı, mucizeleri ve Müslümanların onun hakkında yazdıkları şiirleri farklı tefsirlerden aktararak dağılmış olan birikimi toplamış ve farklı katkıda bulunmuştur.

Müellifin açıklamalarına göre Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i (sav) göndererek insanlara ikramda bulunmuştur. Zira o haktan sapmış olan insanları kesin delillerle bir yaratıcının varlığına ve onun Allah olduğuna ikna etmiş, dolayısıyla doğru yola ileterek bütün kâinat için rahmet kaynağı olmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) yüceliği ve çağrısının önemine binaen müellif Cüneyd-i Bağdâdî'nin şöyle dediğine aktarmaktadır: "Rasûlullah'un yolu hariç bütün Allah'a götürdüğü zannedilen yollar yanıltıcıdır." Dolayısıyla her bir Müslüman onun çağrısını benimseyip takip etmeli ve insanlara yaymalıdır.³⁹²

Âlemlerin rabbi olan Allah'ın ona verdiği bu ihsan ve faziletler karşısında müellifin tabiriyle "şükredenlerin efendisi" olan Hz. Peygamber (sav), şükürü hakkıyla eda etmiş, buna mukabil onun duası da kabul olunmuştur.³⁹³

Bütün bu faziletler müellif tarafından ayetin açıklamasından sonra zikredilmektedir. Bazen ayetler bu manaları doğrudan içermekte, bazen ise bunlar sadece Hz. Peygamber'in (sav) faziletine işaretlerde bulunmakta, müellif bu ilahî manaları -ayette geçmediği halde- bizzat kendisi yorumlayarak ayetlerden çıkartmaktadır. Bunu yaparken yaptığı yorumu ispatlamak adına farklı ayet veya hadislere de yer vermekte, bazen de hiç delil zikretmeden aklına gelen bu manaları kâğıda dökmektedir. Müellif bu hikmetli sözlerin insanlara etki ettiğini bildiği için aynı kitap içerisinde veya farklı kitaplarda tekrar etse de bu bilgilere yer vermekten geri durmamaktadır.

- **Peygambere Salavât** Sirâcuddin kitaplarında peygamberler hakkında menkıbeler aktarıp onların faziletlerinden bahsettikten sonra, adet edindiği üzere, son olarak Hz. Peygamber'i anmanın ve ona salavât getirmenin önemi üzerinde durmaktadır. Birçok kitabında bunu gelenek haline getiren yazar bazen sadece bu konu için ayrı bir fasıl

³⁹¹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 239-284; *İnsân*, s. 73.

³⁹² Sirâcuddin, *İnsân*, s. 137.

³⁹³ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 235- 267.

açmakta ve Hz. Peygamber'i (sav) anmanın faziletine dair hadislere atıflarda bulunmaktadır. Ardından insanların sırf salavât getirerek ecre nâil olacaklarını, işlerinde bereket edineceklerini ve imanlarının kuvvetleneceğini belirtir. Açtığı bu fasılda konunun önemine binaen rivâyetleri birkaç tez zikretmekten çekinmeyen yazar, her seferinde bunlardan ayrı nükteler çıkarabilmektedir. Bunun yanında sahâbenin de peygamberi anmaya yönelik teşviklerini aktaran yazar, cuma gecesinde yapılan zikirlerin daha faziletli olduğunu ifade etmekte ve salavât kalıplarının farklı farklı olduğunu da belirtmektedir.³⁹⁴

3. Nefsin Tezkiye Edilmesi

Müellifin hocalarından tahsil ettiği tasavvuf eğitimi onun metoduna tesir etmiş, bundan dolayı nefis tezkiyesi ve ahlâkî eğitime ayrı bir önem vermiştir. İki madde halinde yazarın bu yaklaşımını açıklamaya çalışalım.

- **İbadetlere Gösterdiği Önem,** Daha önce müellifin şer'î ahkâm içeren ayetleri tefsir etmediğini, kitaplarında daha çok iman esaslarından bahseden Mekkî ayetlere yer verdiğini belirtmiştik. Ancak bunun mutlak olmadığını belirtmemiz gerekir. Zira takvalı olmak ve ibadetlere süreklilik göstermenin yanında müellif ayrıca farzların ikamet edilip emanetlere riâyet edilmesinin üzerinde de durmuştur. Müellife göre emanet iki çeşit olup; ilki namaz gibi Allah haklarına dair hususlar olup ikincisi ise alışveriş gibi kul haklarıyla ilgilidir. Bu tarz fikhî açıklamalara yer vermekle birlikte mezheplerin aralarındaki ihtilaflar gibi konuları derinlemesine incelememektedir. Ancak kitapları incelendiğinde mezheplere bağlı kalmanın önemine vurgu yaptığı da görülmektedir.

Müellifin hayra davet, gece namazı ve Kur'ân kıraati gibi farklı faziletli amellere teşvik ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle ahlâkî gelişimi sadece zikir gibi bazı işlere hasretmemekte, yapılabilecek bütün hayırlı işlerin yapılmasını teşvik etmektedir. Okuyucuların ikna olup kolayca bunları yapmaları için de bu faziletli amellerin delillerini de zikretmektedir.³⁹⁵

- **Güzel Ahlâklı Olmaya Gayret Göstermek,** Müellif sadece salih amellerin yapılmasına teşvik etmemiş, bunun yanında bir de kalplerin temizlenmesine odaklanmıştır. Takvanın iki boyutunu bu bağlamda açıklayan yazar ilkinin kalp,

³⁹⁴ Sirâcuddin, *İhlâs ve'l- Muavvizeteyn*, s.184; *İnsân*, s. 276.

³⁹⁵ Sirâcuddin, *Alak*, s. 31; *Mülk*, s. 153.

ikincisinin ise şekil yani beden/his temizliği olduğunu ifade etmiştir. Kalp insanın azalarının en şerefli ve esasını teşkil etmekte, onun sapması diğerlerine göre daha çok tehlike arz etmektedir. İbadetlerde asıl olan halis niyet olduğu için sadece uzuvların ibadet yapması doğru görülmemektedir. Bundan dolayı kalplerin güzel ahlâkla törpülenmesi, afetlerden sakındırılması zorunludur. Zira kâfirin en önemli hasleti Allah'a ve kullara karşı ahlâksızlığıdır. İman ise bunun aksine içerisinde yaşam bulunduran veya cansız olan bütün kâinata karşı kişinin sorumlu olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Nefis tezkiyesi ve kalbin afetlerinden uzak durmanın önemini müellif “*Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın*”³⁹⁶ ve “*Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz*”³⁹⁷ gibi farklı ayetlerden ve kendisine uyulması vacip, güzel ahlâklara sahip olan Hz. Peygamber'in (sav) uygulamalarından çıkartmaktadır. Takva gibi salih amellere teşvik eden ayetleri tefsir ettikten sonra takva ve onun mertebelerine de değinmeden geçemeyen yazar kalbin selametinin salih amellere bağlı olduğunu, bunun da zahir ve bâtinî amelleri kapsadığını, dolayısıyla sadece şekilde görünen takva ile değil kalbin de kötülükten uzak olması gerektiğini ifade etmektedir. Takvanın derecelerine gelince; kişinin kalbi temizlendikçe daha fazla ecre nâil olduğunu ve derecesinin arttığını belirten yazar, Hz. Peygamber'in (sav) “*Takva (kalbe işaret ederek) buradadır*”³⁹⁸ sözünün bunu açıkça gösterdiğini iddia etmektedir. Ayetlerin tefsirinden sonra bu hususları sadece anmakla yetinmeyen yazar, “hatırlatma” gibi başlıklar altında insanların ahlâklı olmalarının toplumsal açıdan zorunluluğunu da ispatlamaya çalışmaktadır.³⁹⁹

5.2. İşârî Tefsir Hususundaki Yaklaşımı

Müellifin yöntemine geçmeden önce bu tefsir metodunun ne olduğunu ortaya koymaya çalışalım. “İşâret” kelimesi (ش-و-ر) kökünden türemiştir. Bir şeye işaret etmek (أشار إليه) ona delâlet etmek manasına gelmektedir.⁴⁰⁰ Tasavvuf ilmine ait bir kavram olarak ise bu

³⁹⁶ Nisâ 4:36.

³⁹⁷ Hac 22:77.

³⁹⁸ Müslim, el-Bir, 10, “2564”.

³⁹⁹ Sirâcuddin, *Mülk*, s. 166; *İhlâs ve'l- Muavvizeteyn*, s. 183; *Hucurât*, s. 18.

⁴⁰⁰ Muhtâr, Ahmed, (ö. 1424/1993), *Mu'cemu'l Luğati'l Arabiyye*, Alemu'l-Kutub, Mısır, 2008, II, 1245.

kelime ayetlerin zahirî manası dışında bir mana ile yorumlanmasını ifade etmektedir. Bu yorum sulûk ehlinin kalplerine doğan manalar doğrultusunda yapılmaktadır.⁴⁰¹

Bu tefsir metodu Kur'ân'ın nâzil oluşundan itibaren ortaya çıkmıştır. Zehebî'nin belirttiğine göre Allah Teâlâ'nın “*Onlar Kur'ân'ı tefekkür etmiyorlar mı?*”⁴⁰² buyruğu Kur'ân'ın bir zahir bir de bâtın yönünün olduğunu göstermektedir.⁴⁰³ Zahir manası Kur'ân, sünnet ve dili kullanarak yapılan tefsir ile ortaya çıkmaktadır. Bâtın yorum ise derin tefekkür sonucunda akla gelen manalar doğrultusunda yapılmaktadır. Tüsterî'nin tefsiri bu alanda önce çıkmış eserler arasında yer almaktadır. Küşeyrî'nin *Latâifu'l-İşârât* adlı eseri işari tefsirlerin en meşhur eseridir.⁴⁰⁴

Bu tefsir yöntemi sûfiler indinde meşhur olduğu için sûfî tefsiri olarak adlandırılır. Görebildiğimiz kadarıyla bu metodun Kur'ân'ın bâtınî manalarına dayanmasından dolayı bazı müfessirler aklın bile kabul etmeyeceği yorumlarda bulunmuşlardır. Bundan dolayı müfessirler bu tefsir metoduyla yapılan yorumların kabul edilebilmesi için bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Bazıları şöyledir: Kur'ân'ın zahir lafızlarına aykırı olmamak, şer'îden yapılan yorumu destekleyici bir şahidin bulunması, yapılan yoruma aklî veya şer'î bir zıtlığın bulunmaması ve müfessirin işârî metot ile yaptığı yorumun yegâne yorum olduğunu düşünmemesi.⁴⁰⁵

Araştırmamıza göre müellif “işârî tefsir” terkibine hiçbir kitabında yer vermemiş, ancak bu alanda öne çıkmış olan mutasavvıf müfessirlerden ahlâk ve eğitici konular hususunda alıntılarda bulunmuştur. Bunu yaparken sırf alıntı yapmakla yetinmemiş, bunları deliller ışığında kendine özel olan bir ilmî süzgeçten geçirmiştir. Ancak telif ettiği tefsir kitaplarının sadece bu nakillerden ibaret olduğu da düşünülmemelidir. Bazı yerlerde bu tarz rivâyetleri “evlevî tefsir” olarak isimlendirdiği tespit edilmiştir.⁴⁰⁶

Nûr suresinde geçen “*Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nur üstüne nur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur.*

⁴⁰¹ İtr, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 97.

⁴⁰² Muhammed 47:24.

⁴⁰³ Zehebî, *et-Tefsir*, II, 261.

⁴⁰⁴ Zehebî, *et-Tefsir*, II, 251.

⁴⁰⁵ Zehebî, *et-Tefsir*, II, 262 - 279.

⁴⁰⁶ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 114.

Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir”⁴⁰⁷ ayetini tefsir eden yazar İbn Abbâs’tan aktarılan bir rivâyete dayanarak “nuru gibi” (مَثَلٌ نُورِهِ) ayetinin “müminin kalbi gibi” manasına geldiğini ve müminlerin kalplerini aydınlatan nurun iman ve marifet olduğunu belirtmektedir. Ardından bu nur ile aydınlanmış ilk kişinin Hz. Peygamber (sav) olduğunu sahâbenin sözleriyle de ispatlamaya çalışmaktadır.⁴⁰⁸

Bu bilgileri zikrettikten sonra yazar âriflerden bazı alıntılar yaparak ayette geçen “mişkât” kelimesinin peygamberin göğüsü, “zücâce”nin onun kalbi ve “misbâh” kelimesinin de Allah’ın ona “zer âleminden” beri bahşetmiş olduğu iman nuru olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca ayette yer alan “şecere”nin insanları dünya ve âhiret mutluluğuna erdirtirecek olan vahiy ağacı olduğunu belirtmiştir. Bu alıntılara müteakiben Sirâcuddin Hz. Peygamber’in (sav) ve onun getirdiği risalenin doğru ve yüceliğine işaret eden “sirâc-i münîr” (السِّرَاجُ الْمُنِيرُ) kelimesinin hidayete erdirici bir kaynak olduğunu ifade eder. Son olarak birtakım ayet ve hadislerden yola çıkarak müellif Hz. Peygamber’in (sav) ve onu takip edenlerin kurtulup felâha erdiklerini, ancak onu inkâr eden kâfirlerin hüsrân ve helak içinde olduklarını söyler.⁴⁰⁹

İşârî tefsir ile yorumda bulunduğu başka bir ayet ise Tâhâ suresinde geçen “*İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadiye, Tuvâ’dasın*”⁴¹⁰ ayetidir. İlk bakışta akla gelen mana Allah Teâlâ’nın Hz. Mûsâ’ya kutsal mekâna girdiği için ayakkabılarını çıkarmasını emretmiş olmasıdır. Sirâcuddin bu zahiri manayı bırakmamış, ama ona göre buradaki emrin dünya ve âhiretin çıkartılmasını ifade ettiğini belirtir ve bu yorumun “evlevî tefsir” kısmından olduğunu söyler. Neden bu şekilde yorumladığını açıklayan yazar Allah Teâlâ’nın, mekânın mukaddesliğinden dolayı, Hz. Mûsâ’ya ayakkabısını çıkarmasını emrettiğinde, yani ayakkabıyı giymesine rıza göstermediğinde, onun, yine yerin mukaddesliğinden dolayı, elbiselerini de açması yazara göre evleviyetle zorunludur. Bundan dolayı böyle bir yorum yapmak mümkündür.⁴¹¹ Kanaatimize göre müellifin rivâyete böyle bir yorum getirmesi onu zımnî olarak tasdik ettiğini göstermektedir.

6. Bazı Toplumsal Problemlerin Çözümüne Kavuşturulması

⁴⁰⁷ Nûr 24:35.

⁴⁰⁸ Sirâcuddin, *İnsân*, s. 71.

⁴⁰⁹ Sirâcuddin, *İnsân*, s. 72.

⁴¹⁰ Tâhâ 20:12.

⁴¹¹ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 113 -114.

Toplumsal sorunlar, toplumdaki belli bir grubun körü körüne taklit sonucu doğru yoldan sapmasından ibarettir. Bu durum özellikle dinin aslını teşkil eden kitap ve sünnet ile çelişiyorsa zararlıdır. İslâm ortaya çıktığında bebek öldürme ve soy ile övünme gibi toplum üzerinde olumsuz etki bırakan sorunlara çözümler üretmiş, onlara tekrar dönmemeleri konusunda uyarılarda bulunmuş ve yapılanları “cehâlet” olarak isimlendirmiştir. Ancak kısa süre sonra bazıları, âdetlerin şekilleri değişmiş olsa da bunlara tekrar geri dönmüşlerdir. Bununla birlikte onlar karşısında da her daim doğru yolu gösterenler var olmuştur.

Müellif toplumda yayılan hastalıkları ele almayı, bunları tahlil etmeyi ve insanları bunların tehlikelerinden uyardırmayı ihmal etmemiştir. İnsanları hayırlara teşvik etmesi ve bu problemlerden uzaklaşmanın yollarını farklı üsluplarla ortaya koyması okuyucuları daha çok etkilediğini söyleyebiliriz. Daha çok ayetlerin açıklamalarından sonra bu tarz bilgilere yer veren müellif, bunları, Hucurât gibi içerisinde genel iman esasları ve toplumu ilgilendiren ahlâkî ilkeler barındıran surelerin tefsirinde ele almaktadır. Az da olsa Hucurât suresinin dışında da bu konulara değindiği görülmektedir. Bu durumların hepsi, yazarın, ayetleri açıklarken bunu sadece ilmî bir çalışma olarak değil, aynı zamanda irşad ve toplumu islah etme faaliyeti olarak da gördüğünü göstermektedir.

Açıklayıcı bir örnek olması için Meryem suresinde geçen “*Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver*”⁴¹² ayetlerini yakından inceleyelim. Müellife göre, Zekeriyâ (as), İsrâîloğulları sapkınlığa düşmemesi düşüncesiyle, rabbinden peygamberliğine mirasçı olması için bir halef talep etmiştir. Bundan dolayı “benim yerime geçmesi için (bana bir oğul ver)” şeklinde rabbine olan niyazını detaylandırmıştır. Ancak bu durum Hz. Zekeriyâ'nın erkekleri kadınlara üstün tuttuğu manasına gelmez. Ardından Şûrâ suresinde geçen “*O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder*”⁴¹³ mealindeki ayetleri deliller göstererek erkek ve kız çocuklarının Allah'tan gelen bir ihsan olduklarını, insanların bu ihsanı -ister erkek isterse de kız olsun- kabul etmemelerinin makul olmayacağını iddia eder. Toplumda müşâhede edileceği üzere bazı kimseler var ki, kendilerine yeni doğan bebeklerinin kız olduğu söylenince, ahlâksız davranışlarda bulunurlar. Bu davranışlar, şayet erkek cinsinin kadına tercih edilmesinden ibaretse, cahiliye âdetlerindedir. Tefsirine devam eden müellif vurgulayarak bu geleneğin

⁴¹² Meryem 19:5.

⁴¹³ Şûrâ 42:49.

kabul edilemez ve terk edilmesinin zorunlu olduğunu, Allah'tan gelen her nimete şükretmemiz gerektiğini belirtmektedir.⁴¹⁴

Hucurât suresinde geçen “*Birbirinizin gıybetini yapmayın*” mealindeki ayeti tefsir eden müellif, gıybeti, “*bir Müslümanın din kardeşini hoşlanmadığı şekilde anması*”⁴¹⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Müellif, Allah Teâlâ'nın, nefsin hoş karşılamayacağı ve hatta iğreneceği şekilde gıybete karşı uyardığını belirtmiş, ancak buna rağmen bazı insanların kendilerini ayetin muhatabı olarak görmediğini ve -öyle olduğu halde- bu özelliği kendilerine yakıştıramadıklarını iddia etmiştir. Bu tutumun İslâm toplumunda yaygın olan bir musibet olduğunu söyleyen müellif, ayetin “*Ey iman edenler*” olarak başladığı halde kendilerine bu durumu yakıştıramayan kişilerin halini garip karşılamıştır. Ayrıca bazı insanların ayeti belki de birçok kez okuduğu halde ona kayıtsız kalıp hakkıyla üzerinde düşünmediklerini, bunun aksine okuduğu halde yaptıklarının sonucunu düşünmeden insanların ırz ve namuslarına tecavüz ettiklerini ve böylelikle büyük bir tehlike içerisinde olduklarını ifade etmektedir.⁴¹⁶

Bu açıklamalardan sonra yazar, Hz. Peygamber (sav) döneminde meydana gelen hâdise ve olayları uyarıcı bir üslup ile nakleder ve nasihatlerde bulunarak aynı duruma düşmemeleri için insanları uyarır. Şüphesiz bu cerimleri yapan için acı verici bir azap vardır. Bu tarz gıybet ve nemîmeleri duyanların kesinlikle bundan yüz çevirmeleri ve bunu kesin bir dil ile eleştirmeleri gerekmekte, bu mümkün değilse buldukları meclisten ayrılmaları gerekmektedir. Bu konuyla alakalı önemli bir noktaya daha değinen yazar, bazı insanların kendilerinin gıybet yapmadıklarını zannettikleri, bu sözleri hakkında konuştuğu kişinin yüzüne de söyleyebileceğini, dolayısıyla gıybet olmayacağını iddia ettiklerini söylemekte, ancak bunu sert bir dil ile eleştirmektedir. Zira bu durum Müslüman bir kişiye eziyet verip onu küçük görme olacağından büyük bir cahilliktir, günahı da bir o kadar çoktur. Ayrıca dilini tutamayıp gıybet yapanların zaruri olmadıkça insanlardan uzaklaşmalarını tavsiye eden yazar, bu günahı işleyeni ivediyle tövbe etmeye ve kıyamet günü gelmeden kardeşinden özür dilemeye davet etmektedir. Son olarak gıybet çeşitlerini açıklamak için yazar bir başlık açar ve caiz olan ile olmayan gıybet çeşitlerini açıklar.⁴¹⁷

7. Müfessirlerin Görüşlerini Değerlendirmesi

⁴¹⁴ Sirâcuddin, *Durûs*, s. 124.

⁴¹⁵ Hucurât 49:12.

⁴¹⁶ Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 204.

⁴¹⁷ Bkz: Sirâcuddin, *Hucurât*, s. 204 -212.

Bu başlık altında müellifin bir ayeti tefsir ederken onun yorumuna dair farklı görüşleri nasıl aktardığını ve aralarında hangi esasları göz önünde bulundurarak tercihte bulunduğunu açıklamaya çalışacağız. Tespitimize göre müellif genelde ayetten sonra âlimlerin görüşlerini nakletmiş, ardından cumhurun görüşünü belirtip kendi kanaatine göre doğru olanı tercih etmiştir. Bazen de tercih yapmaksızın âlimlerin görüşlerini ve bunların delillerini aktarmakla yetinmiştir.

Enbiyâ suresinde geçen “*Andolsun zikirden sonra Zebûr’da da “Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır’ diye yazmıştık. İşte bunda, Allah’a kulluk eden topluluk için yeterli açıklama vardır*”⁴¹⁸ ayetini tefsir eden müellif, “Zebûr” ve “zikr” kelimeleri için âlimlerin üç farklı yorum yaptıklarını belirtir. Mücâhit’ten aktarılan bir rivâyete göre Zebûr “zikirden sonraki kitaplardır”. “Zikr” ise Allah indinde olan “ümmü’l-kitâb”tır. Bu görüşü İbn Kesîr, Taberî ve Zeyd b. Eslem gibi âlimler savunmuştur. Süfyan es-Sevrî gibi âlimlerin benimsediği ikinci bir görüşe göre ise “zikr” levh-i mahfûz’dur. Son olarak “Zebûr”un peygamberlere inen kitaplar, “zikr”in de ezelden beri içerisinde bütün şeylerin yazılı olduğu ümmü’l-kitâb olduğunu iddia edenler olmuştur.⁴¹⁹

Sonuç olarak “Zebûr” peygamberlere nâzil olan semâvî kitapları ifade etmektedir. “Zikr” kelimesi ise yukarıda geçtiği üzere ümmü’l-kitâb veya levh-i mahfuz manalarına muhtemeldir. Ümmü’l-kitâb olarak isimlendirilmesi hüküm içeren kitapların aslını teşkil ettiği ve merciin o olduğundan, levh-i mahfûz olarak anılması ise tahrif edilip yok olmaktan korunduğu içindir. Zikr olarak isimlendirilmesi ise içerisinde her şeyin zikredilmiş olmasındandır. Özetle bu kelimelerin manaları aynıdır, aralarında sadece itibar farkı vardır. Bir diğer görüş ise bu kelimelerin birbirinden farklı şeyler olduğudur. Müellif ayetlerin zahirinden yola çıkarak ümmü’l-kitâb’ın arşın üstünde bulunan hükümler kitabı olduğunu belirtmiştir. Allah Teâlâ buradan olacak olan hâdiseleri levh-i mahfûz’a indirir, ardından bunlar meleklere bildirilir. Son olarak Allah’ın kelamı meleklerin altında bulunanlara yapmaları gereken emirler olarak tezahür eder.⁴²⁰

8. Konulu Tefsire Bakışı

Konulu Tefsir, Kur’ân’ı yorumlamanın önemli yaklaşımlarından biridir. Bu yaklaşım, Kur’ân’ın bir konusunu veya ayetini diğer delillerle ilişkili olarak incelemekle ilgilenen bir yöntemden ibarettir. Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim ve’t-*

⁴¹⁸ Enbiyâ 21:105-106.

⁴¹⁹ Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 75.

⁴²⁰ Sirâcuddin, *Hedyü’l-Kur’âni’l-Kerîm ilâ Ma’rifeti’l-Avâlim*, s. 77.

Tefekkür fi'l-Ekvân adlı kitabında tefsir türlerini ele alarak tefsirlerin ikiye ayrıldığını açıklamıştır:

Birincisi nassî tefsirdir. Bununla ayetlerin dil ve kelimelerin manaları bakımından tefsir edilmesi kastedilmektedir. Müellif tefsir âlimlerinin kitaplarında bu tefsir çeşidini ele aldıklarını belirtmiştir. İkincisi ise konulu tefsirdir. Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'de belirli bir konunun tefsir edilmesini ifade etmektedir. Kur'ân'ı tefekkür ve anlamada bu tür tefsirlerin önemine dikkat çeken yazar, kitaplarında bu tefsir metodunu tatbik etmiştir.

Müellifin her iki tefsiri de kullandığını ancak özel olarak konulu tefsire odaklandığını görmekteyiz. Nitekim kendisi ayetlerin konularını diğer delillerle olan ilişkisi çerçevesinde ele almakta, bu ise tefsirciliği bağlamında önem arz etmektedir. Öte yandan Sirâcuddin'in tefsir kitaplarının iki bölümden oluştuğunu görüyoruz:

Bunlardan ilki, bazı surelerin tam tefsiridir. İkincisi ise bazı ayetlerin konu bazlı tefsiridir. Bu son kısmı kendisi de konulu tefsir (et-tefsiru'l-mevzûi) olarak nitelemiştir. Kitaplarının içeriğine baktığımızda, konulu tefsirin daha baskın olduğunu görüyoruz. Çünkü ayeti metinsel olarak tefsir ettikten sonra konu açısından tefsir eder. Bu ise kitaplarının hacminin bu kadar büyük olmasının sebebidir.

Sirâcuddin, konulu tefsir kavramını kitaplarında ele almıştır. Ona göre konulu tefsir, olduğu kadarıyla bütünsel bir konu elde etmek için bir başlık altında Kur'ân'dan delilleri toplamak, analiz etmek ve bağlantı kurmaktır.

Daha önce bahsettiğimiz üzere müellifin objektif tefsir üzerine çeşitli kitapları vardır. Bunlardan en önemlileri şunlardır: *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân*, *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân*, *Suûdu'l-Akvâl ve Refu'l-A'mâl ile'l-Kebîr'l-Muteâl zi'l-İzzeti ve'l-Celâl*, *et-Tekarrüb ile'llâhi Te'âlâ: Fazlühû, Tarîkuhû, Merâtibühû*. Bu kitaplar dışında mevzûi tefsire ilhak edebileceğimiz iki kitabı daha vardır: *el-Îmân bi'l-Melâ'iketi* ve *el-Îmân bi-Avâlimi'l-Âhireti*.

Ancak bu kitapta bir ayet altında değil de konuyla ilgili ayet ve hadisleri toplamıştır.

Sirâcuddin'in konulu tefsire olan ihtimamı, çevresindeki toplumun durumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü insanların inançlarını düzeltmek ve temel dinî konuları Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinde anlamalarına yardımcı olmak gereklidir. Bu nedenle konulu tefsir kullandığı yöntemler arasında yer almaktadır. Metinsel yorumlama ise bu görevi yerine getirmemektedir. Kitaplarında konulu tefsirin başlıkları ise doğrudan genel okuyucuya hitap

etmektedir. Sirâcuddin temel dinî konulara ilgi duymaktadır. Bunu ise kitaplarının isimlerinden ve seçtiği surelerden anlamaktayız. Daha önce ifade ettiğimiz üzere bu surelerin hepsi Mekkî surelerdir.

Müellifin kitaplarındaki konulu tefsirin ikiye ayrıldığını ifade edebiliriz:

Birincisi: Bir konuyu Kur'ân çerçevesinde işlemektir. Burada müellif, anahtar bir ayet veya ayetlerden yola çıkarak ve daha sonra konuyu ve ayrıntılarını ilişkili uygun delillerle incelemektedir. Örneğin: : *Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ilâ Ma'rifeti'l-Avâlim ve't-Tefekkür fi'l-Ekvân, Hedyü'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Hucceti ve'l-Burhân.*

İkincisi, bir ayetin diğer Kur'ân delilleri ve hadislerle ilişkisi çerçevesinde ele alınmasıdır. Burada müellif kitabının başında ayeti zikreder ve daha sonra diğer ayetlerin tefsirlerinde ve farklı kitaplarında yaptığı gibi ayetten yola çıkarak onu tahlil eder ve inceler, onları daha etraflıca ele alır.

Örneğin, *el-Îmân bi'l-Melâ'iketi* adlı kitabında, aşağıdaki metodolojiyi izlediğini görmekteyiz:

- 1- Melekler ve onlara iman ile ilgili ayetleri ele alır,
- 2- Konuyla ilgili hadisleri toplar,
- 3- Ayet ve hadisleri konuyla ilişkileri ışığında ele alır,
- 4- Ardından ihtiyaca göre bazı fer "î meselelere değinir.

Raf'ü'l-ekvâl kitabında "Güzel sözler O'na yükselir; rızâsına uygun iş ve davranışları da O yüceltir."⁴²¹ ayetinden yola çıkarak.

Ardından bu ayetin tefsirini yaptıktan sonra ayeti konusu açısından incelemeye başlar. Bunu yaparken, daha önce değindiğimiz yöntem doğrultusunda ayetleri, hadisleri ve delilleri de bir araya getirir.

⁴²¹ Fâtır 35:10.

SONUÇ

Sirâcuddin'in Halep'te yaşadığı dönem, bölgenin tarihinin en istikrarsız dönemlerindedir. Nitekim Suriye'nin diğer şehirleri gibi Halep te, özellikle dinî ve ilmî düzeyde hemen hemen her açıdan bir durgunluk var idi. Dünya II. Savaşı, Fransız işgali, ekonomik durumun zayıf kalışı, bu hususta önemli rol oynamaktaydı. İstikrarsızlıktan dolayı bütün çabalarına rağmen âlimlerin pek çok etkisi yoktu.

Çalışmamızda Sirâcuddin'in hayatını incelemeye çalışmıştık ve gördük ki o, bu istikrarsız ortamda doğup yetişmiştir. Ancak ilmî yetişmesinin, onun İslamî ve ilmî hususlardaki yaklaşımının oluşumunda büyük bir etkisi vardır. Birinci bölümde Sirâcuddin'in geleneksel ilmî bir ortamda büyüüp yetiştirildiğini, farklı mescitlerde gerçekleştirilen ilmî ders halkalarına katıldığını, ders müfredatını değiştirdiği için Hüsruiyye medresesinden ayırıldığını görmekteyiz.

Ama buna rağmen, babası ve diğer hocalardan ders almaya gayret gösteren Sirâcuddin, asırlarca kabul gören metinlerin yanında hadis külliyatını ezberlemiştir. Bu onun ilmî tahsilinin sağlam olduğunu göstermektedir.

Hadis, Tefsir, Arapça ilimleri, tahsil edip yoğunlaştığı en bariz ilimlerdir. Özellikle Hadis ve Arapça ilimleri, tefsirciliğinde en dikkat çeken husus olacaktır. Nitekim tefsir eserlerinde onun çok hadis aktarması ve bu hadislerle göre ayetlerin tefsirini ortaya koyması, hadis ilmüne vukufiyetini göstermektedir.

Sirâcuddin'in ilmî ve öğretim hayatına erken sayılan bir zamanda başladığını görmekteyiz. O, Halep'in farklı mescitlerinde ders vermeye başlamıştır. Onun ders vermesi, Tefsir ilminde takip edeceği metodun oluşumundaki büyük bir rol oynayacaktır. Nitekim Sirâcuddin, ders verirken insanların dinî hususundaki yaşadığı sorunları fark etmiş ve bu sorunlara çözüm getirmek adına farklı tefsir eserler kaleme almıştır.

Sirâcuddin'in farklı dersleri var idi. Her sınıftan insanların katılması, onun kazandığı kabulün bir göstergesidir. Bunun yanında mütevazı oluşu, güzel dili ve güler yüzü, insanların sevmesini sağlamıştır. Halep'in her tarafından insanların gelip cenazesine iştirak etmesi, bu sevginin bir delilidir.

Halep'te ilmî hayatı canlandırmaya çalışan Sirâcuddin, Şa'bâniyye ve Huffâz medresesinin açılışını gerçekleştirebilmiştir. Bu iki medrese Halep'te ilmî hayatın varlığını canlandırması ve süründürmesinde büyük bir vazife üstlenmiştir.

Sirâcuddin, İslâmî ilimlere dair farklı eserler bırakmıştır. Eserlerine hâkim olan konu ahlâkî meselesidir. Kullandığı basit dil ve fikhî ve kelâmî ihtilaflara girmemesi, eserlerinin insanlar arasında dolaşmasını ve kabul görmesini sağlamaktadır. Bu yüzden eserleri birkaç defa basılmıştır. Hatta Daru'l-Felâh adının taşıyan bir yayın evi bu amaçla kurulmuştur. Eserlerinin çoğu hayatta iken basılırken öbür eserleri âhirete irtihalinden basılmıştır. Bazı eserleri ise hala basılmamıştır.

Tefsir eserleri, telif ettiği eserler arasında mühim bir yer almaktadır. Nitekim tefsir alanında on uç eser bırakmıştır. Sirâcuddin, Kur'ân'ın bütün surelerini tefsir etmemiştir. Nitekim o, hayatının son kısmında telif etmeye başlamıştır. Ayrıca onun tefsirde farklı bir metot takip etmesi, bu hususta bir etkisi vardır. Nitekim gördüğümüz gibi, bir surenin tefsiri çok uzundur. Kur'ân'ın tamamını tefsir yapmış olsaydı otuz cilt olabilirdi.

حول تفسیر ifadesinin sürekli olarak kullanması, dikkat çekicidir. Bize göre bu ifade, onun takip ettiği metodun özelliklerini ortaya koyma açısından önemli bir ifadedir.

Sirâcuddin, özellikle mekkî sureleri ele almıştır. Bunun sebebi, onun dinî ve ictimâî sorunlara çözüm getirmek isteğine bağlıdır. Mekkî surelerin ana konusu olan ahlâk, Sirâcuddin'i bu tür sureleri ele almaya sevk etmiştir. Farklı ahlâkî meseleleri ihtiva eden ve medenî sayılan Hucurât suresini ele alması, vardığımız neticeyi desteklemektedir.

Sirâcuddin'in tefsir metodu diğer müfessirlerin metodundan farklıdır. Nitekim o, luğavi meselelere veya cüzi hususlara girmek yerine iki noktaya yoğunlaşmaya çalışmıştır.

Birinci nokta: ayet veya ayetlerin konusuna önem vermesidir. Gördüğümüz gibi Sirâcuddin, ayetin ihtiva ettiği konuyu ele alıp diğer ayetler ve hadislerin ışığında izah etmeye çalışmıştır. Bu nedenle ayetlere dair açıklamaları uzundur. Ayetin konusunu ele alırken detaylı bir şekilde inceleyip onunla alakalı olan meseleleri de değerlendirmiştir.

İkinci nokta ise ahlâkî ve terbiye ile ilgili konulara itina göstermesidir. Daha önce ifade edildiği gibi, Sirâcuddin'in toplumsal dinî hususlara önem vermiş olduğunu izah ettik. Buna göre tefsir eserlerinde, bu meselelerin varlığını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile o, akîde temel meseleleri ve İslam'ın ahlâkî ilkeleri çok bariz bir şekilde ele almaya gayret etmiştir.

Diyebiliriz ki Sirâcuddin, takip ettiği bu metot, tefsir ilmini insanlara kolaylaştırmıştır. Bunun yanında o insanları ilgilendiren dinî konuları ayetler ve hadislerin ışığında ve bütüncül bir bakışla açıklamıştır. Böylece ilmî seviyesi ne kader olursa olsun her insan Allah'ın kelamı olan Kur'ân'ı anlayabilir.

Sirâcuddin'in hala basılmayan kitapların basılmasını, Ayrıca onun tamamlayamadığı *et-Tefsir li Suari'l-Kitâbi'l-Munîr* isimli eserinin takip ettiği metoda göre tamamlanmasını tavsiye derim. Ayrıca aynı dönemde yaşayan diğer müfessirler arasında mukayeseli bir çalışma yapılmasını önerim

Çalışmamızı tamamlarken tezimize konu olan Abdullah Sirâcuddin rahmetle anıyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel**, (ö. 241/855), *Müsned*, tah, Şuayip Arnavut, Daru'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- Ahmed**, Abdulmün'im, *el-Hayâtu'l-İctimâ'iyyetu ve'l-İktisâdiyetu fî Medîneti Haleb Hilâle Fetratî'l-İntidâbi'l-Faransi (1946-1920)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şam Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2004.
- Alhussain**, Ahmad Said, "Et-tasavvuf manen ve inde'l-Gazali fikren", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/2 yıl: 6 cilt: VI sayı: 12.
- Antâbî**, Muhammed Fuât, (ö. 1413/1993), ve **Osman**, Necvâ, (ö.1430/2009), *Haleb fî Mîeti 'Âm 1850-1950, Menşûrâtu Câmîati*, Halep, 1993.
- Bağdâdî**, Hatîp, (ö. 463/1071) *Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, tah, Mahmûd Tahhân, Mektebetu'l-Mâarif, Riyad. ty.
- Bâkılânî**, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, (ö. 403/1013), *el-Intısâru li'l-Kur'ân*, tah, Muhammed Kudât, Daru'l-Feth, Amman, ty.
- Bekrû**, Kemâluddîn, *et-Talîmuş-Şarî' fî Haleb 1918-1958*, y.y, 1998.
- Beyler**, Muhammet, "Abdullah Sirâceddîn", *DİA*, EK-1. cildinde, 13-14, TDV Yayınları, Ankara, 2002.
- Beyler**, Muhammet, *XX. Asır Halep Muhaddisleri Ve Abdülfettâh Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, 2008.
- Bıkâî**, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, (ö. 1480/885), *Nazmü'd-Dürer*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, Kahire, ty.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, (ö. 255/869), *Müsned*, tah, Hüseyin Ased, Darulmuğnî, Cidde, 2000.
- Debbâğ**, Aişe, *el-Hayatu'l-Fikriyyatu fî Halep fî'n-Nisfi's-Sâni mine'l-Karni't-Tâsi Aşar ve Matlai'l-Karni'l-İşrîn*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1972.
- Dîb**, Kemâl, *Târihu Suriye el-Muâsır*, Daru'n-Nahâr, Beyrut, 2011.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/ 1038), *Delâi'l-Nubuvve*, tah, Muhammed Revvâs Kaleci, Daru'n-Nefâis, Beyrut, 1986.

- Ebû Zehra**, Muhammed, (ö. 1394/1974), *el-Mu'cizetu'l-Kubra*, Daru'l-Fikri'l Arabi, Beyrut, ty.
- Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (ö. 370/980), *Tehzîbu'l-luġa*, tah, Muhammed Avad, Daru İhyâi'l-kitâb, Beyrut, 2001.
- Hamed**, Abdullah, *el-Kifâye fî et-Tefsiri bi'l-Mesûr ve'd-Dirâye*, Daru'l-Kalem, Beyrut, 2017.
- Hasen**, Muhammed Ali, *el-Menâr fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'r-risâle, Beyrut, 2000.
- Itr**, Nuruddin, (ö. 1441/2020), *Safahâtun Min Hayâti'l-Îmâmi Şeyhi'l-İslâm Abdullâh Sirâcuddîn el-Hüsaynî*. Daru Ru'ye, Dimaşk, 2002.
- Itr**, Nuruddin, (ö. 1441/2020), *Ulûmu'l-Kur'ân*, Matbaatu's-Sabâh, Dimaşk, 1996.
- İbn Ebî Şeybe**, (ö. 235/849) *Musannef*, tah, Kemâl Hût, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 1989.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (ö. 354/965), *el-Müsnedü's-Sahîh*, tah, Muhammed Ali Sönmez ve Halis Demir, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2012.
- İbn Kesîr**, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azîm*. tah, Sâmi Muhammed Selâme, Daru Taybe, Medine, 1999.
- İbn Mâce**, (ö. 273/887), *Sünen*, tah, Şuayb Arnavût, Daru'r-Risâle, Beyrut, 2009.
- İbn Manzûr**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut, 1994.
- İbn Teymiyye**, (ö. 728/1328), *Mukaddime fî Usuli't-Tefsir*, Daru'l-hayât, Beyrut, 1980.
- İbnü'l-Cevzî**, (ö. 656/1258), *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir Fî 'ilmi'l-Vücûh Ve'n-Nezâ'ir*, tah, Muhammed Kâzım Râdî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1984.
- İsfahânî**, Ebu Nuaym, (ö. 430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve*, tah, Abdulmunim Revvâs Kalecî, Daru'n-Nefâis, Beyrut, 1986.
- İsfehanî**, Ebu's-Şeyh, (ö. 369/979), *Kitabü'l-Azame*, tah, Rıdâu'l-lâh Müberakfûrî, Daru'l-Asima, Riyad, 1988.
- Kattân**, Mennâ', (ö. 1420/1999), *Mebâhis fî Ulûmi'l-kur'ân*, Mektebetü'l Maarif, Kahire, 1999.
- Ma'bed**, Muhammed Ahmet, (ö. 1430/2009), *Nefehâtun min 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru's-Selâm, Kahire, 2005.

- Muhtâr**, Ahmed, (ö. 1424/1993), *Mu'cemu'l Luğati'l Arabiyye*, Alemu'l-Kutub. Mısır, 2008.
- Müslim b. Haccâc**, (ö. 261/875) *Sahihu Müslim*, tah, Fuad Abdalbaki, Matbaatu Îsâ Bâbî el-Halebî, Kahire, 1955.
- Neşvân**, Atâsî, *Tedavvuru'l-Muctamai's-Sûrî 1831-2011*, Atlas, Beyrut, 2015.
- Râzî**, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, (ö. 666/1268'den sonra) *Muhtârü's-sihâh*, tah, Yûsuf Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999.
- Sekkâf**, Alavî b. Abdülkadir ve diğçerleri, *Mevsû'atu'l-Fîraki-l' Müntesibeti lil-İslam*, dorar.net.
- Sekkâkî**, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr, (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm*, tah, Naim Zerzûr, Daru'l-kütübi'l ilmiyye, Beyrut, 1987.
- Sıddık, Muhammed**, *Esâlibu't-Tahfizi't-Terbeviyye fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Beyrut, Daru'l-Muktebes, 2018.
- Sıddık, Muhammed**, XX. Asırda Şam'da Hadis Çalışmaları, Fecr yayınları, Ankara, 2022.
- Sirâcuddin**, (ö. 1424/2002), Abdullah, (ö. 1424/2002), *Tilâvetu'l-kur'âni'l-Mecîd, Fedâiluhâ, Edâbuhâ, Hasâisuhâ*, Daru'l-Felâh, Halep, 1991.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Durûsun Havle Tefsiri Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âni'l'Kerîm*, Daru'l-Felâh, Halep, 2004.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *el-Ed'ıye ve'l-Ezkâru'l-Vâridetu Ânâi'l-Leyli ve Atrâfi'n-Nahar*, Daru'l-Felâh, Halep, 2004.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *el-Hedyü'n-Nebevî ve'l-İrşâdetu'-Nebeviyye ile Mekârimi'l-Ahlâk*, Daru'l-Felâh, Halep, 1999.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *el-İmânu bi Avâlimi'l-Ahıra*, Daru'l-Felâh, Halep, 1977.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *el-İmanü bi'l-Melâike Aleyhimu's-Selâm*, Daru'l-Felâh, Halep, 1972.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *es-Salâtu ale'n-Nebi, Ahkâmuhâ, Matâlibuhâ, Hasâisuhâ*, Daru'l-Felâh, Halep, 1991.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *et-Takarrubu ila'l-Allah*, Daru'l-Felâh, Halep, 1997.

- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havâtîmu Sûrati 'l-Bakara ve Âl-i İmrân*, [المؤلفات \(srajaldeen.com\)](http://srajaldeen.com).
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Hicarti Seyyidine Rasulullah*, Daru'l-Felâh, Halep, 2006.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati el-Hucurât*, Daru'l-Felâh, Halep, 1992.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati Kâf*, Daru'l-Felâh. Halep, 1993.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati 'l-Alak*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati 'l-İhlâs ve 'l- Muavvizeteyn*, Daru'l-Felâh, Halep, 1996.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati 'l-İnsân*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati 'l-Kevsar*, Daru'l-Felâh, Halep, 1996.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Sûrati 'l-Mülk*, Daru'l-Felâh, Halep, 1997.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tefsiri Ümmü 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Havle Tercemeti 'l-Merhûm el-Âlimi 'ş-Şehîr ve 'l-Ârifî 'l-Kebîr: Muhammed Necîb Sirâcuddin el-Hüseynî*, Daru'l-Felâh, Halep, 2002.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Hedyü 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ilâ Ma 'rifeti 'l-Avâlim ve 't-Tefekkür fi 'l-Ekvân*, Daru'l-Felâh, Halep, 1991.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Hedyü 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ile 'l-Hucceti ve 'l-Burhân*, Matbaatu's-Sabâh, Halep, 1994.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Muhâdarâtun Havle Alemler 'l-Cennet*, Daru'l-Felâh, Halep, 2000.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Muhâdarâtun Havle el-İmani Bi 'l-Kadar ve 'l-Kader*, [المؤلفات \(srajaldeen.com\)](http://srajaldeen.com)
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Muhâdarâtun Havle Mevâkif Rasûllahi Havle 'l-Âlem*, Daru'l-Felâh, Halep, 2003.

- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Muhâdarâtun Havle'l-Fadâili'l-Muhammediye*, Daru'l-Felâh, Halep, 2007.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Muhâdarâtun Havle'l-İsrâ-i ve'l-Mi'râc*, Daru'l-Felâh, Halep, 2005.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Risâletun fi'Salâti, Menziletuhâ fi'd-Din*, Daru'l-Felâh, Halep, 2006.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Seyyidunâ Muhammed, Şemâiluhû'l-Hamîde ve Hisâluhu'l-Mecîde*, Daru'l-Felâh. Halep, ty.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Su'ûdu'l-Akvâl ve Refu'l-Amâl İle'l-Kebîri'l-Mute'âl Zi'l-İzzeti ve'l-Celâl*, Daru'l-Felâh, Halep, ty.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Şehâdetu el-lâ İlahe İlla-llah ve enne Muhammed'en Resulullah*, Dâru'l-Asîl, Halep, 1977.
- Sirâcuddin**, Abdullah, (ö. 1424/2002), *Şerhu'l Manzumetu'l-Beykûniyye*, Daru'l-Felâh, Halep, 2009.
- Sirâcuddin**, Abdullah, *ed-Duâ- Fedâiluhû, Âdâbuhû*, Daru'l-Felâh, Halep, 2009.
- Sirâcuddin**, M. Muhyiddin (ö. 1441/2019), *İthâfu'l-Muhibbîn Bizkri Menâkibi'l-İmâmi eş-Şeyh Abdullâh Sirâcuddin*. [اتحاف المحبين بذكر مناقب الإمام الشيخ عبد الله سراج الدين \(srajaldeen.com\)](http://srajaldeen.com)
- Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah, Muhammed İbrâhim, el-Heyetu'l-Mısriyye, Kahire, 1974.
- Şinkîtî**, Muhammed Emin, (ö. 1394/1974), *Edvau'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2019
- Taberânî**, Süleymân b. Ahmed, (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, tah. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1994, I-XXV. "el-Kebîr".
- Taberânî**, Süleymân b. Ahmed, (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Vasît*, tah, Tarık B. Avad ve Abdulmusin b. İbrâhîm el-Huseynî, Daru'l-Harameyn, Kahire, 1995.
- Taberî**, Muhammed b. Cerîr, (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, tah, Abdullah Muhsin et-Turkî, Daru Hacer, 2001.
- Tayyâr**, Musâit, *el-İcâzul'l-İlmiyyu ilâ Eyne*, Daru İbnu'l-Cevzî, Mekke, 2012.
- Tayyâr**, Musâit, *et-Tefsiru'l-Luğaviyyu li'l-Kur'ân*, Daru İbnu'l-Cevzî, Mekke, 2011.
- Tayyâr**, Musâit, *Fusûl fi Usûl't-Tefsir*, Daru İbn Cevzi, Mekke, 2002.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, (ö. 279/892), *Sünen*, tah, Beşşâr Marûf, Daru'l-ğarb, Beyrut, 1996.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen, (ö. 468/1076), *Esbâbu'n-Nuzûl*, tah, 'Isâm el-Humeydân, Daru'l-İslâh, Demmâm, 1992.

Yerinde, Adem, "Müşkilü'l-Kur'ân", *DİA*, XXXII. 164-167.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-Arûs*, Vezârtu'l-İrşâd, Kuveyt, 1965.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, (ö. 1397/1977), *et-Tefsiru ve'l-Müfessirûn*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2005.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, (ö. 794/1392), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, tah, Muhammed İbrâhîm, Matbaatu Îsâ Bâbî el-Halebî, Kahire, 1957.